

LJUBLJANSKI ZVON



1929
LETNIK • XLIX
11

Vsebina zvezka za mesec november:

1. Marij Kogoj, Prosvetna zborovska produkcija pri Slovencih 641
2. Mirko Pretnar, Pesmi: Prebujenje. Tišina. V čolnu. Podoknica. Jesen. 645
3. Anton Ocvirk, Prebujenje 647
4. B. Borko, A. G. Matoš 656
5. Azorin, Iz knjige «Castilla»: Morje. Bikoborba. Oblaki. (Iz španščine prevedel St. Leben) 665
6. † Srečko Kosovel, Pred bariero 667
7. Janko Samec, Mistral 667
8. Jože Pahor, Serenissima. (Konec prihodnjič.) 668
9. Književna poročila 686
R. Maister, Kitica mojih (Fran Albrecht). — Ksaver Meško, Kam plovemo. Na Poljani (Josip Vidmar). — France Bevk, Krivda (Andrej Budal). — Danilo Gorinšek, Žalostna ljubezen (Anton Ocvirk). — Dva priložnostna spisa (Napoleon in Ilirija. — Jože Rus, Napoleon ob Soči. — Ž.). — Lirika najmlajših (Anton Ocvirk). — Stjepan Mihalič, Grbavica (Anton Ocvirk). — Jakša Kušan, Smrt mladosti (Anton Ocvirk).
10. Glose 694
K sporu zaradi Gradnikove «Kitajske lirike» (Fran Albrecht). — «Odmevu» gospoda Janka Glaserja (Josip Vidmar). — Angelu Cerkveniku (Satyrus). — To je tako (Satyrus). — Reforma slovenske gledališke umetnosti (Satyrus). — Pseudonim (Satyrus).
11. Kronika 696
Kettejevo pismo Franu Stamcarju 16. 7. 1898. (Alojz Turk). — Kettejev «Načrt za učenje med počitnicami leta 1898.» (Alojz Turk). — Jurčičev Krjavelj (Ivan Košič). — Antologija francoskih sodobnih esejstov (B. Borko). — «Populizem» — nova literarna smer v Franciji (St. Leben). — Hugo von Hofmannsthal in avstrijstvo (F. A.).

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiral najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.



Urejuje FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.



Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

PROSVETNA ZBOROVSKA
PRODUKCIJA PRI SLOVENCIH

MARIJ KOGOJ

Kakor pri vseh narodih, tako je bilo petje tudi v naši glasbi prva stopnja razvoja. Razumljivo more biti to človeku predvsem radi tega, ker je pevski glas v neki meri vsakomur na razpolago, tako da se ga v trenutku, ko bi razgibano čuvstvo zahtevalo, lahko posluži.

Že od prej so ljudje poznali neke glasbene elemente v obliki ponavljajočih se drobcev, katere jim je največkrat narekovalo delo. Z njimi so dajali delu tempo, ali pa so jih uporabljali tedaj, ko je bila potrebna istočasna kretnja ene skupine. Čimbolj je delo zahtevalo sodelovanje razuma, tem bolj so se morali ljudje omejiti na omenjene elemente; kakor hitro pa je bilo delo bolj mehničnega značaja, so misli iskale svoje zaposlitve drugje. Če je torej pri takem delu prišlo do petja, mu je bilo mogoče posvetiti neprimerno več pozornosti kakor sicer. Največ pa je k temu razvoju doprinesel prosti čas, ko so se ljudje nevezani prepustili petju. Tako so iz teh drobcev polagoma nastajale napevom podobne tvorbe, anonimno pesmi, ki so v ponavljajočem se petju dobivale vedno popolnejšo obliko, dokler ni tega toka ustavila prodirajoča civilizacija.

To se je zgodilo tisti čas, ko so pri nas vpeljali železnice. Iz tega sledi, da predstavlja zadnjo postojanko v razvoju naše narodne pesmi tako zvana «doba vozarjenja», ko so ljudje vse prepotovali na vozech. Mogoče se pri nas ni nikoli toliko pelo kakor takrat. Nastali so tedaj tudi tako zvani «ljudski pevci», ki so zlagali besedila in napeve za vse javne prilike, ob katerih so jih ljudem tudi peli. Njih namen je bil predvsem, ljudi zabavati. Ker pa bogve kakih napevov niso mogli stresati iz rokava, je jasno, da je treba iskati uspehe njihovega udejstvovanja predvsem v zavijanju besedila. V

kolikor so mogli biti napevi že doma preiščeni, je pa mogoče, da so le nekaj doprinesli k tvorbi narodne pesmi, kolikor je tisti čas še vedno nastajala.

Tej dobi je sledila prva faza umetne pesmi, ki obsega nam znane tvorce napevov. Poleg Slomška se je v tem najbolj odlikoval Blaž Potočnik s svojimi napevi, ki so se razširili in do zadnjega časa obdržali po vsej domovini. Semkaj pa moramo prištevati tudi Fleišmana, Hašnika, celo Riharja in Miroslava Vilharja (ki je podobno kakor prej Potočnik preplaval domovino s svojimi napevi), dasi so napevom začeli podstavljati harmonsko podlago. S tem so ustvarili začetek zborovske literature, vendar pa je ta harmonska podlaga uporabna le v popravljeni predelavi.

Važno je, da je bil razvoj od tedaj strnjen in stopnjevan. Da je bil ta razvoj zelo počasen, je razvidno iz okolnosti, da tedaj še sploh ni bilo pevskih zborov in da so skladbe morale ponajveč izhajati v samozaložbi. Šele okoli leta 1860. so nastali prvi pevski zbori, ki so takoj začeli uvajati med koncertne točke tudi slovenske zборе, začetkoma v pičlem številu, to pa zato, ker jih v večji množini ni bilo na razpolago. Založniško vprašanje pa je bilo nekako rešeno, ko se je leta 1872. ustanovila «Glasbena Matica», ki je začela izdajati skladbe svoje dobe.

V drugi polovici 19. veka se je s kompozicijo zborov ukvarjala cela kopica ljudi: Lebani, Kocijančič, Hajdrih, Vavken, Sachs, Volarič, Pirnat, Fran S. Vilhar, Nedved, Vogrič, Korun, Juvanec, Hudovernik, Ipavci, Gerbič, Jenko, Sattner itd. Vse te pesmi karakterizira neko domorodno občutje, ki se kaže v izberi tekstov in v duhu skladb, ki so pisane za prilike manifestacij narodnega mišljenja in mišljene za veliko množino pevcev, ali pa so enostavne ljubezenske pesmi, namenjene družbam, ki so se sestajale pri kupici vina, ali pa hodile pet dekletom pod okno. Zato sta obe omenjeni vrsti zborov pisani za moški zbor, ljubezenskih pa mnogo samo za štiri pevce. Ker se je pa zgodilo, da so družbe imele včasih med sabo kakšnega boljšega pevca, so tisti čas komponirali tudi zборе z vpletenim solostavkom. Vendar pa so te skladbe po večini šibkejšega kova in bi pri strogem presojanju komaj katera vzdržala.

Vendar pa je čitalniška doba ustvarila tudi nekaj mešanih zborov; kar je pri tem zanimivo, pa je to, da so ti zbori neprimerno čistejši (primeri Lebane, Volariča, Ipavce in Fr. Vilharja). Ženskih zborov tako rekoč ni.

Rodoljubni zbori čitalniške dobe so junaško mogočnega značaja, ljubezenske pa so lirične in zelo podobne nagrobnicam. Živahnih je nekaj spisal Alojzij Sachs.

Mešani zbori so prozorni in lahkotni.

Tedaj so tudi začeli delati venčke narodnih pesmi, ki so naši mnogo posnemalcev do danes. Težko bi bilo reči, da ima le eden kakšno muzikalno vrednost, bodisi po načinu prireditve, bodisi po izberi napevov. Večinoma se vrstijo drug za drugim nekritično izbrani napevi. Razume se, da je med temi napevi kakšen tudi dober. Sicer pa ni imel izmed teh prirediteljev nobeden izrecnega namena, dati narodni pesmi dostojno lice. Od ustanovitve «Cecilijanskega društva» sta se v posvetnih pesmih nekaterih skladateljev mešala čitalniški značaj in cecilijanski duh (primeri: Foersterja, Fajgelja, Ferjančiča). Pri Aljažu pa se spaja cecilijanski duh s planinsko svežostjo, kakor se je vneti planinec tudi posluževal temu ustrezajočih tekstov (Gregorčič).

Čim bolj se je čitalniška doba bližala svojemu koncu, tem bolj je začela uspevati kompozicija mešanih zborov.

Tako pridemo do leta 1901. Tedaj so začeli izhajati «Novi akordi», glasilo nove generacije. Že prej je poskušal nekaj podobnega napraviti Fran Gerbič s svojo «Glasbeno Zoro», vendar novih moči ni mogel pritegniti. Zato je revija prenehala izhajati. «Novi akordi» pa so imeli zadostno idejno podlago v osebi urednika dr. Gojmira Kreka, duši vse generacije, in so si s svojim vrednotenjem glasbene produkcije priborili važno funkcijo v razvoju slovenske glasbe.

Najjačji reprezentant novoakordiške dobe je Anton Lajovic.

Medtem, ko je čitalniška doba ustvarjala le za svoje potrebe, torej: malo ustvarjala, ker so bile potrebe majhne, je doba «Novih akordov» razvidela, da produkcija ne bo napredovala, če se bo zadovoljila s tem, kar bodo narekovale potrebe, in se je postavila na stališče svobodnega ustvarjanja. Mesto da bi potrebe narekovale produkcijo, naj produkcija spreminja razmere. Tako so delali brez ozira na reprodukcijo. Obdržali so kompozicijo zborov, a začeli so se bolj zanimati za mešane. Njih glavna naloga pa je bila: ustvariti Slovincem neko množino kvalitetnih samospbevov.

V kompoziciji zborov so delovali: Lajovic, Premrl, Adamič, Krek, Dev, Savin, Schwab, Pavčič, pa tudi ljudje starejše generacije, ki so se v novi atmosferi prav uspešno razvijali (primeri Gerbiča).

Pri opazovanju razvoja spoznaš, kako je vse nanašajoče. Značaj moških zborov novoakordiške dobe se v splošnem bistveno ne razlikuje od čitalniških zborov. Oni, ki so se borili proti njim, so bili predvsem: Savin, Krek, Dev, Schwab; Adamič, Mirk, Pavčič so se s tem duhom bojevali, ne da bi ga trajno premagali.

Najplodovitejši zborovski komponist te dobe je Emil Adamič, ki je iz čitalniškega duha prišel do modernega zbora, dasi njegova pot ni povsem jasna iz gori omenjenega razloga.

V kompoziciji mešanih zborov, ki jih odlikuje lahkotna prozornost, držita stik z mešanimi zbori čitalniške dobe zlasti Premrl in Krek. Lajovic daje svojim zborom težji značaj, po navadi stimungo. Adamičevi zbori so povsem različni v kvaliteti in značaju. — V tej dobi pa je nastalo tudi par moških zborov z vpletenimi soli, ki imajo večjo vrednost (primeri: Savin «Kosa», Premrl «Trojno gorje»).

Artistično so zbori novoakordiške dobe v vsakem oziru zloženi bolj umetno; bodisi melodično, harmonsko ali modulatorično. Kontrapunktičnega dela po večini ne poznajo.

Z izbruhom svetovne vojne so «Novi akordi» nehali izhajati. Bilo je to tisti čas, ko se je začela javljati nova generacija.

Svetovna vojna predstavlja v naši glasbi težak molk. Po vojni se je začelo naše glasbeno življenje počasi zopet gibati, razgibalo se še do danes ni. Kar izdaja «Glasbena Matica», že davno več ne zadostuje potrebam produkcije in je videti le kot nekako opravičilo napram ljudstvu in kulturi. Podobno je z «Novo muziko», lani na novo ustanovljena revija, ki naj bi priobčevala kompozicije mlajše generacije. Žalibog, revija nima nobene orientacije, kar se vidi iz naravnost malomarno urejevanega literarnega dela revije, kakor tudi iz priobčenih skladb, tako da ima prav malo smisla sodelovati, to pa zato, ker ni iz nje razvidna prava podoba sedanjega ustvarjanja. Danes nam je treba dobrega založništva in v duhu mlade generacije usmerjene glasbene revije.

V zborovski literaturi delujejo: Ravnik, Kogoj, Osterc, Ukmar, Škerjanc.

Mlajša generacija je doslej ustvarila tehnično neoporečne in vsebinsko močne zборе. Zlasti Ravnik in Kogoj, oba z moškimi in mešanimi zbori.

Medtem ko je čitalniška doba ustvarila zборе s konkretno vsebino, medtem ko se je novoakordiška doba izživljala v razpoloženjih, je mlada generacija začela izražati duhovno ekspresijo.

Glavne zborove kompozicije prejšnje dobe je predvsem izvajal pevski zbor «Glasbene Matice» pod vodstvom M. Hubada. Lotil se je tudi Ravnika in Škerjanca, vendar samo mimogrede. Prvi zbor, ki si je dal nalogo izvajati moderno pesem, pa je na novo ustanovljeni «A k a d e m s k i z b o r», ki je dal doslej izvajanim modernim zborom odgovarjajočo interpretacijo.

Kakor so svoj čas videli zbor v kvantiteti pevcev, tako je to naziranje začelo polagoma izginjati pred mislijo, da tvori zbor kvaliteta pevcev, toliko glasbeno izobraženih, da se morejo lotiti tudi najtežjih zborov, in to v interesu njih umetniške vrednosti, ki si mora priboriti uspeh, če je delo pravilno podano.

PREBUJENJE

O, če gledam mesečino,
so vse misli mi svilene,
so vse želje mi koprene
tajnovite za kraljično.

V daljah temne, temne hiše:
so čuvarji velikani,
so čuječi pelikani
nad to deco, ki v njih diše?

V bližnjem razsvetljenem oknu
vidim par v objemu plesa;
mar gorim v plamenu kesa,
v bližnjem razsvetljenem oknu?

Skloni se vse niže, niže,
kaj bi z glavo nad zvezdami,
tuj obraz se v meni drami,
ura bije: bliže, bliže.

TIŠINA

Sredi reke sem obstal.
Mirno sem prekrižal vesli v čolnu,
kakor lastovica sem se pripel v nebo.
Enakomerno udarjajo valovi ob dno.
Če zaprem oči,
se njihovo pljuskotanje usmeri v melodijo,
ki ji ne vem besed.
Bregovi so daleč,
kot da nikdar nisem bil na njih;
hiše so tam in mesta in ljudje.
Oglasi se od časa do časa petelin;
v vetru se trese listje.
Veter skozi drevje šumi,
skozi visoke topole šumi,
topole, piščali ogromnih orgel.
Beli oblaki čez nebo hite.
Dobro je biti v čolnu:
preko nebesa romaš
in zemlja je daleč,
le njena pesem te doseza.

V ČOLNU

Visoko je v črno nebo in med zvezde
zarisano drevje ob bregu.
Mirno se reka kot raztopljen kovina blešči.
Trdo in mrzlo padajo vesla.

Troje nas je v čolnu;
svetiljka je prižgana v dnu.
Besede so naše kot ptice mladolete,
ki jim še niso krila dorasla.
In onemoglo plahutajo:
ne najdejo opore med zemljo in nebom.
Blešči se nad nami rimska cesta,
na vzhodu je vstala plaha luč.

PODOKNICA

Kot visoke stopnice
se spuščajo obrisi streh:
preko njih šumi
svileno krilo noči.

Pojdi in zapoj
moji dragi pesem,
da se vsaj v snu nasmehne.

Ognjenik, ki je žgal,
meče sedaj lavo,
ki vse preplavi.

Ubogo njeno srce.
Daj, da se vsaj v snu
nasmehne.

J E S E N

Kadar blodiš med zlatim listjem,
ki ti pod nogami šumi,
glej v nebo,
sledi z očmi
letu ptic,
zgibaj in spreminjaj
oblake v pošasti,
v velikane;
poslušaj šelestenje
gozdov,
bodi ves v zlati svetlobi solnca,
v svetli modrini neba.
A nikar, a nikar
ne odpiraj svojega srca;
misli, zle ujede, bi se zajele vanj.

upleteš v večer
prijodnjega jutra sijaj.
A kadar se leto nagne . . .
Iz prsti in pepela si nas ustvaril, o Gospod.

B R E B U J E N J E

ODLOMEK IZ ROMANA — ANTON OCVIRK

Izidor se je prebudil. Ni se vedel v hipu domisliti, koliko časa je prebedel v polsnu. Skozi okno je dahnilo po poznem popoldnevu in prameni solčnih ognjev so se nemo plazili visoko po stenah. Potem se je vlila skozi odprto okno še svežost pomladanske zemlje, ki jo je prenesel veter z vrta. Od spodaj je prišel glas s pesmijo, ki jo je nekdo poltiho pel vase in se utapljal v otožni melodiji. Potegnila ga je za seboj. Pesem se je prelila v zamolklo temne barve, ki so soglašale s slikami, ki jih je videl, če je zaprl oči. Ni se ganil.

Vstala je v njem tesnoba od ritma in občutja grenke pesmi, v njej pa je dotrpel grozo, ki je v nečem minulem, razbitem, ki govori le še z usti spomina. — Blizu je obraz. Nagnil se mu je do lica. Beseda še vedno živa in dobra kot takrat. Vprašuje. — Čemu, Izidor? — Da bi vedel, čemu. — Korak še vedno isti. Znan do odmeva, ki ga odbijajo oboki. V cerkvi gore sveče in njih utripi trepetajo po obrazih, ki so zamaknjeni v molitev. Ogenj njegovih oči! Vse nemo zamaknjenje. Tudi zemlja še poje v cvetu in klasje v vetru. Drevesa ob reki šume. Ne veš, zakaj jih ne boli grgranje vrtincev in polzenje čolnov nizdol ob obrežju?

Obzorje, kamor so zablodile misli.

Miren večer. Potem vstane iz noči pesem, dokler ne usahnejo bele proge, ki jih riše mesec na stene. Planjavo prepreda bela mrena. —

Zavedel se je.

Z ulice so takrat prišli glasovi otrok. Hitri koraki. Ropotanje voz in avtov. Utrgal se je živ plaz in je potegnil za seboj vse, kar je našel na poti. — Tako gre naprej življenje. Nenehoma. Neizprosno. Izidorja je objelo. Ropot in šum se mu je vpil v misli in ga potegnil s seboj.

Stopil je čez ulico. Izognil se je znancem in zavil v stranske ulice. Ni čutil svojega koraka, komaj da je čutil telo. Drevesa na Bleiweisovi cesti so bila v zelenju in preko Tivolija se je razpelo zeleno

solnce. Ko je bil pod drevjem, je videl prve rože v cvetu. Med drevesi so lepeli krvavo temni grmi, vdeleni v žolto zelenilo. Čez solnce na stezah so kapale temne lise listov in vej — zverženih lesenih rok. Trepetlike. Tam čašaste rože med grmi. Tu zlati grmi, tam beli in žolti, nagnjeni naprej in nepremični. Nekje krvave sledi v pesku. Raztresti je moral nekdo liste, ki jih je solnce okrvavilo.

— Pomlad! — je sodil v mislih. — Prebujenje besede iz skritega molčanja, ki je ždela v prirodi in človeku. Rast iz sebe. Cvet mojih mrzlih ur, ko sem v pričakovanju skrivnostne odrešitve hrepenel po razvitu in utehi svojih razbitih misli. —

V parku so sedeli ljudje. Solnce je gorelo v njih licih, ki so ga srkali vase. Solnce še v njih smehu. Star gospod. Stara gospa. Mlada mati in otrok. Študentje se smejejo. Pokončna postava mladega častnika se včasih pokaže med grmi in deklica v beli obleki. Zlato so raztresli. Kako se smeje njen obraz.

Stopil je na samotno pot. Glavni drevored je izginil za njim. Nasmehnil se je notranjemu veselju in se ustavil za hip. Klopi so bile daleč navkreber prazne. Nihče ni šel po poti. Ko je obstal in srknil vase močan duh skorje in rož, je ugledal spodaj na poti ljudi. Nabirali so mimogrede rože. Ženski glas se je smejal. Zakaj je odmevalo?

Bil je že na vrhu Rožnika. Pri cerkvi. Nekaj ljudi je sedelo pred gostilno na solncu in od spodaj po poti je prihajal smeh. Pogledal je na mesto, ki je tonilo v solnčnem ognju. Žareča svetloba se je odbijala od oken in jemala vid. Od Gradu se je vlegel pogled na ljubljansko barje, ki ga straži Krim. Toliko lepote je bilo v tem nasprotstvu barv, od ognjeno žareče do temno zelene.

— Zemlja se je iztrgala iz neznane groze. Od juga piha veter preko nje, preko brezobličja njene ravnine — izvotlenele globeli, kamor je nanesa voda zemljo v tisočletjih, in se razbija ob holmih, ki jim je izoblikoval postavo in lice. Njena rast je zahrepenela kvišku v čredastih holmih, pa je razbita pala nizdol. V stobarvju njenega obraza vpije ena — barva brezobličja, kot bi se strnila vsa nepojmljiva nasprotstva v eno življenje. Preko ravni sega pogled do hribov, hoče preko njih, pa onemogel pada po skalovitem zanosu in ostrem grozotju.

— Zemlja, — je mislil Izidor v vročici čuvstvenega zavzetja, — zemlja, večna! Rast in umiranje gre preko tebe, vonj mladega veselja in radosti. Ti si nas opojila, ko smo te hoteli doumeti z besedo, opeli smo te, pa ne izpeli, saj te čutimo v dnu svojega bitja. Zemlja! Nekdo te je gledal žalosten, pa te ni razrešil, nekdo v smehu, pa ti ni razbral globočine. Zemlja! Razprostrta misel, žena,

ki rodi življenje in smrt iz sebe. Eno. Če bi te videl v snovanju, če bi te preračunal do ene same ustvarjalne besede, bi me vendar ubila, ker si življenje, ki je nepreračunljivo. Čutim. Kako naj te tajim?

Stal je kot pijan od močnih besed. Videl je sinjino, ki se je nagnila nad ljubljanskim poljem in živordeče pramene, ki so počivali na njem kot zlati plameni skrivnostnih ognjev. Solnce je zahajalo.

Na drugem koncu je slikal ob cerkvi slikar in je zamišljen posnemal pokrajino, ki je ležala pred njim. Izidor je videl na platnu mehko barvitost neba, ki je vdahnila zemlji toploto. Zdelo se mu je, da se je stegnila nevidna roka preko napol speče zemlje in ji obličila obraz, ki je bil še tako skrivnostno nejasen. Samo daljna sladkost rasti in duh spečih barv je segel do njega. Tisto nerazrešljivost je dihala pokrajina na platnu, ki jo občuti človek v polspanju, ko okuša, vonja in vendar ni resnica. Pesem zelenih melodij se je prenesla od onkraj hribov, ki so goreli v divjem opoju. Potem je legla na polje. Zatrepetala v razburkanem zanosu drevja, ki se je vrglo od vetra v eno stran, da je pel barviti glas šepetaje, in spolzela med valovi, ki tečejo preko polja med grmovjem in se ubrala z njih pesmijo v še bolj zagoneten spev. Kako da jim ni mraz ob tem polzenju? Slikar je vnesel v to pesem zemlje še osnovni glas — pesem življenja, nenehno oblikovanje živega iz zemlje. Naslikal je večer, uro pred nočjo, ko prehajajo barve v nič, pa je že vstajalo jutro. Pomlad so dihale barve, pa odnekod je prihajal jesenski veter. Nebo je bilo neskončna globina, pa tam je bil konec vsega v enem samem barvnem odtenku.

Izidor je zamišljen ostrmel. Slikar je znova nesel barvo na platno. Oči je imel pijane od nešteti barvnih luči. Slika mu je bila močno podobna, v izrazu obraza in kretenj. Bila je njegov drugi bit.

Stopil je v gozd, slikar je še vedno strmel v sliko. Njegov obraz je bil močno obžarjen od večerne luči.

V tem hipu se je začudil Izidor sebi. Nenadoma ga je prešinila nova moč, ki je še ni občutil. Čudno drugače je postalo sedaj vse okrog njega. Z novo lučjo je bila obsijana zemlja in nekje globlje je spoznal njeno resnično lepoto. Vdihnil je z vso močjo vase vonjivi zrak in skoro v teku je šel po hribu nizdol. Telesa ni čutil kot bi bilo zgolj misel sama. Z rokami je zamahnil po zraku in se zasmel. Odkod se je povračal njegov ovotleneli smeh? Česa se bojijo ljudje? Odmeva? Lastnega glasu se bojijo. — Hoj! V njem je odmevalo — Hooj! —

Ustavil se je sredi parka. Ni se popolnoma zavedel. V mislih je stopil v nove steze, ki so preprežene pod Tivolskim gradom. Zaslíhal je oddaleč šumenje vode, ki jo meče vodomet v temni ribnik. Sedel je na klop. Dvoje se je trgalo v njem. Veselje, da je zemlja skrivnostno dobra, in nejasno čuvstvo tesnobe, ki se mu je znova povračalo z mrakom, ki je prepregel veje dreves. Zadnje solnčne niti so se svetlikale le še na vrhovih dreves.

Tema iz gozda se je razrasla. Segla je v nebo in se razlila čezenj. Neznani hlad je segel od dreves na steze. Črn hlad. Nekod po stezi so šli koraki. Nekaj večerno trudnega je bilo v njih. Obmolknili so v temi. Kot roka z žarečim mečem, ki reže z ostrino okrog sebe, je zagorel sij nad mestom. Svetloba se je metala v črno ozadje in zdelo se je, da gori daleč nekje čudne zarje. Izidor je videl goreče mesto. Komaj je občutil mrakove, ki so rasli iz zemlje, so že objeli vase nebo in zemljo. Tiho je bilo vseokrog. Koraki, ki so šli mimo po stezi, so umrli. Med drevjem se je zbudil krik. Obletel je tišino, pa se je raztrpel. Ptič se je prebudil iz dremavice. Strah in groza sta rodila pred očmi čudno nejasnost. Morda je prišel ubijalec in je uničil mlado življenje. Tako je zbolel krik? Izidor je pogledal na drevored, ki se je tam daleč strnil vase. Videl je moža, ki je prižigal luči. Svetloba je obсветila drevje in rože ob ograji. V spanju. Grmi, ki so nasajeni ob poti, so črni madeži na madežih — le njih rob je jasnejši. Od luči. Morda jo srkajo vase.

— Živeti zemljo, živeti mir! Zatrepetal si nad svetlobo, ki se je razlila čez rože. Čudni cveti. Skrivnost je zaprta v njih, neznana beseda v njih vonju, ko ga dvigne veter. Nekaj je skrito v sencah, ki so se razpredle čez zemljo. V grmih ob stezah je skrito. Roko iztegnem, morda bom ujel bistvo resnice in bom videl. Kako temno je kot pred uro rojstva ali smrti. Nekje je morala ugasniti luč in je padla tema nad duše. Tesno se je vlegla na telo. Sedim tukaj. Trenutek za trenutkom trka na vrata, komaj sem ga slišal, je odmev odjeknil njegov glas. Kot krik, ki se je zajedel vase. Morda pada v temno globino? Tam ob robu gozda koraka stara smrt in enakomerno padanje vodometu prevpije njene korake? Kot bi se porajale duše. Rojstvo — zagonetna in brezspolna beseda —! Prazno, močno prazno je vse naokrog. Vse teče neprestano naravnost naprej. — Luč je prižgal človek ob cesti in šel naprej. Niti beseda mu ni zadrhtela v grlu, ko je pozdravil soseda. Ni se razbilo v njem vse od ene same groze, da je tisti hip odšel in ga ne bo nikoli več nazaj. Luč je prižgal in odšel. Kaj je mislil? — Moj obraz je močno bled! Čutim! — Spomnil sem se. Poslednje otožnosti me je strah. Čemu ne storiti, ampak le misliti? Svojo rast sem premislil in svojo življenje. Nisem se ustavil niti za hip. Niti trenutek ni

Obstal. Kako rau bi stojal v tvoji sobi, ako sem vstopil včeraj. Mo bi obstal na pragu, bi vedel, da je isti hip, in bi rekel — namizaljiv. Segel bi nazaj, pa bi se rodila iz preteklega sedanjost. Ne morem! Prijel sem za kljuko in se zdrznil. Nikoli več se ne dotaknem tiste kljuka. V sobo prihajajo koraki z ulice. Ali ne gredo za večno mimo mene? Nikdar več jih ne bom slišal. Jutri pojdejo drugi koraki mimo in bodo spet utonili v nepovratnost. Sedel sem na stol. Na knjigi, ki je odprta na mizi, leži svinčnik. Na rob sem včeraj nekaj zapisal. — Umrl leta 1823. — In sem podčrtal. Čudno. Včeraj? Morda pa ni bilo včeraj? Ne? Natanočno vidim svoj narodni x, in krespko črto pod stavkom. In vendar, oboje je medosegljivo daleč. Vse iz davnega časa, morda pred sto leti. Ne! Čemu usterjenje? Nekdo je slonel včeraj nad knjigo in prav tako se se odbijali koraki s ceste po sobi. Nekdo je bil včeraj sam. Včeraj. Nikoli več ne bo sedel v tisti sobi in ne bo slišal korakov? Ne bo odklonjen nad knjigo in ne bo napisal s svinčnikom stavka na rob. — Umrl leta 1823. —

— Frazas sanje!

— Ne ugovarjaj. Prehitro gre vse. Predivja je kzi in prekmalu zaide solnce, da ni večera, da ne bi begel že v jutro, ni jutra, ki ne bi planilo že v poldne. — Človek se smeje? Otrok je bil. Sedaj je že starec. — Ali ne joče človek? Saj ni razgibalo njegove krvi eno spoznanje. Spoznanje je hipen smeh, je otožnost ranega jutra, kot da bodi mimo spečih hiš nekdo z odmevajočimi koraki. Dvigni se! Prichukni! Blazen nazmeš nebo skozi okno, v čudno zastrmelih sinjinih. Čemu? — Povej! — Na Rožniku sem bil. Videl sem zemljo v solncu. Slikar je slonel ob platnu, ni videl ničesar razen barv. Kako, da je nebo brezdolja global? Slišiš, kako kriči zemlja, napol v krvi omahujočih rok, napol v krvi barv. Si videl njene oči? — Ničesar ni videl. Čez mesec morda bo obstal pred svojo sliko in se bo čudil. Se bo čudil? Se bo videl v njej? Občutil bo morda, kako se mu je rodila in kako jo je obličil. — Moreš razodeti, čigava roka je neela barvo na platno, kdo je stal tanakaj, strmeč na pokrajino? Moreš?

— Frazne sanje!

— Vse je majhno, čudno poznatno. Luč je ugasnila, preden je zgerela. Vaš smeh je jeklen, ljudje. Sebe ljubim, ker se večno iznova rodim. Sto obrazov sem že rodil. Sto grobov zasul. Vse življenje je sam pokop. Moj glas je črna zastava. V moji hiši spi mrtvec, ki ni še utrl. — Otroka poznam. Otroka, ki je od sreče dvignil roke, ko je zaslišal prvič glas vijoline. Tudi pesem je črna zastava. Otožnost izgorevanja in nepovratnosti. Prvi grob! — Ne vem, kako in kdaj. Skozi dolino mimo gozdov šumi reka. Splav je nad reko. Na njem stojimo in poslušamo jokanje peničih se

valov. Šum gluši. Tako sem majhen v tem ogromnem svetu. Od brega smo odrinili in pojemo. Pesem je otožna. Saj so vse pesmi otožne, ker so črne zastave. Na drugem bregu čakajo ljudje in so nestrpni. Mi smo veseli. Nekdo je zavriskal. Počasi polzi splav, cela večnost je morala poteči. Drevesa na bregu se vedno bolj bližajo in pesem je vedno otožnejša. Še ljudi na bregu, ki čakajo, se je polastilo isto občutje. Z rokami pozdravljajo. Mož pri krmilu je star. Morda šestdeset let, med obema bregovoma šestdeset let. — Letos je malo vode! — pravi. — Preveč solnca! — Res, pogledj, kako gori nebo. Pesem pa še vedno poje. Drevesa so že čisto blizu in že hočemo na breg. Splav se je ustavil. Ljudje vstopajo in govorijo. — Na drugi breg! — Krmarju je šestdeset let. Ne vem, zakaj to! Drugi grob. Povsod grobovi, grobovi. Vse se je nekdam daleč nekje pričelo in za večno prekinilo.

— Grob! Kot splav je življenje?

— Ne vedel bi vas pozabiti. Tako grozno me bolite. Segel bi rad nazaj. Kako bi raztrgal bolečino iz prsi in bi pozabil nanjo. Sebe moram uničiti. Moram. Slovo je bilo. Vse samo pozdrav. Nekje v omotično razbeglih snih je bilo vse. Zbuditi se moram.

— Nekdo se pritajeno smeje?

Izidor se je stisnil vase, kot da ga trese mraz. Misli so mu šumele po glavi. V srcu pa ga je stisnila čudna tesnoba. Zdelo se mu je, da mu nekdo odgovarja. Od vrtov onstran parka je prišel veter in razčesal drevesom listje. Tudi preko Izidorjevega lica je udarilo njegovo hladno krilo. Takrat se je zavedel. Videl je, da sedi sam zunaj v parku. Nikogar ni več nikjer. Mož, ki je prižigal luči, je šel. Luči gorijo mirno, negibno. Svetloba je bleda. Ledena. Grmovje se meče sem ter tja in veje dreves so kot roke, ki segajo nekam ven, v temo. Kaj je tam v temi? Iz mesta pride včasih kot vzdih. Po ulicah je morala iti godba, ker z vetrom so prišli včasih glasovi koračnice. In v vedno istem taktu je tolkel boben. — Pomlad praznujejo —, je mislil Izidor. — Po cestah gredo in se opajajo od vesele pesmi. —

Izidor je pogledal nizdol po drevoredu. Videl je med drevjem luči v ravni vrsti, obsijana debela dreves in pesek po poti. Nad njimi pa se je upijala svetloba v nebo. Čudno. Neznana roka je odstrla zastore. Takrat je videl, kako vedno razločneje zagorevajo zvezde na nebu. Nekje se prikažejo, drugje izginejo. Tam je spet neznana roka zastrla zastore. Tam daleč.

Nenadoma ga je prevzelo novo čuvstvo. Rad bi videl obraze. Obraze, ki se smejejo, ki so zamišljeni, ki govore. Njih glas je nekam zamolkel?

— Nekje je udarila ura? Zarezalo se je v srce tanko rezilo, do krvi. —

Skočil je kvišku.

— Tako gre za mano vsa bolečina. Bi jo moral ubiti?

Prišel je do konca drevoreda. Ulice so bile razsvetljene in po njih so se sprehajali ljudje. Pred Opero so stali v velikih gručah. Najbrže je bil odmor; v svetlobi luči so bili razgreti njih obrazi. Ko je šel mimo njih, so se mu v hipu zastudili — njih zadovoljni obrazi, njih prisiljeno govorjenje in smeh. Stopal je med sprehajalci. Iz izložbenih oken je kričeče sijala luč. Ljudje so se ustavljali pred njimi, kot bi se ne mogli vsega nasititi. Ob pošti so stali v gručah študentje. Njih glasovi so se mešali med seboj in prevpijali drug drugega. Po tleh so tolkli koraki in se mešali med smeh. Potem je udarila na ulico osladna godba. Velika okna kavarne niso bila zastrta, da so se videli zardeli obrazi in namišljeni gibi gostov.

Stopil je mimo ljudi in se obrnil po Dunajski cesti. Za njim je ugašala godba in oddaleč je prihajal smeh, ves razbit. Ulica je bila precej prazna in luči niso žgale v oči. Samo izložbena okna so risala v temi svetle proge. Cestna železnica je pridrdrala z ropotom.

Od nekod so prihajali na cesto glasovi klavirja, med ulico so se odbijali in nekaj pritajeno samotnega je bilo v njih. Ni bila ne radost, ne bolečina. Samo skrivnost. Vsak glas, ki se razlije, zaboli. Potem se razpoje neizmerno glasov, vre iz neizrazne otožnosti, nedoumnega rojstva in rasti nekam, ki mu ne vemo meje. Vse pa se razpleta in se razlija v najtanjša drhtenja. V srce je segla pesem. Zadrhtelo je in utonilo v še nedoživetih svetovih.

V sobi je tema. Roke so se stegnile po tipkah in zaslutile svet, ki se bo rodil. Nekje daleč so se morala odpreti vrata. Vonj po zemlji, ki mora dehteti za zidovi. Oči so zaiskale od daleč sem in zablodile v nejasnost. Strah nerazodetja teži misli. Pa so umrle. Le hladna tesnoba je legla čez srce, ga tesno stisnila, da trpi. Pesem je vedno bolj krčevita. Glasovi so vedno tišji. Neslišna so skoro razodetja v njih, krvava. Iz globočine kot iz globokega mraku se vzpenja pesem vedno više. Prebelo telo se je pognalo kvišku. Iz črnega prepada v luč kot po belih stopnicah vedno više. Med dvema bregovima se je razpletel čuden sen. —

Hipno pa je preminula prva vizija. Pesem se je sprevgla v tožbo. Nenehno vpije njen glas in iz bolečine mu odgovarja drugi. Iskanje dveh duš. Čas ju je moral ločiti in samo slutnja vpije med njima. Bila bi ogledalo njegove moči. Vsa najgloblja hrepenjenja kričijo za njo, da bi jih odražala. Njena duša pa bi se ovila njegove silne rasti, da bi rastla iz njegovega bistva. Trudno sama

sta. Vedno tišja sta glasova, pa vedno krčevitejša je bolečina, ki se je vrgla nad dušo. Krik poslednjega trpljenja in glas je razbito pretrgal obe tožbi.

Potem padejo roke kot mrtve. —

— Tiha kot moj korak je pesem —, je spelo iz Izidorja. Nihče ji ne prisluškuje in srce ga ne zaboli, če sliši, da je šel nekdo čudno sam mimo hiš. Šel je in pesem za njim. Luči v sobah so tople kot srca. Same sebi gorijo. Tujcu so le blede svit. Ugasnile bodo bogve kdaj s pesmijo in soba bo črna. Zakaj me bolite, sobe, obsijane od luči? —

Preko ulice so spet zadežili glasovi. Tih pomladanski dež. Jutro je pravkar preminulo v dan in kot vsihanje v večnost pojo kaplje. Ob okna trkajo. Stopile so v sobo in sedaj pada droban dež na srce. Pomladanski dež, komaj ga duša sliši. Drobna mora biti stena, da dojame pretihe drhtljaje. Nepopisna pa je bolečina teh najdrobnejših kapelj. Nikdar ni še nihče jasneje dotrpel lepote kot v tej komaj slišni pesmi. Telo je odmrlo. Brez sanj so moje oči in usta ne morejo do besede. Roka je obležala brez moči. In vendar sem doživel sebe. Bolj sem se doživel kot kedaj. Razodela mi je mojo rast. Neznani dež mi je oplodil misli.

Za Izidorjem je utihnila pesem. Samo njegov korak je odmeval med hišami. Potem je stopil čez tračnice, ki so ležale v temi. Iz čuvajnice je mežikala drobna luč. Šel je pod kostanji, ki rasejo ob cesti. Tema je ležala pod njimi. Včasih je videl ob cestni svetiljki, kako se je zamajala veja nekje v drevju in kako se je potem stresla njena senca na tleh. Ko je stopil dalje, je pozabil nanjo. V temi so se zjasnile njegove misli. Bolečina, ki mu je prevzela čuvstva, je odnehala. Hlad iz drevja je prinesel s seboj nekaj novega. Slast ženskih oči in opojnost njenih ust. Vedno močnejše ga je prevzelo. Človek je šel mimo. Nenadoma so se vzbudili koraki, nenadoma so spet zaspali. Obraza ni videl v temi. Izidor ni čutil mimogredočih. Samo toplota ženske polti je žgala njegovo telo. Čutil je korak ob sebi in obraz, ki ga je vzela vase temà. Hipno je vzplapolalo njegovo telo v čudnem ognju. Neznana sla ga je razgibala, da mu je šumelo v glavi od omočice. Grozno vpitje telesa. Poznal ga je. Pa vedno je odmrlo hipno divja opojnost. Nocoj pa je mlačen in mehek večerni hlad podžgal razvalovljenost krvi in telo je gorelo od žgočega hlepenja, da bi izpilo do dna, da bi se utešilo. Priklical ga je mir s ceste in drevja. V tem prebujenju so se odplazile vse misli daleč v neverjetnost — neresničnost. Kako smešna je bila razbitost njegove notranjosti! Niti spomniti se ni hotel črnih prepadov, ki jih je doživel v parku. — Iz teme so mu

rasle naproti tople ženske roke. Oči so bile pijane strasti in močno vabljive. Pognal se je za njimi, pa so izginile. Potem je zraslo iz črnine golo telo. Od samega žejnega vpitja je bilo razpaljeno in je od omotične opojnosti podrhtevalo. Pridi! Pridi! Pridi! Glava je bila vržena nazaj in oči bi morale izteči od prevelike nenasitne žeje. V vsem ognjeno valovanju udov in žil. Žena, žena, žena! Ime, ki ga kličeš, pa ga zaničuješ? Tako podobno noči in temi, tako odpevajoče, zamolklo temno.

Šel je dalje, pa se ni zavedal kam. Vse je odmrlo zanj. Le telo je čutil, kako je razbijalo v sebi in gorelo vedno močneje. Začutil je na sebi ognjeni Sabinin pogled. Potem je vzrastel v temi pred njim rdeč nasmeh. Vsak gibljaj njenega telesa je razburjal njegove čute. Njena usta so ga vabila in klicala k sebi. Njen glas je bil opojen in strasten. Zakaj je ni zgrabil za roko in potegnil nase! Norec! Kako se je smejala. Srečal jo je na cesti. Njena beseda ga je razburila. Zakaj ni videl? Ni razumel? Njeno telo dehti od čudne svežosti in prsi se dvigajo vedno hitreje in hitreje. Ko se umakneta ljudem in se dotakneta njuni telesi, začuti, kako je vroče njeno telo, ki žge vanj skozi obleko. Norec. — Ničesar ni razumel. — Sedaj je vse jasno pred očmi. Preveč je ždel v svojem in ni videl, kod je šlo življenje. Vrgel bi se brez misli v ta vrtinec, da ne bi od nenasitnosti ostalo ničesar. Saj ni drugega od te razdivjanosti, razživetja, uničenja samega sebe. Tako bi se izvrgel. Niti za trenutek več ne bi bil pomislil. Iz ure v uro neprenehoma, dokler ne bi bil onemogel za vselej. Kako sladko je v tej omotici, kako majhen in neznaten je svet vse naokoli. Samo on živi. Živi, da vse govori o njem. Ubrano govori. Vsaka žilica poje in kri je razbeljena kot olje. Moč kriči iz človeka. Razgibal se je kot velikan, ki mu je življenska urejenost droben smehljaj. V Izidorju je vse prekipelo. Jez je prestopil zavore in voda se je razlila preko njega. Prej vse usmerjeno in urejeno, je sedaj udrlo nizdol in odneslo s seboj vse, kar je zapiralo pot. Vedno silneje se je sprevračalo v Izidorju novo čuvstvo in ga prerajalo. Preoblikovalo je tudi njegovo lice. Prebujenje.

Prišel je že daleč iz mesta. Stal je sredi ljubljanskega polja. Izza hribov je vstal mesec in po polju se je razpredla mesečina. Droban bel prah. Obrnil se je proti mestu. Še vedno je kipel goreči sij iz njega v nebo. Samo vse močneje ga je vpijala vase mesečina. Ostro zidovje ljubljanskega Gradu je oblivala in od oken grajskega stolpa se je odbijala njena svetloba. Mesto pod njim pa je dihala milobo, tiho ljubezen. Nekaj svojega je imelo na sebi.

Stopal je po belih progah razsute mesečine.

A. G. MATOŠ

B. BORKO

Sredi boja za svoje literarne nazore, ko je zasovražen in preziran vihtel ostro pero nalič meču viteza žalostne postave, je vzkliknil o sebi: Don Quijote hrvaškega idealizma! Ta voditelj neznatne struje, ki je dajala svoji veri cyranovski zanos in ki ji je bil galski petelin jutranji pevec hrvaške baročne renesance, je preživel v Zagrebu samo štiri leta literarnega delovanja. Štirinajst let se je klatil po Srbiji in Franciji, stradal, pisal knjige o domačem pejsažu, kritiziral književne in kulturne pojave na Hrvaškem, sanjajoč o «Kroaciji», deželi baročnega gospodstva in novega kmetstva, ki ga je vzljubil nad Barrèsovimi spisi. Ko se je bil vrnil iz pregnanstva in prinesel na zagrebški Grič vznemirljive spomine na bohemske noči v Parizu, polno glavo francoskega literarnega ekstrakta in zanosno ljubezen do vsega, kar je v nemalo duha s svojo lepoto in evritmijo, je ogorčeno potapljal v vinu in absintu razočaranje z domovino, ki je ni mogel priznati. Nadaljeval je bohemsko življenje. Protestiral je proti sebi in času. Bil je najbolj kavarniški literat (takrat se je zdelo, da je kavarna nadomestila Helikon). Po fiziognomiji se ni mnogo razlikoval od standarda zagrebskega predmestnega meščana. Včasi se je videlo, da je bil clown s krvavečo rano v duši. Preziral je meščanski okus kakor Baudelaire, ni veroval v demokracijo enakosti in bratstva, mrzil je Marjanovičev impresionistični realizem, v katerem je slutil Masarykovo ideologijo; ubog kakor periferijski proletarec je venomer sanjaril o gospodstvu izbranih, o aristokraciji duha in okusa. Boril se je zoper omalovaževanje sanje in utopije. Oboževal je Zagorje, občudoval stara plemiška gnezda in si želel, prav kakor Franceov abbé Coignard, mirnega življenja na kmetih, tople domačnosti, cyranovskih pustolovščin. Potem je odšel že bolan v Italijo do Firenze, ki jo je opisal s pojočim zanosom. Umril je kakor Verlaine v bolnici, za rakom v grlu, nekaj mesecev pred svetovno vojno.

Njegova življenska drama je koreninila v nietzschejanski volji do tragičnega, tem hotenju, ki je lastno vsem romantičnim naturam. Ali sta bila poet in bohem v njem identičen izraz strahu pred vsakdanjo banalnostjo? Težko je reči, kdo se je prvi prebudil; to je skrivnost njegove osebnosti. Človek in genij se nista v A. G. Matošu nikoli izravnala v apolinsko mirno ubranost, ki jo občudujemo pri velikih umetnikih kakor pokojno vedrino poletnega dne. Nemara so že geni prednikov položili v njegovo jedro, v astralno telo,

neozdravljivo nemožnost, da bi se uravnovesil v samem sebi, da bi stabiliziral svojo osebnost. Bohem je izraz za negativen temperament. Destrukcija človeka. Trpljenje duha in telesa, ressentiment prevarjenih sanj in nad, večno tragiko svoje notranje razdvojenosti sublimira vsak resničen umetnik v svoja dela. Destruktivno trpljenje se očisti v konstruktivnem trpljenju. Matoš ni mogel najti prave oblike za tako transformacijo. Vse njegovo delo je oškropljeno z bohemstvom. Ni mogel biti pri stvarjanju tako čist, poslušen samo demonu stvarjajoče sile, kakor je bil Verlaine. Bohem je v njem zaslužnil poeta, romantična senzibilnost je zapredla genija. Zato gledamo vanj kakor skozi pajčevino. Mnogo tega, kar je ustvaril, se nam trga pod prsti kot minljivo, stkano za blesk jutranjega solnca, obsojeno, da izgine v žaru poldneva od večne mene, ki obvladuje svet. A. G. Matoš ni velik niti kot poet, ne kot prozaiist. Ostal bo samo kot vzpodbujevalec, stimulant, kvas svojega časa.

Ko bodo tipološko raziskani jugoslovanski umetniki besede, bomo imeli v Matošu zaokrožen tip dinamičnega romantika z muzikalnim dojemanjem življenja. Sam pravi na nekem mestu v «Pečalbi», govoreč o sebi v tretji osebi, da «stihovima zadovoljava svoje muzikalne potrebe». Fizični vzroki so mu morda preprečili muzikalno karijero. Vzemimo njegovi prozi muzikalnost stavkov, pa nam ostane kajkrat zgolj smetišče citatov in beležk, kopica iz knjig nanesenih misli. Njegovi pejsaži imajo bolj tone kot barve, njegovo pripovedovanje ima skalo dviganja in padanja. Matoševa pot skozi hrvaško literaturo je pot dona Quijota z violino. Potuje za utopijo, išče sredi hrupa demokratizujoče se družbe Novalisov modri cvet. Bojujoč se z nasprotniki svojega «idealizma» svira o Dulcineji, ki je ni. Pleše okoli chimer, nadomešča zdravo, fiziološko občutje življenja z opojnostjo idej in idealov. Tako je iskaje pravega izraza svojemu neuravnovesenemu bistvu ustvaril mnogo in nič. Dotaknil se je tega in onega, bil je pesnik, pripovednik, esejist, feljtonist, kritik, časnikar. Ogorčen in bojevit, kakor bi prišel iz puščave z glorio Janeza Krstnika, je oznanjeval evangelij lepote. Svoje nasprotnike je bičal z idejami in z logiko; bil je včasih do hudobnosti oseben, zapenjen v duši od togote in melanholične užaljenosti. Toda za vsem je ostajal vtisk, kakor da so se teh stvari dotikale roke snohodca. Bele, baudelairevske roke sanjača, ki segajo v rumenkastem somraku za tipkami klavirja. Vsi njegovi osnovni toni so prihajali iz podzemja sanje, iz devete dežele utopije. Pesniška vizija: sen v beli noči, glas violine v mesečini. «Kaj bi bil človek brez teh velikih sanjačev?» sklepa svoj esej o Baudelaireju, misleč na ljudi svoje sorte. «Dan brez noči in življenje brez sna. Sanjajmo torej!»

Njegovo življenje ni bilo tako, da bi se videlo kakor lepa sanja. Bolj je naličilo pošastnim snom; sicer pa so se vpletale vanj same krute realnosti. Po šesti gimnaziji so ga poslali na Dunaj v veterinarski tečaj, vendar se je zaman trudil, da bi se bil sprijaznil s «konjsko znanostjo». Pobegnil je v Prago in se ondi spopolnjeval v glasbi. Tedaj se je začelo njegovo potikanje po svetu. «Doma ni bil doma, v domovini je bil izgnanec, v tujini pregnanec; popetal se je od nemilega do nedragega, vlačil se po svetu in skozi življenje. Kdaj pa kdaj mu je odleglo med prijatelji, reveži, kakor je bil on sam; naslajal se je s trenutki tople besede.» (Vladimir Lunaček.) Vzeli so ga v vojsko kot prostaka; zaradi disciplinskih prestopkov je bil vržen v zapor, odkoder je pobegnil kot izvrsten plavač po Donavi v Beograd (l. 1894.). Tu se je preživljal nekaj časa kot čelist v orkestru kraljevega gledališča, nato pa kot časnikar. Godel in pisal je toliko, da je dobil krče v roki. Bolj kot njegov pisateljski talent se je tu razvil njegov bohemski nagib. Noči so mu minevale v kavarni «Dardanele». «Dardanele», ki jih je pozneje nazval za beograjski «Chat Noir» in ki so mu zapustile vtisk slovečih bohemskih kavarn XVIII. stoletja, so dajale smer takratni romantični književnosti; bile so zbirališče vseh onih, ki so imeli v Beogradu kaj vezi z umetnostjo; mesto kavarniških siest, krokanja, «sevdalink» in genialnih diskusij o primitivnih nazorih o umetnosti in filozofiji (Velibor Gligorić). Zahajal je v hišo Jove Iljića in se družil z njegovima sinovoma Vojislavom in Žarkom. Popival je z Jankom Veselinovićem, bratil se z mnogimi drugimi srbskimi pisatelji tega časa. V beograjskem okolju so prevladovali o literaturi taki pojmi kot v Parizu pod Napoleonom III. Poetje so nosili dolge lase in okoli vratu široke pentlje. Nekoliko bohemstva je bilo literarna condicio sine qua non. Literatura je znatnemu delu književnikov pomenila zanos, inspiracijo, ekstazo, dasi se je že oglašal Jovan Skerlić z novimi, treznejšimi merili. Matoš je vzlic stradanju in družabni zapostavljenosti plaval v «dardanelskem» ozračju kakor riba v vodi. Ljubil je Beograd, zlasti sieste v Gornjem gradu: «Sve što najljepši srednjeevropski vidik može dati začudjenom oku, sve je to nekom čudnom magijom razasuto na krvavom pragu, odakle jutro slobodne Srbije pozdravlja mrak plodnog Banata i kitnjastog Srijema.» («Siesta» v knjigi «Vidici i putovi».) Daleč od domovine, v Parizu, si je v spominskem članku Janku Veselinoviću obudil izlete v Mačvo, kjer je živel pobratim Janko. «U ovom modrilu dobrog neba, u toj plodnoj zemlji, u tim zabranima, vajatima i selima na ponositim obrazima tih tvojih Samurovića, Topuzovića i Kurtovića, u melodiji Cievarićeve ciganske muzike — odasvud me grije tvoj plemeniti pogled, Janko

Veselinoviću iz Glogovca sela pitomoga.» Mnogi sledovi njegovega beograjskega bivanja so tudi v knjigi «Umorne priče»: «On» in «Ministarsko tijesto» sta dve satiri z izrazito ostjo; kakor vsakemu romantiku nedostaja tudi Matošu za tako pisanje humorja. Njegova zbadljivost je preveč osebna, racionalistična, kazuistična; tak je bil od začetka do konca. Triletno bivanje v prestolnici Srbije pa ga je gotovo oplodilo tudi z mnogimi literarnimi pobudami; v tem času je sodeloval v «Nadi», v «Brankovem kolu», v «Zori» in «Vijencu». Ostal je vzlic tesnim stikom s srbstvom Hrvat; tako je sodeloval v l. 1897. osnovanem časopisu «Novi Vijek», ki ga je izdajal Ante Tresić - Pavičić proti nastopajočemu modernizmu. Tu je artist Matoš pomagal braniti «svete hrvatske historične pravice» zoper srbsko-hrvaške omladince, «moralo in poštenje» zoper «dekadentni artizem». Takih skokov in nedoslednosti je v Matoševem življenju več in šele z njimi dobiva njegova duhovna fiziognomija svoje značilne poteze. Kakor Oskarju Wildeu, je tudi Matošu vse samo odraz in odsev občutja. Vnema ga poezija Beograda z njegovo urbanično zaostalostjo, s turškimi zidovi in malomeščanskimi hišami, poezija rastoče prestolnice, malo barbarske, še kmečke, a z moškimi, zdravim dihom in vrhu vsega: «dviije velike rijeke, dva grada, dviije ravnice». Intimnejšo lepoto čuti v viziji Zagreba z Gričem in Kaptolom, v njegovi zagorski okolici s plemiškimi dvorci, v baročni kulturi hrvaških cerkva in graščin. Kakor po neki platonovski nuji se mu v izgnanstvu, v zapadnjaškem blesku tujih velemest, pretvarjajo ideje v like, pojmi v konkretnosti, vizije v stvarnosti; tako nastajajo v tujini najlepši Matoševi eseji o domovini. Hrepenenje po domovini je kakor koprnenje po ženi; za neutешenimi goni ostajajo podzavestne motnje, ki se sproščajo v simbolih in sanjskih likih. Tak plod hrepenenja je tudi Matoševa «Kroacija», simbolizirana v Strossmayerjevi voditeljski roki, ki deli blagoslov, in v Griču, «hrvatskem Weimarju in Saint-Germainu», ter izražena v elementarnoprstni kmetski naturi Ante Starčevića.

Po težkem eksistenčnem boju v Beogradu je l. 1897. odpotoval preko Münchena v Ženevo. V knjigi «Iverje» in «Novo iverje» je zbranih nekaj impresij in pripovednih motivov iz Nemčije. Pisma iz Ženeve in Pariza do l. 1905. je izbral in izdal v knjigi «Ogledi» (1905). Matoševo potovanje ni bilo flanerstvo, temveč muka, olajšana od pohlepa po lepotah tujih dežela in od želje po doživetjih. Potujoč iz mesta v mesto opazuje, beleži, kritizira. V Colognyju ob Lemanskem jezeru se spominja Byrona, sebi sorodnega duha, ki je njegov ljubljeneec, v Parizu meditira na montmartreskem pokopališču o Heineju, poroča o liturgiji in procesijah v Notre Dame, prvi seznanja Hrvate z Bequejem. Vmes med temi pismi, ki jih

pošilja zagrebškim dnevnikom, mu potekajo leta krutih izkušenj, samotnega stradanja sredi «zakladnice Evrope», Pariza; leta z ničimer brzdanega bohemstva. V beznicah Quartiera Latina pohajkuje z ljudmi sumljivega kova in z najrazličnejšimi zaznamovanci, ki sanjarijo z njim vred o veliki umetniški slavi. Njegov tovariš je sloveči pamfletist Golberg, najgrša prikazen med pariškimi bohemi, anarhist in cinik, ki zapušča v Matošu nepozabne dojme. Pariški bohemi se spominjajo še zdaj «barbarja iz Hrvatske», sodeč po članku njegovega tovariša Andreja Rouveyreja v «La revue européenne» l. 1927. Podnevi je zahajal v knjižnice in čital, ali pa je blodil s knjigo po parkih, lačen kruha in dobre besede; bil je često brez strehe, pregan na dno pariškega življenja, v azile in na samotne klopi. Tako življenje, čigar vrednost je poskočila za deset stopinj v srečnih dneh, ko je dobil iz Zagreba honorar, življenje, ki vzlic vsem tegobam ni moglo zatreti Matoševe potrebe zanosa in sanjarstva, je trajalo do l. 1904., ko ga je prekinil s povratkom v Srbijo. Še enkrat stopi skrivoma na domača tla in zopet pobegne v deželo svobode, v Švico, da krene odtod peš v Pariz. Koliko postaj je bilo na poteh tega pregnanca, kolikokrat se je bil upognil pod bremenom nadlog? Ni li bila kakšna samotna Isabela iz «Umornih priča» edina, ki mu je dala trenutek uteha in pozabe? Od donkihotskega zanosa je videl krog sebe princeze iz domačih pravljic; podvzemal je imaginarne izlete z divnimi ženami in zrl na obzorju tujine svetle fatamorgane starih, panskih zagorskih bregov. Ali je bila v tej gorjupi usodi kapljica sreče? «C'est un bonheur de rêver», je bral v svojem brevirju — Baudelaireju. Toda kaj je ostalo za sanjami? Knjigo izbranih člankov «Ogledi» z esejem o Stendhalu je poslal v svet z bridko obtožbo Hrvatske: «Što da opetujem pjesmu u očajnosti naših književnih prilika? Hrvatska knjiga nema kritičara, nema čitalaca, nema kupaca. U narodu, gdje se tove, šire i kote toliki dembeli, trutovi i krpelji, ne nalazi hljeba slobodan književnik . . .» Šele leta 1908. je prineslo pomilostitev in vrnitev v domovino, ki ga je sprejela kot avtorja treh leposlovnih knjig («Iverje», «Nova Iverje» in «Umorne priče») in dveh knjig esejev in kritik («Ogledi», «Vidici i putovi»). V šestih letih, ki so mu ostala do smrti, je dal še dve knjigi («Naši ljudi i krajevi» in «Pečalba»), zbirki «Feljtoni i eseji» in «Pjesme» sta izšli po smrti. V zadnjih letih je skušal izpopolniti prejšnje delo in izvršiti poslanstvo, ki ga je pripisoval svoji besedi in svoji kritiki.

Matošev idealizem, ki ga je viteško poudarjal proti idejnemu realizmu, proti Masarykovim in Skerličevim vplivom, ni bil filozofsko utemeljen, marveč je nastal kot produkt njegovega literatstva. Kakor ni bil vzlic močnemu talentu nikdar umetnik, temveč

samo literat z umetniškimi ambicijami, tako je bil tuj vsakemu sistematičnemu mišljenju. Podvržen igri svojih čutov in čuvstev, vdan izpremenljivi volji svojega nastroja, ni mogel zapustiti za seboj nobene velike linije, nobenega spisa, ki bi ostal po idejnem bogastvu dokument avtorja in njegovega časa. Pri Matošu je vse razdrobljeno; v vsaki njegovi knjigi je poleg prave književnosti kos žurnalizma. V feljtonu je bil predhodnik naših dni, ko prevladuje tudi v leposlovju časniški listek in cvete literarna reportaža. Njegovi eseji nimajo klasičnega miru in jasnosti Emersonovih ali globine esejev Walterja Patra; ponekod občutiš v Matoševem sicer bistrem esejističnem slogu težo balasta, znanja in — spomina. Zdi se, da je videl v čitatelju polizobraženca, ki mu imponira množica imen in kozerska spretnost citiranja aforizmov in rekov. Najboljši so njegovi pejsaži v knjigi «Naši ljudi i krajevi»; še prej se je popolnoma razživel v zagorskih impresijah «Nekad bilo — sad se spominjalo» in «Kod kuće», dasi tudi tu kvari popolno ubranost avtorjev očitni nagib k feljtonističnemu kramljanju. Bil je apologet umetnosti, ki jo je hotel videti čisto in brezkompromisno, l'art pour l'art; kar je napisal v njen zagovor, ni novo ne v celoti niti v odtenkih; da je imelo toli močno resonanco na Hrvaškem, gre na rovaš dejstvu, da ni nihče pred njim pisal tako in s tolikim žarom. Njegova eseja o Stendhalu in Baudelaireju ne očitujeta novih, še neznanih pogledov na to dvojico Matoševih literarnih vzornikov; toda kompilatorski posel je opravil pisec s toliko veččino in s takim okusom, da čutimo za vsakim stavkom Matoša. Njegov esej se bo vzlic Matoševemu pomanjkljivemu čutu za stvarnost in za psihološka dejstva in vzlic skoraj žurnalistični neodgovornosti v hvali in grajanju, vendar le ohranil, četudi ne bo mogel veljati kot vzor esejističnega kompromisa med znanjem in občutjem, med obliko in vsebino. Velik v času, ko je nastal, bo majhen, a še vedno viden v perspektivah razvoja. Podobna je usoda njegovih povesti in pesmi. Iz Matoševoga peresa so pritekli nekateri najlepši odstavki, kar jih ima hrvatska pripovedna proza, nekateri drobni biseri, ki brez njih ne bo mogoča antologija hrvaške in srbske proze; takisto je v knjigi njegovih pesmi nekaj verzov, ki so najlepši, kar jih je dalo zadnjih 25 let na Hrvaškem. Z malimi izjemami pa gre povsod le za odlomke, za fragmente, ki jih moramo sami izločiti. V tem je tragika velikega talenta. Zakaj je tolikanj intenzivno preživel to, kar je spisal — in nič nas ne pobija v veri, da je vse njegovo delo vrelo iz osebnosti, da ni bilo «narejeno» niti tedaj, ko je hitel s pisanjem zaradi vsakdanjega kruha — zakaj vse to, če ostajajo zgolj utrinki, meteoriti razpadle zvezde, drobcji sveta, ki je gorel v zanosu kozmičnega živ-

ljenja?! Kam nas oddaljuje čas od te zvezde, ki nam je še za mladih dni kazala pot v bajno deželo Sanje in Fantazije?

Matoša bi nazval dona Quijota z Griča. Bil je — prav kakor Gjalski — eden poslednjih oboževalcev baročne kulture, ki jo je prevzela Hrvaška od zapada in ki je vtisnila v njeno grudo globoke brazde. Grič, zagrebški Grič, opevan v sonetu «Gnijezdo bez sokola», v tem po ilirstvu in hrvaštvu «preporodne zore» dehtečem, arhastičnem sonetu, je tudi Matoševa struja prevzela kot simbol hrvaške nacionalne bariere Grič kot zavetišče domačih muz, mesto tradicij. V Matoševem griškem romantizmu, v povzdigovanju grabancijaške zagorske kulture nasproti štokavski jezikovni penetraciji, ljubezni do zemlje, dobre, domače zemlje, čutimo zadnje pozne utripe Rousseaujevega srca. To je odziv Barrèsovega programu: «Nous avons besoin d'hommes racinés solidement dans notre sol, dans notre histoire, dans la conscience nationale». V Matoševem povečevanju tradicije in antidemokratske ljubezni do izbranih, močnih mož, do genijev in voditeljev, zaznavamo tudi Renanovo literatorsko in filozofsko nobleso, voljo do diferenciacije, individualizacije.

A. G. Matoš je postal don Quijote hrvaškega idealizma zbog svoje intimne vezi s katoličanstvom. Le-to je živelo v njem kot skrivnostna sesedlina verovanj in duhovnih zanosov njegovih prednikov in kot zvezda njegove zgodnje mladosti, ki ni nikdar popolnoma zatonila. Bil bi težak paradoks, če bi ga kdo prišteval katoliškim duhovom v hrvaški literaturi. Širil je voltairejanske nazore o cerkvi in bil daleč od dogmatične vere; vzlic temu je na dnu svojega srca — in s srcem je najgloblje zaznaval življenje — nosil vso senzibilnost katoliškega občutja, vso simboličnost katoliške liturgije. Ta njegov latentni katolicizem, ki mu je v notranje neuravnovešeni osebnosti ostro oponiral razum, se je še ojačil pod vplivi latinstva, ki so izoblikovali polovico Matoša — literata. Kakor vsak romantik, je tudi on nihal do smrti med ozkim racionalizmom znanosti in opojno brezbrežnostjo religije. V tem smislu je Matoš še bolj kot Gjalski tipičen za tisto pojmovanje hrvaštva, ki ga je ob neki priliki izrazil Matošev najožji učenec Ljubo Wiesner tako-le: «Hrvaška duša, modelirana v tisoč letih po cantus firmusih gregorijanskega korala, po trajnem gledanju in vživljanju v svoboden cvet gotških lilij (fleur de lys), po zapadnih plesih in po svojih skromnih narodnih pesmih, ki se jih ne dotika zemeljsko blato, vsevdilj v slogu naših gotskoromanskih stolpov, se ne more pomešati z nobeno drugo dušo.» Vsa Matoševa življenska drama sloni na podzavestnem sporu med tem predestiniranim občutjem sveta, ki ga je razum zanikaval z ironičnimi aforizmi prosvetljenosti; odtod vsa njegova težka zapletenost

ondi, kjer je bila za njegove nasprotnike jasna in čista pot. Njegovo bohemstvo bi se prej ali slej izlilo v mistiko bele hostije, kamor vodi vsak romantičen idealizem v okolju »gotsko-romanskih stolpov».

A. G. Matoš je hrvaški Cyrano duševne anomalnosti, avanturist, ki je v plemenitih blodnjah zaglušil glas genija v sebi. Njegova veličina je v njegovi človeški tragiki, v tem, da je razmetaval telo in duha kakor človek, ki hoče skriti obup in razkroj samega sebe z gestami veseljaka. Vse njegovo delo ima pečat muk, v katerih se je razvijala njegova osebnost, zato je v enaki meri efemerno kakor trajno.

IZ KNJIGE «CASTILLA»

A ZORIN / MARTINEZ RUÍZ/*

MORJE

Ne more videti morja samotna in tožna Kastilja. Zelo daleč je morje od teh ravnih, ploščatih, puščobnih, prašnih planjav; daleč od te pokrajine peščenih globeli; daleč od teh rdečkastih njivic, kjer so hudourniške poplave odprle globoke zareze; daleč od teh ostrih in strmih gorskih prepadov; od teh krotkih gričev in hribov, odkoder se vidi stezica, ki se zvija do rečice. Morske sape ne prihajajo do teh turobnih selišč padavih koč z jelševim gozdičkom poleg občinske gmajne. Iz okenca tega podstrešja, zgoraj v hiši, ne vidimo azurne, skitalske planjave; pred nami blešči tam daleč na griču puščavniška cerkvena s strogimi cipresami ob strani, ki se črno odražajo od jasnega neba. Do tega brestovega gozda, ki se odpira ob izhodu iz starega mesta, ne prihaja enakomerni in zamolkli šum valovja: v jutranji tišini, v sinjem opoldanskem miru prihaja kovinsko, široko kokodakanje petelina, nabijanje na naklo iz kovačnice. Ti koščeni poljedelci prašnih olivkastih obrazov ne motrijo morja; gledajo žitne plani; gledajo, ne da bi je videli, enolično širino brazd na neposejanih njivah. Te črno oblečene starke, slamnatorjavih, grčavih rok ne prižigajo luči, kadar pride mrak, pred podobo Device, ki čuva nad onimi, ki so z barkami odjadrali na morje: po strmih, zavitih ulicah hodijo k devetdnevniciam, gledajo v nebo v viharjih dneh in prosijo s sklenjenimi rokami, ne da bi se umirilo valovje, marveč, da bi oblaki ne poslali toče, ki pustoši.

* Glej «Lj. Zvon», 1929, št. 5.

Ne more videti morja stara Kastilja: Kastilja s svojimi starodavnimi mesti, s katedralami, samostani, z ulicami, ki jih polnijo trgovci, z vrtovi, vklenjenimi med štiri stene palač, s koničastimi stolpi iz škriljevca, z rumenkastosivimi, zavitimi stezami, razpadljivimi krčmami, s plemiči, ki ne delajo ničesar, z dekleti, ki se hodijo izprehajati na kolodvor, z duhovniki v zelenkastih talarjih, z advokati — mnogimi, brezštevilnimi advokati — ki vse razmrviijo do drobnega, zapletejo in zamešajo. Ker iz tega podstrešnega okenca ne moremo videti morja, dajte, da ga prikličemo iz tega starega kastiljskega mesta. Vse je pogreznjeno v molk: tam se iz nekega skednja v vasi dviga lahen oblaček prahu; tam dalje se dviga nizko, črnkasto, neprijazno gorovje, brez drevja, brez bivališč. Kakšno je morje? Kaj pravi morje? Kaj se godi v morju? Spomnimo se kot prvega privida širnega, zlatega, samotnega obrežja; trak zelenja se vleče notri, na kopni zemlji, vzporedno z morjem; morje se izgublja v daljo, neskončno, azurno, zelenkasto, temačno; na daljni črti obzorja se zdi, da se spušča na vodo trop okroglih oblakov. Nič ne moti pogleda. Mehki prod se oddaljuje na obe strani, dokler se ne dotakne dveh rokavov zemlje, ki molita v morje; valovi prihajajo in se nalahko razpuščajo v pesku; visoko v zraku leti mirno na azurnem nebu galeb.

BIKOBORBA

Poet Arriaza je slikal vaške bikoborbe. Njegovi verzi so prešli tako bežno, kakor okoliščine, ki so mu jih navdahnile. Iz tega kupa slabotnih, črvivih, uvenelih verzov pa se kakor perkaline ali papirnati lampijončki odraža platno, na katero je poet naslikal vaško bikoborbo.

Katera vas je? Vaciamadrid, Jadraque, Getafe, Pinto, Córcoles. Planjava se širi vsenaokoli, suha, goreča, apnena, prašna. V mesecih marcu in avgustu se v planjavi dvignejo nenadni vrtinci prahu, ki se z vrtoglavo naglico pode po širokih cestah. Nikjer ne dreves, ne studencev. Žetev je opravljena; vse polje je pobarvano rumeno, okrožolto. Bliža se žegnanje. Za praznik so zaprli na Glavnem trgu vsa ustja ulic z močnimi lesenimi stenami in jih zastavili z vozmi; kakor plamen žaré rdeče posteljne odeje raz balkone. Praznovali bodo bikoborbo. Vsi vaški fantje so se zbrali tu: lica so jim ožgana in rdeča. Iz oken se sklanjajo vaške lepotice: ene okroglega obraza, s svetlimi, gladkopočesanimi lasmi; druge gosposkega orlovskega lica, s čudovito prosojnimi, zelenimi očmi; dekleta, ki se sredi vse te obdajajoče jih grobsti in surovosti, morda radi stoletne podedovanosti vedo tako nežno in gosposko, zro tako otožno in zaverovano, da človek za hip globoko zasanja.

Bikoborba se prične; poet začne s svojim opisom; zavlada je «krik in vik»; slišijo se glasovi, ki vpijejo: «Preberite nam razglas». Vsi se prerivajo z nestrpno neučakanostjo, da bi se hitreje posedli po klopeh, zbitih iz desk. Prikaže se nekaj vojakov na kljusetih. Že je zadonela trobenta. Oklicevalec Simon se postavi na sredo trga in pričinja besedičiti: «Zaukazuje vam kralj!...» In že se pojavi ogromen, strašen, besen bik z rogovi pokoncu. V množici vaških fantov zavlada paničen preplah; vsi se umaknejo, beže proti lesenim stenam in plezajo čez vozove, ki zapirajo dohode ulic. Dvigne se oglušujoče kričanje. Bik pa stoji sredi trga, ukopan, nepremičen. Nihče se ne drzne izza okopov; tako mine nekaj trenutkov. Nato se začne približevati biku «eden izmed vaških pretepačev, ki velja za okretnega in brzega»; «zavaljen, neroden, štorast pa je bolj podoben postreščku kakor bikoborcu». Malo po malem, čisto počasi in previdno se približuje biku. Nenadoma, še preden se mu je približal bikoborec, se bik razjarjen zažene proti njemu. Prestrašen zbeži malopridnež: iz množice bruhne porogljivo ploskanje, vpitje, smeh, žvižgi. «Teci, teci, te že drži!» mu kriči eden. «Vstavi se no, teslo!» besediči zopet drugi. Fant, ki mu je bil bik za petami, se nič več ne povrne v areno. Sredi trga stoji bik zopet sam. Nato se približa vozovom in okopom. «Proč od tod, ti kanacija strahopetna, ki se šopiriš s pogumom, ker si sama in na varnem», besni divje množica na bika: bijejo ga po glavi s strahotnimi udarci; zbadajo ga s kopji in noži; grabijo ga za rep in mu ne dajo oditi. Širokorazprte, žalostne oči živali begajo preplašene na vse strani.

Ko se ji posreči, da se iztrga od množice, se zopet vrne na sredo arene. Tedaj mu stopi nasproti «grodgled lopov». Njegov pogled je «lokav in zavraten»; «postavi se, z rokami, uprtimi v boke»; «pljune po strani» in vzklikne: «Dajte mi sem to žival». Že se zakadi bik proti njemu; fant mu pokaže rdečo cunjo; brzo zdirja bik, z rdečo cunjo med rogovi po eni strani, potepin pa, prevračajoč kozolce in poskakujoč, po drugi... Zopet zapoje trobenta: Bik mora biti mrtev ali pa ga bodo zopet zaprli v hlev. Če se primeri to zadnje, se pojavita v areni krava vodnica in črednik, «ki odvedeta ubogo žival v hlev... dočim ostanejo butice v areni bolj bedaste kot bik, ki odhaja».

Tako konča poet. Česar nam pa Arriaza ni naslikal, to so tiste gorostasne bikoborbe, kjer ostane fant v pesku in prahu, razmesarjen, preluknjan, kup mesa in krvi, z rokami v trebuhu, trepetajoč od strahu; bikoborbe v večernem somraku, ko morda smrtnobledo, pepelnatosivo, izmučeno nebo zagrinja kastiljsko planjavo, borne

koče iz lehnjaka in skal, v žalobno, brezupno tragično luč. To, česar nam ni povedal, so pretepi, krvavi spopadi med vaškimi fanti; globoke, hrupne pijanosti, gosto, črno vino; neizbrisni sledovi, ki jih bodo v tem kastiljskem selišču zapustile te ure človeške krvočnosti...

OBLAKI

Oblaki budijo v nas občutje nestalnosti in večnosti. Oblaki so — kakor morje — vedno različni in vedno isti. Čutimo, kadar jih gledamo, kako vse naše bitje in vse stvari drse v nič, dočim oni — tako bežni — ostajajo večni. Te oblake, ki jih gledamo sedaj, so gledali pred dvesto, petsto, tisoč, tri tisoč leti drugi ljudje z istimi strastmi in istimi tesnobnimi bolestmi, kakor so naše. Kadar hočemo v hipih sreče — zadržati in ukleniti čas, se zavemo, da so minuli že tedni, meseci, leta. Oblaki pa, ki so vedno različni, v vsakem trenutku, vsak dan, jadrajo kljub temu po nebu. So okrogli, napihnjeni oblaki, blesteče bele barve, ki se v spomladanskih jutrih odražajo od prosojnega neba. So kakor nežne tenčice, ki se rišejo na mlečno belem ozadju. Drugi zopet so sivi nad sivo daljino. Nekateri so karminasto rdeči in zlati ob neskončnih solnčnih zatonih, globoko otožni nad planjavami. Ali pa so kakor ovčice, vsi enaki in brezštevilni, ki tu pa tam kažejo skozi jasnino kos modrega neba. Eni jadrajo počasi, enakomerno; drugi brze mimo v naglici. Včasih so pepelnate barve in kadar zakrijejo vse obzorje, spuščajo na zemljo neprosorno luč, medlo in sivo, ki daje poseben čar jesenskim pokrajinam.

Stoletja potem, ko je Kalist premišljal, glavo naslonjeno na roke, je neki velik pesnik — Campoamor — posvetil oblakom spev v eni svojih pesnitev, naslovljeni «Colón». «Oblaki — pravi pesnik — nam nudijo igro življenja.» Življenje, kaj je drugega kakor igra oblakov? Človek bi rekel, da so oblaki «misli, ki jih je zgostil veter»; nudijo se nam kakor «razkrivanje breždanje bodočnosti». «Živeti — piše pesnik — se pravi gledati, kako vse gine.» Da; živeti se pravi gledati, kako vse gine; kako ginejo, zgoraj visoko, oblaki. Bolje bi rekli: živeti se pravi videti, kako se vse vrača. Videti, kako se vse povrača v trajnem, večnem povratku; videti, kako se vse ponavlja — tesnobe, veselja, nade — kakor ti oblaki, ki so vedno različni in vedno isti, kakor ti bežni, nespremenljivi oblaki.

Oblaki so podoba Časa. Ali je kje na svetu občutje, tragičnejše od občutja človeka, ki se je zavedel Časa, ki v sedanjosti vidi preteklost in v preteklosti bodočnost?

(Iz španščine prevedel St. L e b e n.)

PRED BARIERO

† SREČKO KOSOVEL

Povej, naj skočim, preskočim,
povej, naj se li usločim,
povej?

Poglej,
pred to belo bariero
pokleknem naj zdaj in molim naj
in mislim na svojo kariero,
ali naj klaverno grem nazaj? —
da bom poljubil valptov bič,
molil Boga in drugega nič,
ker za vstajenje mi je poslal
valpta, ki tepe in biča
in da le, če ponižen bom ostal,
me vzljubi in me zveliča?

Ah, kar naenkrat dvoje barier...
eno časno, eno večno plačilo —
tako šepeta mi zlodej sufler:
Če ne zlepa, propadel boš s silo — —

A jaz odgovarjam: V svetu idej
ni zmage, niti poraza,
živeti je samo ekstaza —
bratje borilci! Z mano naprej!

M I S T R A L

JANKO SAMEC

Spi morje, razprostrto v širočino
jutranjih ur, ki rdé nad molkom skal,
kot da, zajet v svilenih sanj tenčino,
v zibelki beli tih otrok bi spal...

En šum... en zvok... In že čez Nabrežino
od brega vanj se vrgel je mistral
in ga razmajal z vrha je v globino,
da se zvrtnčil y zrak je val na val.

O, brž so ladjam v daljah bela krila
kot pticam splašenim se v niz spustila;
v morjé so vesla zdrknila raz krov —

In v vrisk vodá, ki se z neba razlega,
glasi iz tisoč grl se v breg iz brega
en sam strahoten krik: «Domov, domov...»

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

Benetke so drugič vzdrhte. Turško brodovje je prispelo do Korčule in vse je kazalo, da bo plulo še višje, da morda udari naravnost na lagunsko mesto. Ako bi se to zgodilo, bi pomenjalo konec Serenissime.

Signoria se je dobro zavedala tega in je z vso naglico utrjevala Lido. Vsepovsod so se začeli zasipati prehodi med lagunami, da je mrgolelo delavcev na obrežjih. Izbirale so se stare ladje ter so se potapljale na mestih, kjer je bilo nevarno, da uderejo v Benetke sovražne galeje. Črez prelive pa so se napenjale mogočne verige. Zapirale so vse prehode ter vseokrog premrežile gospodarico morij z železnim vencem. Straže so se pomnožile, pozornost se je postoterila. Nikjer nisi več videl le vojaštva, povsod so bili mednje namešani bravi. Videlo se je, kakor da se je dvignilo vse mesto, da bi se ubranilo največje nesreče, ki bi se mogla zgrniti nad ljudovlado.

Ko pa je narasla nevarnost, so narasla tudi sumničenja. Niso zastoj padale vsak dan kar stotine ovadb v «levova žrela», ne se neprestano sestajali sodniki v dvorani busole: marsikdo je izginil čez noč, bodisi da so ga ujeli, bodisi da je zbežal pred zasledovalci, ki so jih nešteti imeli za seboj korak za korakom. Obdolževanje vohunstva in veleizdaje je cvelo kakor še nikdar.

Golja je imel v teh kočljivih časih službo na galeji. Kakor mu je to bilo pogodu, vendar se ni mogel otresti neprijetne misli, da mu ne zaupajo. Zdaj ni več odločala o tem ljudovlada, odločale so osebe. Sovraštvo oseb proti njemu se sicer ni upalo naravnost na dan, zato pa je dobilo nov obraz, spreminjalo se je v zasledovanje radi nezvestobe Serenissimi. Postajalo je čezdalje bolj nevarno.

«Tovariš!» je nagovoril Cerini Justa, ko sta bila skupaj v službi. «Ali bi mogel govoriti s teboj prijateljsko besedo med štirimi očmi? Določi čas in priložnost, da se pomeniva nemoteno!»

«O čem?» vpraša Golja, ki ga je iznenadila Cerinijeva prijaznost.

«Tu ne moreva govoriti», pravi mladi častnik. «Stvar je prevažna, da bi govorila vpricho vseh!»

«Na ladji se mi zdi še najprimernejše», meni Golja. «Tu vsaj nihče ne sumniči!»

«Morda imaš prav! A kdaj bi se razgovorila, ob kakem času?»

«O mraku, ko je na ladji vse živo radi večerje. Velja?»

Tovariš je bil zadovoljen. Zvečer, ko so mornarji poživali ves krov, sta se častnika sestala pod palubjem. Golja je bil nezaupljiv, saj je visela med njima stena od prvega začetka, ko sta se bila spoznala. Pozneje se je v Zadru nasprotje še poostrilo. Ako bi tudi ne bilo razlike po krvi, je stala med njima patricijka, Mocenigova hči.

Toda Cerini ni bil več oni kot v Zadru. Že iz prvih besed je Golja razvidel to.

«Če je med nama pala kdaj pikra beseda,» je izpregovoril častnik, «če ni bilo tovarištva med nama, bodi pozabljeno to! Cenil sem te vedno, vkljub vsemu, radi onih vrlin, ki sem jih videl na tebi.»

«Mislim — in morda se ne motim —, da sva bila oba orodje v rokah drugih,» ga prekine Golja.

«Zame ne bo imelo to nikakih hujših posledic,» pojasnuje Cerini, «toda ti bodi previden! Korak za korakom te oprezujejo!»

«Vem!» pravi Golja. «Napasti me mislijo! Dobro vidim, kam vodijo niti!»

«Ne veš vsega! Veš najbrže samo to, kako ti je bila zvesta Mesalina. Kakor vsem drugim! Ko je Loredan spet dosegel v Benetkah moč, se je mahoma spet vnela ljubezen patricijke do njega. Ne vem, kako ga je o njej prepričevala, vem pa, da ji ni verjel. Med obema strankama Serenissime je prišlo do miru, ne pa med njima. Mocenigova je živela dalje kakor je bila vajena in to je delalo Loredana divjega.»

«Torej ni marala zanj?» vpraša Golja.

«Kakor za druge! Ko pa si se ti spet vrnil, je Loredana obsedlo. Da se nisi vrnil kot junak, ki se je prebil skozi sovražno vojsko, ne vem, kako bi se ti godilo danes. Toda Bragadinov pečat iz Famagoste te je na mah napravil velikega. Nihče se te ni ustrašil bolj kot Loredan. Ko bi njega ne bilo, bi te že davno odlikovali. Ali veš, kaj je storil on? Osumil te je in te očrnil, da si bil v zvezi z rajnim Vendraminom. Zato ti sledijo. Zdaj preiskuje celo, kdo je, ki se je obenem s teboj rešil iz Famagoste. Ne zabi, da so to nevarne stvari v današnjih časih.»

«A kako veš ti vse to?» vpraša Golja.

«Ne morem ti povedati. Zanesi se, ker ti pripovedujem kot prijatelju. Kako sem bil blizu nesrečnemu Vendraminu, si niti ne misliš. A kaj je delilo naju, veš sam najbolje.»

Golja molči in kakor bi rad, se ne more dotakniti, kar je bilo med njima.

«Še to!» dostavlja Cerini. «Bodi skrajno previden! Zakaj, zvedeli so tudi že, da si bil iz Benetk. Skratka: mreža za teboj je tako razpletena, da ne boš niti slutil, kdaj te zgrabijo zanke.»

«Ne bojim se jih, prijatelj!» odgovarja Golja samozavestno. «Mnogo sem poskusil in ne pridejo mi kmalu do živega!»

«Preveč si samozavesten! Niti misliš si ne, kako silno prevejana je Serenissima! Kdaj bi je že ne bilo več, če bi ne bila taka! Zato se pazi, dokler je čas! Malokdo ima taka junaštva za seboj ko ti, in to bo govorilo zate! Vendar, ne pozabi, da Signoria ne pozna usmiljenja! Ako zvem kaj važnega zate, te gotovo obvestim.»

Tovariša sta se ločila. Stopila sta spet vsak na svoje službeno mesto, in Golja je še enkrat premislil, kar mu je odkril Cerini. Ali je mogoče, da res kaj izsledijo o njem? Če je bil v Padovi, kdo mu kaj more? Je bil morda skupaj s sovražniki Serenissime? More kdo to dokazati? Nevarnejše so vsekakor zveze z Lorenzom in z vsemi, ki ž njim vred čakajo trenutka. A kdo jim more do živega? Dobro so skriti!

Teden dni je pretekel in napetost v Benetkah je popustila. Turško brodovje se je spet obrnilo proti jugu, nevarnost se je odmikala. Z bojišča pa so spet prihajale vesti, ki so dvigale ponos Serenissime. Famagosta, mesto junakov na čudovitem, bogatem vrtu Cipru, oblegano že tričetrleta, je odbijalo vedno nove naskoke smrtnega sovražnika. Mark Antonij Bragadin je kljuboval vsem novim turškim trumam, ki so se metale proti njemu. Novozgrajene bastije oblegalcev so zastoj treskale težke izstrelke na mesto in njegove utrdbe, Martinengo in Baglioni, poveljnikova pomočnika, sta branila ozidje kakor leva. Do Benetk je segla slava teh velikih junaštev, toda Serenissima ni poslala pomoči. Le združeno beneško in špansko brodovje se je dvignilo izpred Krete, kjer je čakalo brez koristi in soglasja dolge mesece. Zato je tudi Kapudan-paša hitel iz Adrije proti Levantu.

V Benetkah so postale razmere nekoliko znosnejše. Tako je Golja spet dobil priložnost, da je šel v Padovo obiskat Amelijo, to pot še mnogo previdneje nego prvič.

Zamolčal je plemkinji večino dogodkov iz zadnjih časov, dogovoril pa se je z njo, če bi ji kdaj poslal po kom kako sporočilo.

«Razmere so take,» je pojasnil Ameliji, «da moram biti vedno na straži. Računam z vsem. Tudi s tem, da se bova morala spet ločiti!»

«Ločiti?» je zaskrbelo plemkinjo. «Kako to misliš? Ali pojdeš na bojišče?»

«Sklenil sem že davno, da na bojišče ne grem več. Ako bi me hoteli poslati, bom vrgel s sebe vojaško opravo in izginil.»

«A če te ne prisilijo na bojišče,» meni dekle, «ostaneš v Benetkah, ne?»

«V Benetkah so vroča tla in bodo še bolj!»

«Ako je tako, potem se pa niti danes več ne vračaj tja!» prosi Amelija.

«Koliko jih je, ki so v vse drugih nevarnostih kakor jaz, in vendar vztrajajo tam! Čim težje je, tem bolj so potrebni! Čakajo, kdaj bo bila ura dejanj. In prav imajo! Zader se ne sme več ponoviti!»

«S teboj je vse drugače!» svari plemkinja. «Sam dobro veš in ni treba, da bi ti ponavljala!»

«V Zadru sem si nakopal sramoto, ki bi me bila kmalu ugonobila!» jo zavrne Golja. «Tu si je nočem in ne smem! V Benetkah ostanem do zadnjega trenutka.»

Dasi tolaži plemkinjo, je vendar ne more prepričati.

«Ti ne veš, kakšno življenje sem imela po bratovi smrti,» mu pripoveduje dekle, «koliko sem prejojokala, koliko sem si očitala radi nje!»

«Očitala si si?» osupne Just. «Kaj moreš očitati sebi? Menda vendar ne tudi tega, da si se seznanila z menoj, ki sem ljubil Mocenigovo, maščevalko?»

«Tudi to!» pove Amelija. «Še bolj pa, da nisem nikdar posvarila brata!»

«Rajniki ne bi bil prenesel tega!» jo zavrne Golja. «Šel bi bil svojo pot, določeno po usodi!»

«In vendar se mi je po smrti tolikokrat pokazal v snu, in me je vpraševal, ali je bilo potrebno, da se je boril . . .»

«Tega ni vprašal on,» ugovarja Golja razvneto, «to je vpraševala le tvoja velika ljubezen! Potrebno je bilo, da se je boril, da so se borili drugi ž njim! Krivi smo vsi, ki tedaj nismo videli, da je borba potrebna!»

«Morda je res tako,» pravi plemkinja. «Toda kar sem zamudila pri bratu, ne bi rada zamudila danes. Nisem ti še povedala, pa je čas, da ti razodenem. Kakor sem žalovala za bratom, toliko sem trepetala zate, ko sem čula, da si šel prostovoljno iskat smrti! Hladnejša sem bila pri onem slovesu v Zadru, veliko hladnejša na zunaj nego v srcu! Krvavelo je, ko sva se ločila, a povedati nisem smela. Nisem mogla govoriti drugače, kakor sem govorila tedaj. In ko sem videla, kako živi Mocenigova, sem se bridko kesala, da sem bila tedaj tako trda, tako okrutna. O, koliko sem prosila Boga, naj te varuje s svojo silno roko, naj te reši! Tiho je gorela nada v meni, da ne boš padel. Da se boš vrnil k meni, če ti bo sreča mila, te vere bi nihče ne mogel zatreti v mojem srcu! Koliko dni sem presanjala s to sladko mislijo, da se bova spet srečala! Koliko hrepenenja je

plamtelo tej srečni uri naproti! Zdaj, ko si tu, trepetam, da te ne bi izgubila za vselej! Just! Slutnje mi pravijo, da si v strašnejših nevarnostih, kakor si bil kdajkoli! Izogni se jim, beži pred njimi! Ne vračaj se tja, kjer te čaka pogin! Ne hodi v Benetke, beži kamorkoli, saj je svet širok! Glej, vsa sreča je pred nama, toda samo tedaj, če se ne vrneš v nesrečno mesto!»

«Če bo nevarnost res velika,» pravi Golja, «bom vedel, kaj mi je storiti. A da bi bežal, to ni mogoče! Kdo ve, če se ne bližajo vse večje stvari kot je naša nevarnost? Kdo ve, če ne zapoje naš zvon, ki ga čakajo nešteti?»

«Tudi naša zmaga bi zahtevala žrtev!» pravi Amelija. «In kdo ve, če ne bi bil prav ti med njimi, ti, ki ne gledaš na svoje življenje? Ne vračaj se v Benetke, Just! Tu ostani, zakaj danes si še prost. Kdo ve, ali boš jutri!»

Kakor ga Amelija prosi, se Golja ne da pregovoriti. Težko mu je slovo, težko, kakor da se poslavljata za dolge čase, a vendar se Golja odtrže. S solzami v očeh zre Amelija za njim. In ko je Just že daleč, jo vidi še vedno na istem mestu. Kakor nepremičen kip stoji dekle, s povešeno glavo in z robcem na očeh.

To noč se Golja ni vračal radosten v Benetke. Dogodki so zdaj brzeli, vsak trenutek je prinašal novosti. Just si je vso pot očital, zakaj ni opozoril še Lorenza, da preiskuje sam Loredan. Razumel je, da že ni več varno, ako sam govori z njim. Poslati mora nekoga k njemu, naj ga opozori na nevarnost. To je nujno, skrajno nujno. Drugo pa, nič manj važno je, da najde že zdaj zaupnega človeka, ki pojde po potrebi v Padovo k Ameliji. Pogumnega in prekanjenega moža mora najti za tak posel. Kdo bi mogel biti boljši kot Lorenzo?

Komaj je Golja prišel domov, že mu je mati povedala, da ga je mornar vabil v Markovem imenu v gostilno, kjer so se bili sestali zadnjič. Pričakujejo ga za gotovo, važne stvari bo zvedel.

«Saj zdaj itak ne pojdeš več!» zaskrbi mater. «Prepozno je že.»

«Žal mi je, da se nisem vrnil že prej!» pravi sin in se zamisli. Kakor je pozno, vendar bi najraje pohitel k tovarišem. Kliče ga glas, ki se mu ni mogoče upirati.

Mati vidi njegovo borbo in vse ji pravi, da ga mora zadržati.

«Povej mi vendar,» zahteva od njega, «kaj imate tako važnega, da ne čuješ moje prošnje?»

«Pogovori s prijatelji!» odgovori sin malomarno.

«Bojim se, da so nevarne stvari, o katerih se menite! Slutnje mi pravijo tako. Bojim se zate, Just!»

Mati mu zre v oči; sin pa ne more prenesti njenega pogleda. Umika se; pojasnuje, kako so njih pogovori brez pomena, kakor so sploh pogovori pri vinu.

Ne govoriš resnice!» ga zavrne mati, vprašuje zroč v njegove oči. «Nekaj skrivaš pred menoj že ves čas, odkar si se vrnil z bojišča!»

«Kaj bi skrival!» se brani sin. «Saj ni nič! Saj so le vaše nemirne misli!»

«Težke sanje sem imela nocoj,» se mu razodene mati, «še nikdar takih!»

«Spet prihajate s svojim praznoverjem!» jo prekine Just, ki se boji težkih očitaj. «Sanjate, ker preveč razmišljate o vseh mogočih stvareh!»

«Ne pozabi, da sanje vedno nekaj pomenijo!» svari mati.

«Ah, kdo bi verjel sanjam!»

«Niso vse sanje enake. Nekatero so take, da natančno povedo, kaj se bo zgodilo. In zgodi se, pa bodisi takoj ali šele čez vrsto let!»

«Amelija vas pozdravlja!» omeni Golja, da bi obrnil pogovor drugam.

«Bežala je od tu! Čas bi bil, da beživa tudi midva!» pravi mati z glasom, kakor da je Just uganil njeno misel.

«Zaradi vaših sanj?» se smeje sin.

«Zaradi nevarne mreže, v katero se zapletaš.»

«Nič se ne zapletam!»

«Saj vidim!» pravi mati. «In če bi tudi ne videla, srce je polno slutenj. Skozi divjo dolino sem hodila in sem te iskala vso noč. Nisem te mogla najti. Vedno globlje se je odpiralo pred menoj med skalovjem. Noge so mi krvavele, ko sem šla za teboj. A najti sem te hotela, pa če bi morala tudi na konec sveta. Sama strašna stena je režala vseokrog. Le navzdol, v somrak je šla ozka steza pred menoj. Bom našla sina? me je zbolelo v srcu. Na dnu te noči — ga bom našla?»

Tedaj sem začula vzdih. Tvoji so bili. Pohitela sem, da bi ti prinesla tolažbe. Takrat pa me je udarilo po očeh. Globoko na dnu, na navpični steni je visel tvoj oče, za roke in noge priklenjen na skalo. Bled je bil, upalih lic in oči. Pred njim pa si ležal ti. Njegove noge in okove si objemal in klical si, naj ti pomaga.

Prav tedaj je nekaj potrkalo na okno, tanko in ostro, da sem se zdajci zbudila. Planila sem pokonci, pohitela k oknu. A zunaj ni bilo nikogar. Sama gluha noč se je širila v nedogled. Trepetala sem in iskala, kaj naj pomeni to in sem se zgrozila.»

«Zaradi teh sanj?» vpraša sin, ki so ga čudno ganile materine besede.

«Zaradi teh sanj!» ponovi mati počasi. «Povej mi, Just! Ali veš, kaj je bil tvoj oče?»

«Nikdar mi niste povedali!»

«Mislila sem, da ti tudi nikdar ne bom. Upala sem, da ti ne bo treba praviti. Toda prišlo je drugače. Prišla je ura, da ti moram povedati: upornik je bil! Mlad je umrl, pod krvnikovim mečem!»

Just molči. Na široko se odpira nekaj pred njim, da vidi daleč, kakor ni videl še nikdar. Očeta vidi, ki stopa tam spredaj, velik in silen, ter ga kliče. Njegov glas čuje in ta glas je mamljiv in je krepak kakor glas zvona.

«Za očetom se je začela nagibati tvoja pot,» spregovori mati. «vse mi pravi tako! Zato te moram obvarovati nesreče, kakor sem te otroka odnesla iz nevarnosti pred mnogimi leti. Beživa odtod, ako že ni prepozno, beživa, če je še čas!»

Sin ne odgovori. A nekaj mu šepeta, da ima mati prav. Še je čas, mu prigovarja notranji glas, pozneje ga morda ne bo več!

«Ne odlašaj! Odloči se!» pravi mati, ki sluti njegove misli.

«Premislil bom!» pravi sin in sede, da bi jo nekoliko potolažil. Mirnejša je, ko vidi, da ne gre Just nikamor nocoj. Svetuje mu, kam bi se obrnila iz tega velikega mesta, ki ima kruha za tolike množice ljudi. Saj je mogoče živeti tudi drugod in ne le tu! A kakor misli Golja v svet, vendar ga ustavlja čudna moč. Tu je tvoje mesto! mu pravi glas. Tu se bojuj, tu zmagaj ali pad!

Pozno v noč snuje Just načrte in jih zopet podira. Vse se mu zdi, da se sovražne sile naglo krepijo, odrivajoč pred seboj vse ovire.

10.

Bila je nedelja in Benetke so se slavnostno odele. Skozi mesto je odmeval viharen klic: Famagosta je odbila nov, srdit naskok, junaki so se vnovič proslavili!

Kdaj in kako je bil odbit naskok, ni nihče vprašal. V mestu ni nedostajalo malovernih dvomljivcev, ki so se samo smejali vsemu temu, skrivaj seveda, da jih ne bi zadela jeza tistih, ki so proslavljali ciprske junake.

Še predpoldne se je zbralo ogromno ljudi na trgu sv. Marka, ki je ves plapolal v zastavah. Z več odrov so na obširnem prostoru razni govorniki govorili o Famagosti in o novih junaštvih. Tudi Golja jih je poslušal od daleč in čutil, kako hočejo vsaj nekoliko razgreti ljudstvo, trudno od bede in draginje, ki je naraščala dan za dnem.

«Odkrijte se!» je pozval nekdo z govorniškega odra. «Na kolena pred junaki Famagoste!»

Vsi, ki so bili v ospredju, so se res odkrili, in mnogi so poklekneli. Golja pa ni poslušal dalje, temveč je odšel proti doževi palači, da bi se čim hitreje izognil komediji, ki se je godila tu.

A ni še došel na Piazzetto, ko ga ustavi neznan sholast. Podolgovat rumen klobuk ima in na njem vise ponarejeni dukati. V roki drži majhno pločevinasto trobento, vso ovito s črnimi trakovi. Prikrilo se smeje Golji, ki se ne more takoj spomniti, kdo stoji pred njim.

«Ali nisi Marko?» vpraša naposled iznenadeno. «Koga iščeš tu?»

«Tebe», pravi Dalmatinec. «Menil sem, da prideš že sinoči.»

«Prepozno sem bil obveščen. Gotovo ste imeli važne stvari!»

«Nekaj se pripravlja», pojasnuje sholast naglo. «Kar se vrši tu, je vse najbrže le pretveza. Biti moramo danes na straži. Sreča na bojišču jih pričinja upijanjati, greben jim naglo raste. Bajje je dosežen popoln sporazum med ljudovlado, špansko in papežem.»

«Da ne pozabim!» ga prekine Golja. «Že pred dnevi bi ti bil moral povedati! Bodi previden, zakaj Loredan poizveduje za teboj! Vem iz zanesljivega vira!»

«Sem brez skrbi!» pravi Dalmatinec. «Ne bo zvedel, kdo sem. Zoper to sem se zavaroval že v Nikoziji!»

«V Nikoziji? Kako to?»

«Raznesel sem, da so me ubili Turki pri napadu. Poskrbel sem, da so me uvrstili na listo padlih. Kakor čujem, so tudi v Benetke dobili sporočilo o moji — nesreči. Zdaj naj le raziskuje Loredan! Če me zaslišijo, bodo čuli pravljice, kakršnih še ne poznajo!»

«Tem bolje!» pravi Golja. «Želim ti vso srečo v nevarni stvari! Pa še nekaj imam na srcu! Ali bi mi našel človeka, ki bi ga lahko poslal o potrebi do Amelije? Za vsak slučaj namreč! Tudi mene zasleduje Loredan!»

«Kaj praviš?» osupne Lorenzo. «Pa ne, da bi hotel bežati? Zdaj, ko prihaja odločilna ura?»

Previdno se ozre naokrog, kakor da se je izdal. Bistro opazuje, ali ni v bližini človeka, ki bi ga bil slišal.

«Le če bi bila sila», se opravičuje Golja; «če bi bila skrajna nevarnost!»

A Dalmatinec noče razumeti.

«Tako nas zapuščate!» pravi. «Niti enega zanesljivega človeka nimamo med vami! Pred kratkim se je odtrgala od nas skupina častnikov. Ne bo dolgo, da se pridruži našim sovražnikom! Tako je, ko se odločajo velike stvari!»

«Ne primerjaj me z onimi!» se upre Golja. «Oni so danes tu, jutri tam! Kakor veje veter! Tam so, kjer čutijo moč. A prepričanja nima nihče!»

«Ni dovolj prepričanje!» ugovarja Dalmatinec. «Potrebno je, da se človek za veliko stvar zastavi vsega, kakršen je in kolikor ima

moči! Potrebno je, da se vrže v borbo! Da ne vidi več svojega življenja, da so mu oči uprte samo še v nesmrtno zvezdo! Glej, zdaj vem, da tega v tebi ni in da nikdar ne bo!»

«Vše veš, samo tega ne veš, kako si krivičen!» ga zavrne Golja ogorčeno.

«Če bi bil pravi bojevnik, bi vprašal, o čem smo razpravljali sinoči! Bi poizvedel, ali smo tebi samemu določili še kako delo!»

«Zakaj pa mi ne poveš?» se razburja Golja. «Sem li odklonil kaj? Sem se umaknil nevarnosti? Prijatelj, jaz sem še tu! Nisem še zbežal in ni mi še omahnila roka! Vsak trenutek sem pripravljen gledati smrti v obraz! Hotel bi živeti — komu ni življenje drago! A če je treba pasti — sem pripravljen! Vem, zakaj bom padel!»

«Oprosti,» pravi Lorenzo, «ali niso to samo besede?»

«Previden biti je prvo! A kaj hočeš od mene?»

«Stopiva v čoln, da se izogneva nepoklicanim!» predlaga sholast. «Sama morava biti, popolnoma sama! Važno je, kar ti imam povedati.»

Čoln poiščeta in se izgubita ž njim mimo Giudeke na odprto morje. Nihče ju ne opazi, saj so vse Benetke polne nemira.

«Govori torej! Kaj ste sklenili?» vpraša Just. «Kakšno nalogo ste mi določili?»

«Ta proslava je le pretveza», razlaga Dalmatinec. «Pojasnjuje nam le, da so bravi pripravljeni. Pokazati hočejo vsem, kako so močni. Morda jih vznemirja nevolja ljudstva. Kdo ve, če nas ne bodo skušali steptati k tlom! Današnje demonstracije se utegnejo proti večeru prevreči v nevaren napad. Vsa znamenja kažejo tako. Zato je sklenjeno, da morajo biti vsi naši na nogah do trdne noči.»

«Je li znano, kakšne načrte imajo bravi?»

«Ko bi jih poznali, bi vedeli, kje se nam je zbrati. Tako pa moramo biti pripravljeni na vsej črti. Kmalu si bomo na jasnem! Če je vse to proti nam, se kmalu prične lov na ljudi. A zadeli bodo v sršenovo gnezdo! Če pa ostane le pri viklu in kriklu, če se vzdrže napadov na poedince, pojde vse naglo mimo.»

«Torej ste spet vse prepustili njim?» se zavzame Golja. «Oni naj izberejo čas in kraj napada? Kako žal mi je, da sem zamudil sinoči!»

«Kaj misliš?» se začudi Lorenzo.

«Najboljša je lastna volja, lasten načrt! Samo ta prinese uspeh v boju!»

«Zdaj si junak!» ga prekine Dalmatinec. «Ko bo čas, te ne bo najti!»

«Na svojem mestu bom!» zavrača Golja. «A bojim se, da niste pripravili vsega tako, kakor je treba v boju!»

«Vse je dogovorjeno in tudi tebi je določeno mesto. Ga sprejmeš?»

«Še vprašaj?»

«Kratek bom!» pove Lorenzo. «V Mestre pojdeš. Tam te čaka oddelek vojakov, ki je z nami. Obveščeni so, da sprejmeš poveljstvo.»

«In kaj ž njimi?» vpraša Golja nestrpno.

«Nastopil boš, da nas razbremeniš, če bi prišlo v Benetkah do spopada. Tvoja naloga bo, da z ostrim nastopom pritegneš oddelek bravov v Mestre. Tako bi bili razdeljeni in oslabljeni. V skrajni sili se obrni po pomoč še v Treviso! Tudi tam imamo zveste bojavnike!»

Golja pomišlja, načrt se mu zdi površen.

«Ali dobimo kaj sporočil iz Benetk?» vpraša Lorenzo.

«Če bo potreba! Naši ljudje imajo že navodila!»

«Kaj pa, če bi ne bilo napada do večera?» poizveduje Golja.

«Potem počakamo pravega trenutka», pove Dalmatinec. «Morda bo tedaj, ko pade Famagosta. Vse kaže, da je blizu, zakaj stiska Benetk bo kmalu priklopela do viška!»

«Meni se zdi, da je že prekipela! Samo če se ozrem okrog — — —»

«Vsakdo ne more odločati o usodnih dogodkih!» se razburi Lorenzo. «Včasih je treba potrpeti!»

«Nekaj mi pravi, da nas bodo prehiteli!» ugovarja Just. «Kakor vselej!»

«Večen dvomljivec si!» se srdi Dalmatinec.

«Borec, ki hoče zmagati, se ne sme pomišljati!» meni Golja. «Spoznal sem to resnico!»

«Morda nas še nocoj čaka preizkušnja!» pravi Lorenzo.

«Če nas čaka — kakšni so cilji?»

«Najvišji!» poudari Dalmatinec. «A prvi je poraz bravov. Kar pride zatem, bo lahko!»

«Bo lahko, a le tedaj, če je pri nas odločna volja! Bojim se, da je težka ura blizu in da nimamo dovolj odločnosti zanjo.»

«Tak si!» mu očita Lorenzo. «Včasih si zaostajal, zdaj prehitevaš! Dejanja, prijatelj, dejanja odločajo in ne besede! Če bi ti poverili težko nalogo, bi se obotavljal, vem!»

«Dajte mi jo!» zahteva Golja. «Misliš, da me je česa strah?»

«Svoj pogum boš pokazal na svojem mestu,» ga zavrne Dalmatinec, «dovolj je važno!»

Golja molči, njegove misli pa bliskovito preletajo vse, kar se pripravlja, kar naglo dozoreva. Tu ljudovlada in bravi, tam, na drugi strani stiska, gnev in plameni vstaje! In vse je zgneteno danes na ta majhni, neznatni košček zemlje, usoda ljudstev, morij in dežel. Pritajeno sikaajo ognji. Morda se že to uro razlete z gromom na vse

strani! Nad lagunskim mestom krčevito trepeta vihar. Če se sprostí, bo lila kri, kri, da bo morje škrlatno od nje!

Čudna nestrpnost se budi v Golji. Morda prinese ta dan velikih stvari, ki se pripravljajo že dolgo. Strast, ki podžiga k dejanjem, se dviga v častniku, kri mu vzplamteva. Mladost čuti v žilah, mladost onih dni, ko je prvič stopal v boj. Vse je spet novo in lepo, ti trenutki pričakovanja in glas vélikega zvona iz globoke teme. Kladivo, silno in težko, visi nad ljudovlado. Ali ga vidiš, Vendramin?

Molče veslata moža k obrežju, ničesar več si nimata povedati. Oba pa gledata v prihodnost, ki se nenavadno odpira pred njima.

«Ko boš zagledal plamenico,» spregovori Lorenzo za slovo, «vedi, da je bila ura!»

«Da bi bila prava!» vzklikne Golja in mu stisne desnico.

Ko se ločita, začuti častnik, kako ga priganja odločen glas. V Mestre! mu pravi. Bodi čim prej na svojem mestu, zakaj kliče te dolžnost! Vendar mu ulica zaustavlja korak. Videti hoče na svoje oči, kako se razvijajo stvari v Benetkah. Vsaj rob zavese bi rad odgrnil, da bi spoznal, kakšen bo večer.

Golja opazuje, mesto se naglo spreminja. Povsod narašča vrvenje, v ozračju drhti nenavadno. Na ulicah se hrupno dvigajo oddelki bravov, suličasti praporci plapolajo pred njimi, vse gondole jih mrgole. Povsod vzklikanje in petje — praznuje se velika zmaga. Golja spozna: to ni praznik zmage v Famagosti, to je nova zmaga Loredana. Bravi prevzemajo sami vso oblast v svoje roke, njih moč je dosegla višek. Jasno je, da ne bodo trpeli odslej nikake sile več poleg sebe.

Just pospeši svoj korak. Poišče čoln in naglo odvesla proti Mestram. Kar je videl, mu zadošča.

Ne bomo več čakali, Lorenzo, ne bomo oklevali delj — zveni v njem vedno silneje — vse obzorje trepeta v bliskih!

11.

Mestre so bile mirne, le zastave so kazale, da se praznuje zmaga tudi tukaj. Tišina je bila tolika, da se je Golja zavzel.

«Ali nimate tukaj bravov?» je vprašal zaupnike.

«Odšli so v Benetke in se še niso vrnili», so mu povedali.

«Kako pa z navodili? Imate jasne ukaze?»

«Mirujemo, dokler se ne vrnejo bravi. Če bodo izzivali, bomo odgovorili!»

«In nič več?» se začudi Golja. «Kaj pa, če bi se bravi sploh ne vrnili danes?»

«Obrnemo se po navodila v Benetke.»

«Po navodila šele?» ostrmi Golja. Ni mogel razumeti, zakaj ni že vse do podrobnosti pripravljeno za vstajo. Saj je videl sam: mreža je spletena že vsečez, ljudje so prežeti z borbenostjo. Le eno je potrebno — udariti!

In ko je govoril z vojaki, ki so čakali velikih dogodkov, je vedel, da je prišel pravi čas.

«Ne več igre!» so zahtevali. «Spopasti se moramo! Doslej smo se skrivali, zdaj se ne bomo več. Pomerimo se na odprtem bojišču. Kdor nas je tiščal k tlom, naj spozna, da je naša sila narasla kot povodenj. Tolika je, da se lahko otresemo vseh nasilnikov.»

«Tu v Mestrah!» je ugovarjal Golja. «A v Benetkah?»

«Ista volja, isto razpoloženje! Toda konec, konec oklevanju!»

Tako je! je tiho odobral Golja. Dejanj je treba, sicer prično ognji upadati!

Misel, ki je kakor iskra živela v njem, se je čudovito razžarela. Pospesi! je zagorelo v Justu. Daj vetra dogodkom, vzpni perut, da vas ne nadkrilijo nasprotniki! Zmagati mora, kdor je odločnejši. Tako je mislil in njegov nemir je naglo naraščal. A leno so se plazile popoldanske ure. Kaj je z bravi? se je vpraševalo mesto. Se ne vrnejo še? Se sploh ne vrnejo danes?

Pozno popoldne so prispeli iz Benetk. Razvrstili so se s svojimi praporci in pojoč in vzklikajoč korakali po ulicah. Kazalo je, da se bodo po demonstracijah razkropili. A krika in hrupa ni hotelo biti konca. Meščani so se zbirali in opazovali njih početje, bravi so se ponašali kot gospodarji mesta.

Kakor jastreb je prežal Golja, kdaj se kateri izmed njih spozabi z nasilnim dejanjem. A kakor so hrupeli, so se vzdržali nasilstev.

Niso še dovolj razpaljeni! je pomislil Just. Ali pa še ni dovolj mračno! Kako naj bi se končal njih dan brez nasilja?

Množice so naraščale, število bravov je naglo tonilo v njih. Veliki trg je šumel kakor pred nevihto, nekdo je stopil k Golji.

«Zahtevajo, naj se po vseh hišah razobesijo zastave — v proslavo njih zmage», je povedal. «Naj napademo?»

«Njih zmage?» je vprašal Golja in razumel ves pomen te zahteve. Ta trenutek je zaplamtelo v njem. Vzdrhtel je, neznana slast ga je spreletela. Začni! je zaklicalo v njem. Vrži plamenico! Če začneš, se bo vsul plaz sam od sebe! Če zamudite, bo usodno! Začni, Benetke čakajo nestrpno!

«Torej?» je vprašal upornik, ki je opazil nenavaden ogenj v tovariševih očeh.

«Zmago hočejo,» je spregovoril Golja, — «naj jo izvojujejo!»

Kriknil je in se pognal v sredo množice. Kakor da se je utrgala nevihta, je zaplalo ljudstvo. Strel je počil, krik je udaril ob zidovja

in odjeknil tisočerno. Viharen spopad je završal čez trg. Ljudska jeza, ki se je dolgo zbirala in iskala duška, je zadivjala s silo, ki je ne bi bil nihče ustavil. Oddelki bravov so se branili, a povodenj množice jih je zalivala. Ljudstvo jih je naglo razgnalo na vse strani.

Golji je plapolalo srce v radosti, ko je videl nenaden poraz bravov. Kakor hitro pa bodo zvedeli o njem v Benetkah, — o tem ni dvomil, — bodo skušali oprati sramoto ter se maščevati. Tega pa je želel. Prepričan je bil, da je dan tok dogodkom. Kakor hitro vržejo bravi svoje oddelke v Mestre, začne tudi v Benetkah napad upornikov. Zdaj je njih usoda tesno zvezana, zdaj se ne more odločiti drugače, kakor z orožjem v roki!

A da bodo stvari še težje, je Golja napravil še korak dalje. Zasedli so magistrat, trden grad sredi mesta, ki je oblastno zrl na nove ljudi. Kdor je hotel držati Mestre v pesti, se je moral polastiti gradu. Obenem so zaprli več važnih prehodov v mestu in uredili straže. Posebno pri morju so razvrstili oddelke, ki naj bi sprejeli brave, ako bi prišli iz Benetk na pomoč poraženim.

A mrak je legel na Mestre in zvečerilo se je, a napada in bilo od nikoder.

«Prenaglili smo se», so modrovali nekateri, ki se jih je polaščalo prvo malodušje; «dali smo se zavesti k težkim dejanjem, ker smo mislili, da je udarila odločilna ura!»

«Dovolj močni niso!» je zavračal Golja, dasi ga je vznemirjalo, ker ni dobil nikakega poročila iz Benetk. «Svoje sile držite skupaj, ker jih ne marajo razcepiti v lastno škodo. Sami vedo, da je prišel skrajni čas. Zato so previdni! Ako nas ne uničijo zdaj, pozneje ne bo več mogoče!»

Čakali so, ure so potekale, a prinesle niso nikake razjasnitve. Bolj in bolj je mučilo Goljo vprašanje, kaj se godi v lagunskem mestu. Je mirno, je zavihrala borba v njem? Ali se še le pripravlja za poznejše ure?

Poln misli in dvomov sklone poslati sla tja, da bi videl in poizvedel, kaj se godi. Vendar hitro zavrže to misel. Sam mora v Benetke! Če se borba ni začela, jo mora sprožiti. Zdaj ni več poti nazaj, zdaj je samo še odločitev s silo! Poraz v Mestrah bi strl tudi beneške upornike!

Tedaj vstane nenadno pred njim podoba Amelije. Na razpotju si, mu pravi tih glas, Padova ali Benetke, to je tvoja izbira! Ne pozabi: od tega trenutka te Šerenissima ne pozna več! V Mestrah si se dvignil proti njej in zdaj ima zate samo še, kar je imela za one v Zadru! Pojdi v Padova in potem v svet, ki je velik! Samo v Benetke nikdar več!

Ne! je siloma dušil šepet v sebi. Nikdar nisi bežal v boju, tudi danes ne boš! Bogve, kako te potrebujejo zdaj v Benetkah! In če še ni prišlo do odločilnih dogodkov, boš pospešil, kar se pripravlja! Če kdaj, je nocoj prilika, kakršne ni bilo še!

Golja je dal povelja, kako naj drže Mestre, z desetorico vojakov pa je stopil v čoln. Naglo so odveslali proti Benetkam in čeprav nestrpni, so bili vendar samozavestni. Uspeh, ki so ga izbojevali, jim je bil jamstvo, da so pričeli borbo, ki mora prinesiti veliko zmago.

Ena sama misel je ovladovala Justa: kaj se godi v Benetkah. Kakor razpaljena žival je prisluškoval glasovom, ki jih je mesto izročalo morju in noči. A čim bliže so prihajali, tem jasneje je postajalo: Benetke so bile mirne, niti sledu o kakšnih demonstracijah ni bilo čuti. In ko so previdno pristali na temnem obrežju, so spoznali, da je današnja beneška noč tišja, kakor marsikatera druga.

Vojna zvijača! je stresla Goljo strašna misel. Saj ni mogoče, da bi bilo mesto mirno, če so danes praznovali zmago! Kakor vihar bi morali kipeti prelive in ulice ob tej uri! Ob nebo bi moral biti krik zmagoslavja! Pa je vse tiho in mrtvo! Ali ni to tišina pred viharjem?

Naglo je stopil v gostilno, kjer so se običajno sestajali. Našel je mornarja, ki ga je uporabljal Lorenzo kot sla.

«Si sam tukaj?» je vprašal. «Kje pa je Marko?»

Mornar ni vedel povedati. Vedel je le, da sta se napetost in pričakovanje usodnih dogodkov v mestu naglo polegla, radi česar so nekateri zapustili določene jim postojanke.

«Torej ni bilo nikakih neredov?» je izpraševal Just.

«Najmanjših ne!»

Častnik se je sklonil mornarju čisto k ušesu, da ne bi mogel slišati nihče drug.

«Napademo mi?» je vprašal nestrpno.

«Le če bi bili izzvani! Tako je povelje. Mislim, da nocoj ni več govora o napadu!»

Golja je srdito vrgel meč pod pazduho in pozval mornarja s seboj. Ko sta bila na ulici, je zahteval, naj ga pelje k vodji.

«Nihče ne ve zanj!» je pojasnil mornar. «Le do namestnika je mogoče!»

«Torej k namestniku!» je ukazoval Golja. «Hiti!»

Pozval je svoje vojake, naj ga spremljajo s čolnom v primerni razdalji, sam pa je z mornarjem poiskal gondolo. Naglo so veslali skozi mesto, nato pa na Giudeko, kjer so našli mladega steklarja. Imel je majhno obrt, zato ni nihče slutil v njem enega najtrdovratnejših bojevnikov proti ljudovladi.

Dasi ga Golja ni poznal, je govoril brez ovinkov.

«Mestre so v naših rokah», je dejal; «razpršili smo brave in zasedli mesto. Čakamo enakih dogodkov tu v osrčju. Zakaj odlašate? Ali ne vidite nevarnosti, ki je nad vami, nad nami vsemi? Se res zanašate na to varljivo tišino, ki leži nad Benetkami?»

«Nič nismo zamudili», ga prekine steklar; «ne enega naših ljudi se niso dotaknili!»

«Nešteto življenj visi na niti!» ugovarja Golja. «To mi je bilo jasno v onem trenutku, ko sem videl, kako se praznuje zmagoslavje. Zdaj, ko smo v Mestrah vstali, so stvari prikipele do viška.»

«Držimo se tega, kar smo sklenili», ga zavrne steklar.

«Pripravljeni ste bili na spopad, pa ste se dali preslepiti! Kakor otroci ste se dali prevariti!»

«Ne žali!» zagrozi steklar. «Žališ vse, ki stoje za nami. Tega ne dovolim za nikako ceno!»

«Torej storite svojo dolžnost!» zahteva častnik. «Sicer boste krivi krvi, ki bo prelita brez koristi!»

«Kaj zahtevaš, govori!»

«Dajte povelje za napad!»

«Blaznost!» se upre steklar.

«Takoj in na vse strani!» poudarja Golja. «Le tako se rešimo strašnega poraza!»

«Ti hočeš poraz!» zavrača steklar. «Ti hočeš nepremišljenost!»

«S teboj ni mogoče govoriti. Kje je vodja?»

«Nihče ne more k njemu!»

«Moram k njemu!» vzkipi Golja.

Tedaj vstopi oprezno mlad fant, pogleda vprašujé steklarja in mu opomni, da prinaša novico.

«Povej!» mu pravi steklar, ki vidi mladeničevo nezaupnost. «Govori brez skrbi!»

Mladenič pove, kdo ga je poslal in kaj mu je naročil. V nekaterih prelivih je opaziti gibanje. Sumljivi, zakriti čolni se javljajo tu in tam ter izginjajo v noč. Kdo je v njih, ni še bilo mogoče ugotoviti.

«Morda se napravljajo v Mestre», pravi steklar iznenaden. Premišlja. Novica mu je neprijetna.

«Ko bi bilo le to!» zraste Golja. «Bojim se, da trepetna ura odločitve nad Mestrami in Benetkami!»

Steklar stoji neodločen. Čuti, da se godijo stvari, ki segajo daleč. Čuti, kakor bi mu kdo izvijal moč iz rok.

«Počakaj!» pravi naposled Golji. «Kmalu se vrnem!»

«S teboj grem!» se odloči Just.

«Ne smeš!» se upre steklar.

«Kdo mi brani?» se zaroga častnik in hoče za mladim možem. Ta pa se obrne in dvigne pištolo.

«Jaz!» pravi odločno in oči mu zableste. «Izvedel boš, s kom imaš opravka!»

Trenutek si stojita nasproti, potem steklar naglo odide.

Ko se vrne, je še temnejši in razburjenejši.

«Tu ni nikakega pomišljanja več,» pravi Golja ves nestrpen, «prišel je odločilen trenutek! Ali naskočimo — ali je po nas!»

«Naskok ni mogoč», pravi steklar; «poročila imamo, da so se naši ponekod že razšli.»

«Skličite jih k orožju,» prekine častnik, «udarite plat zvona!»

«Ukaz je že odposlan. Morda bomo pripravljeni na obrambo. Ti pa se vrni v Mestre in sicer nemudoma!»

«Najprej padejo Benetke pod meč,» ugovarja Golja, «v Mestrah nimam iskati ničesar več!»

«Torej ne slušaš povelja?»

«Iti zdaj v Mestre — to je beg! Tu se bo odločilo, tu, v Benetkah je moje mesto! Lahko me ubiješ — v Mestre ne grem. Storil bom, kar je potrebno, kar se edino da storiti sedaj!»

Steklar ga gleda in srd se mu vžiga v obeh.

«Se nameravaš izneveriti?» ga vpraša trdo. «Vedi, da smo tudi poraženi še dovolj močni, da te plačamo po zasluženju!»

«Dovolj besed, ni več časa zanje!» pravi Golja in se okrene, da bi šel. Steklar pa plane za njim in ga pridrži s silo.

«Govori! Kaj nameravaš?» zahteva pojasnila ves razpaljen. «Če snuješ izdajstvo, se dobe ljudje, ki te ubijejo, še preden prideš do sovragov!»

«Poklical bom svoje bojovnike. Storili bodo, kar so napravili v Mestrah — to, česar si ne upate vi!»

«Izzval boš strašno nesrečo!» ga svari steklar srdito.

«Bojim se, da je že tu — ne po moji, po vaši krivdi!» krikne Golja in naglo odide. Njegov namen je trden. Šestorico svojih vojakov pošlje v Mestre s pozivom, naj se vsi takoj vkrcajo v čolne in prihite v Benetke pred arzenal. Vedel je, da v ladjedelnici čakajo samo še signala. Proti moči ladjedelnice je potem vsa sila bravov zaman.

Preden pa bi pričel napad, mora Golja še k materi, da jo reši. Po vsem, kar se je zgodilo v Mestrah, je njegova mati v največji nevarnosti. Bravi vedo zanjo in morda jo bodo prav kmalu iskali. Misli je že prej na vse to, a pot do voditeljev se mu je zdela naj-nujnejša, najvažnejša. Tudi zdaj bi bilo najpametneje, če bi poslal k materi koga izmed svojih spremljevalcev. Vedel pa je, da bi bilo zaman, zato se je odločil, da pojde sam.

A ni še dospel do ulice, kjer je stanovala mati, ko se zdajci dvigne strahoten krik. «Gori, gori!» udarja med hišami in odmeva

iz prelivov. Ljudje begajo, Golja se ozira krog sebe. Nikjer ni videti plamenov, pač pa rdi nebo, da se globoko pod njim pričenjajo zbujsati večerne vode.

Kje gori? kljuje nekaj v Justu ter ga podi proti nabrežju, kamor so vreli ljudje. Je-li morda ladjedelnica, polna streliva in goriva? So skladišča z blagom?

Z nabrežja se je videlo, da ne gori v mestu, ampak na Muranu. Na otoku se je dvignil silen kres ter obsvetil vse daleč naokrog. Zasijal je globoko v morje, kakor bi hotel v dnu izpodkopati zemljo, metal se s svojimi ognjenimi jeziki visoko pod nebo, da je zasenčil zvezde. Vedno višje v zenit so se vsipale iskre, na Muranu je gorelo z neukročeno silo.

Mocenigova graščina je v oni smeri! je spreletelo Goljo. Spomnil se je dni, ki jih je bil preživel na otoku, spomnil se Zadra in vsega, kar je prišlo potem. Pol neba je bilo v plamenih. Goljo je pretreslo, dasi mu je Lorenzo še nedavno namigaval o požigu Mocenigove palače.

Ali je ta požar v korist naši stvari? se je vprašal nato in občutil, kakor da izgubljajo silno dragocene trenutke. Zdaj, zdaj bi bilo treba preiti v napad! mu je nekaj dopovedovalo.

Poklical je svoje štiri vojake, ki so ga čakali v bližini in pohitel dalje. Še trenutek je pomišljal, ko so bili na cilju. Nato je poslal dva vojaka pred ladjedelnico, kamor je bil namenjen tudi sam, dva pa sta ostala pred hišo. Planil je po stopnicah navzgor, dobro vedoč, da se je že utrgal strašen plaz. Mater še rešim, se je oglašala nenavadna radost v njem, in potem sem prost in se vržem v ta silni metež, ki so ga dvignile naše roke! Zdaj smo sami svoji gospodarji, od nikogar nismo odvisni več! Naša lastna volja naj kuje odslej usodo!

Justovo srce je kipelo v silni slasti. Prvič v življenju je občutil prostost, ki je bila žarnejša od ognjev na Muranu. V najkrajšem času bodo tu bojevniki iz Mester. Naj se jim pridruži arzenal, naj se strne ž njimi le del upornikov, ki čakajo že dolgo, pa bo to sila, ki zalije lagunsko mesto!

Tudi Justova mati je strahoma opazila muranske plamene in zaslutila ves njih pomen. Ko pa ji je sin prigovarjal, naj pobegne brez odloga, naj se skrije, ga ni mogla razumeti.

«Kaj mi hočejo?» je ugovarjala. «Čemu naj se jih bojim, starka tik groba? Ti beži, če ti je življenje drago! Ven iz te hiše, ven iz Benetk, dokler ni prepozno! V Padovo beži, v Treviso, kamorkoli, saj te bom našla! Niti trenutka ne izgublaj, nevarnost je priklopela do viška!»

Mati ni mogla razumeti sinovih besed, Just pa ji ni mogel pripovedovati, kaj se je zgodilo v Mestrah. Sam ni vedel, kaj naj stori. Ali naj prepusti mater žalostni usodi? Naj res odide brez nje?

Še vedno krvavijo ognji na Muranu, še vedno sije ogromni kres, a spodaj, po mestnih ulicah hrup naglo narašča. Straže hito na vse strani, da bi preprečile nove požare. Kakor iz zemlje vstaja nenavadno življenje. Kriki iz noči pričajo, da se godi nekaj novega.

Razburjeno prisluškuje Golja. Je li prišla njih ura? se vprašuje poln skrbi. Se jim je posrečila zvižaja?

«Gre za najino življenje!» pravi materi. «Vsak trenutek je nsoden. Pojdiva, sicer bo prepoznol»

Mati premišlja. Ne more se odločiti, dasi so sinove besede tako težke, kakor niso bile še nikdar.

«Pojdiva!» priganja Just, ki čuti, da je igra izgubljena.

V njegove besede pa že udarja hrup, ki prihaja s stopnic. Gruča ljudi si je morala valiti navzgor.

«Ali je že prepoznol?» spreleti Goljo. «Ali iščejo mene?»

K vratom skoči in jih zapahne. Zunaj pa že bijejo po njih in zahtevajo, naj se jim odpre. — «Udrli homo s silo!» kriči rezek glas.

«Samo s silo!» odgovarja Golja in se vrže proti vratom, da bi jih zadržal s svojimi ramami...

Zunaj pa tolčejo težki drogovi, ki so jih bravi prinesli s seboj. Vrata se majejo, podboji popuščajo. Sila zunaj narašča.

Goljev napor pa je prešibak, da bi zadržal naval. Vrata se udajajo, rušijo se, podirajo. Vsa Goljeva moč ne more zadržati, da ne bi vrata naposled treščila v sredo sobe.

Komaj se Golja utegne ozreti na svojo mater. Ob steni stoji, blede kot kamen, da ni niti kaplje krvi v njenem obrazu. Vsa drhti, kakor trs na vodi.

Golja pograbi meč, a deset, petnajst sulic hkratu se bliskovito nameri proti njemu.

«Udaj se!» pozove prejšnji rezki glas. «Udaj se, ali pa umreš na mestu!»

Kakor blazna se vrže Goljeva mati proti sulicam in jih objame, da bi jih odvrnila od sina. Toda suličarji se je otresejo, poveljnik pa stoji k nji ter jo sune v stran.

«Udaj se!» ponovi spet Golji. «Sicer imam ukaz, naj te usmrtim!»

«Kdo te pošilja?» vpraša Golja.

«Serenissima!» odgovori poveljnik ponosno in pokaže svoje ljudi, med katerimi so bili pomešani mernarji.

«Vojaško poveljstvo?» osupne Golja.

«Zvežite mu roke!» ukaže poveljnik in se obrne k skupini, ki je čakala zadaj, pripravljena z bodali.

«Ne boste me zvezali!» se upre častnik. «Te pravice nimate!»
«Vse pravice imamo!» odgovarja poveljnik. «Oddaj svoj meč!»
Brez pomišljanja ga Golja odpaše in ga jim vrže.

«Tu imate meč!» pravi porogljivo.

Poveljnik ga srdito pogleda in ukaže ponovno: «Zvežite ga!»

Pet, šest mož se požene proti Golji in ga skuša zgrabiti. A ta se jih otrese z orjaško silo, da se umikajo v stran.

«Zvežite ga!» kipi v gnevu poveljnik. A Golja se spet ubrani napadalcev, ki odletajo pred njegovo silno pestjo.

«Sulice!» ukazuje poveljnik, ki mu je pošla potrpežljivost in ne ve, kako bi ugnal velikana.

Tedaj pa krikne Goljeva mati, kakor da so jo zadeli v srce. Vrže se pred poveljnika in vije roke kakor blazna. Prosi, a niti besedice ni razločiti iz njenih ust. Solze ji vro po licih, njen jok pa je le še ječanje, ki ne more iz prsi. Sin jo gleda nemo in preden se zave, so ga zvezali. Sulice se povesejo in umaknejo, poveljnik zapoveduje odhod. Še ječi mati in se z obrazom zgrudi na tla. Naporno sope, njeni vzdihji pa so kakor zadušeni.

Strašno je Golji, ko jo zapušča. Napne se, da bi potrgal vezi, ki ga režejo v meso. Med razdejanimi vrati obstane in se ozre še enkrat na mater sredi sobe. A že ga zgrabi več rok, ki ga sunejo, da se kakor pijan opoteče po stopnicah.

«Ali moja mati umira?» vpraša spremljevalce, dasi se mu zdi, da je brez uma in da ne ve, kaj govori. «Ste jo ubili namesto mene?»

«Niti besede!» zasliši grozeč krik, kakor da prihaja nekje od daleč. V istem trenutku pa začuti žgoč udarec na obrazu, da se mu curkoma vlije kri.

(Konec prihodnjič.)

KNJIŽEVNA POROČILA

R. Maister, *Kitica mojih*. Maribor. Tiskovna založba. 1929. Str. 80.

Svojo prvo zbirko «Pesmi» je izdal Maister leta 1904. kot mlad častnik Vojanov. Sodobna kritika ga je označila kot poeta tradicionalista, ga uvrstila kot lirika v Gregorčičevo, kot epika v Aškerčevo šolo, a ga po besedni plastiki njegovega verza vendarle prištela mladim. Premalo je sodobna kritika v Maistrovi mladostno-veseli ljubavni liriki poudarila vpliv Župančičeve «Čaše opojnosti», ki nam je danes posebno očit, jako pravilno pa je že tedaj zaslutila Maistrovo moško naravo (Regali, Ljubljanski Zvon, 1904, str. 759). Iz te moškosti je v toku burnih in usodnih let izzorela osebnost, osebnost, ki se je res da vse pomembneje izživiljala v borbeni, vnanje-stvariteljski akciji, nego v kontemplativnem zatišju umetniškega snovanja. Tako se je pesnik Vojanov le prepogosto moral umakniti vojaku in borcu Maistru, ki si je za slovenstvo v njega najusodnejših trenutkih spletel neprecenljivih zaslug.

Kakor so nam pomembne in dragocene izjave vsake resnične osebnosti ne glede na njih umetniško ali miselno dovršenost in dognanost, tako nam bodo

tudi te Maistrove pesmi dragocene in pomembne, ne toliko kot polnovredne umetnine, temveč v prvi vrsti kot izraz njegove čisto vsake osebnosti. Pristen in odkrit pa je ta izraz! V najkritičnejših preizkušnjah zase in za svoj narod izzoreli in ož je ostal v bistvu zvest svojemu mlademu predniku. Že preprosti, prikupno-narodni naslov njegove elegantne knjižice — «Kitica mojih» — ga razodeva vsega. Sin te zemlje je. Iz njenih sokov črpa, v njenih devninah živi, z njebo sedanjo usodo trpi, njeno vnanjo lepoto srka. Ta vnanja lepota ga včasih tako omami, da mu narekuje žive in plastične primere, ki so med najdragocenejšimi v knjigi:

hrast in bukev sta se dela
v zlat brokat,
breza, bahačica bela,
vpleta v kite si cekine,
šipki so v škrlat odeti,
srebot ves se v srebru sveti,
jerebika
pa natika
žarke si rubine.

Narodno pesem, to milo in drago popevko, ljubi nadsva. Kadar ujame njen ton, je najpopolnejši:

Jaz pa sem včeraj v Gradcu bil,
tam gori v Nemškem Gradcu:
oblaki šli so čez nebo
tako težka, tako temno,
da takih videlo oko
še ni in nikdar več ne bo
tam gori v Nemškem Gradcu.

Svojih mladostnih literarnih vplivov se je Maister znatno otresel; le rahlo se mu pozna bližina Župančičeve vojne pesmi kot v «Gospo z goré», zasnavejši je v njegovi starejši epiki («Dobra letina», «Pri helem medvedu») ton Ažkerčeve pripovedne pesmi. Preboril se je do nekega svojega izraza in verza, ki je nekoliko trdi, kratki, skušajoč učinkovati z ekspresivno neposrednostjo. Vendar se pogosto čuti, da se krije za tem izrazom močnejše doživetje, nego ga more oblikovati pesnikova tvornost. Najadekvatnejši izraz sebi najde pač, kadar pristajkuje tonu narodne pesmi, ali pa, ko slika slovensko pokrajino in razpoloženje, kot v ciklu «Oj, ti naša zemlja sveta» zlasti pesmi Slovenske gorice. — V pesmi «Patrola» čutim korakanje Blokovih «Dvanajst», iz «Gospo-svetske straže» pa mi zveni ritem, ki je soroden Bežančevemu:

Od Labuda do Baškega jezera
je naša straža stala.
Je včas iz src in včas iz pečk zapelo
in tam pri Vovbrski, tam ob krčkem bregu
je v naših vrstah ideče zacvetelo
zdaj v kisaju, zdaj v božičnem snegu
za našo Gospo sveto.

Subjektivno lirike knjiga ne vsebuje. Sobe pesnik ne izpoveduje direktno. V njem je težnja po objektivaciji, želja, preliti se v ono s svojima narodom in njegovo usodo, posebno pa z njegovo nacionalno borbo, prekrvasiti se s lepotami in posebnostmi te zemlje. Ta objektivna in mediativna pesnija dela zbirko nekoliko hladno, hkrati pa razodeva avtorjevo izzorelo moškost, ki ne more več neposredno govoriti o sebi.

Prav tako Maistrova pesem ne izpoveduje duhovnih in socialnih borb, ki tako usodno pretresajo današnjega človeka. Zato je snovno odmaknjena potrebam časa.

Tako velja tudi za to drugo Maistrovo zbirko označba: tradicionalistična poezija. Vsa tradicionalna poezija in zlasti njen najbistvenejši del, lirika, pa stoji danes na svojem najusodnejšem razpotju. V duši sodobnega človeka ne najde več pravega odziva. Lahko mu zveni toplo in pristrčno in melodično, lahko ga celo ogreje, kakor narodna pesem, a izpolniti ga ne more. Ne govori mu več. Ne vžge, ne upali, ne razrije človeka. Kdor pa danes še seže po lirični pesmi, išče v nji predvsem samega sebe. Hoče sebe, sebe v vsej svoji usodni problematičnosti, razklanega do dna, v strašnih stiskah telesa in duha, borbenega rušitelja, strastnega sanjača novega, zanikovalca obstoječega in iz dna duše mržečega vse preteklo in podedovano. Zato tako strastno odklanja slednji posnetek v izrazu in občutju. Hoče primarnost, palečo in iskreno do bolečine.

Najsi Maistrove pesmi nikakor ne ustrezajo umetniškim zahtevam, ki jih današnji človek stavi na poezijo, posebno pa na liriko, bodo vendarle o s t a l e kot pristni odmevi neke drage nam osebnosti, ki je pomembnejša v svojem zgolj človeškem, nego v svojem umetniškem izrazu.

V največjo vrlino pa vštajem avtorju, da je priredil svoj izbor s tako rigo-roznostjo. Svojo nebogato, a jako kritično prerešetano žetev — 28 pesmi — je porazdelil v štiri cikle: «Nazaj pa jih ni», «O, jaz ne spim», «Oj, ti naša zemlja sveta» in «Pripovedne».

F r a n A l b r e c h t.

Ksaver Meško: Kam plovemo. Povest. Novi, predelani natis. V Ljubljani 1927. Izdala Zveza kulturnih društev. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. Prosveti in zabavi št. 15. Strani 205. — Na Poljani. Maribor 1928. Tisk in zaloga Tiskarne sv. Cirila v Mariboru. Strani 176.

I.

Povest «Kam plovemo», ki je nastala pod vplivom tujega in najbrže tudi svežega domačega naturalizma, je hotela biti, kakor kaže naslov in nekaj mest besedila, docela v zmislu naturalističnega literarnega programa družaben dokument. Dokumentarnosti ji seveda ni moči priznati, vendar bi to za literarno delo ne pomenilo posebnega očitka, kajti dober družabni dokument je lahko slaba literatura in dobra literatura slab družabni dokument, če ni ta odvisnost celo nujna ali vsaj običajna. Navzlic temu obratnemu razmerju imata i dokumentarna i umetniška nedostatnost Meškove povesti vzrok v eni in isti stvari: to podoba erotično-moralnih n ravij in to povest zakonske verolomnosti in sličnih erotičnih grehov je napisal dvaindvajsetletni semeniščnik, ki je mogel črpati poznanje tega življenja ali iz romanov ali iz šolske moralke ali kvečjemu iz nezrelega opazovanja brez izkustvene podlage. Mesto z zelo ostrim, jasnovidnim instinktom, s katerim bi se izkustvo morda dalo nadomestiti, je pristopil Meško k delu z domišljijo, ki sta mu jo razgibala štivo in mlada kri, in pa z neomahljivim moralnim nazorom, ki ga je pravkar po svoje prejel v duhovnem učilišču in s katerim se je odločil dobro hvaliti in kajpada še v večji meri zlo grajati.

Iz moralistične volje se je v delu pojavila oseba, ki bi je seznam nastopajočih oseb ne izkazoval, če bi bili seveda taki seznam pri povestih v navadi, kakor so pri dramah. Toda ta oseba je glavna oseba povesti in ta oseba je avtor sam. Prisoten je v povesti vsepovsod, odet v praznično obleko svoje moralne resnosti. Tako stoji sredi gruče ljudi, katerih življenje opisuje, raz-

mišlja z nagubanim mladeniškim čelom o njih nehanju in jih sodi. Bralcu se prav kmalu pokaže, da je pisatelju malo do življenja samega in da mu gre predvsem za priliko modrovati, kazati svojo praznično obleko. Zato je življenje te povesti, ki ga prepletajo pisateljeve pristranosti in meditacije, nekako na hitro roko organizirano. Grobo je in leseno, v svojih delih slabo prikrojeno, nesmotreno in v slabih razmerjih razdeljeno v zgodbe in dogodke. Ker mora biti čim večkrat prikladno za obravnavanje idej, ki so ravno na vrsti, je mnogokje izkrivljeno in nasilno potvorjeno. Ker pa so dejanja in življenja vendar le uporna in samostojno živeča in tudi neodvisno pomenljiva snov, se neredko upirajo zmislu, ki jim ga avtor vsiljuje ter govore mimo njega in zoper njega svojo stvar.

Posameznosti te vrste je v knjigi dovolj; taka je prav za prav povest kot celota. Eden najočitnejših primerov pa je podan v življenju obeh poglavitnih oseb in sicer prav v osrednjem prizoru njune drame. Zagovor, ki ga je dal govoriti pisatelj verolomni ženi, da bi z njim podučil družbo, kako je treba ravnati z ženami, ostane v svetu krivd in nekrivd nenadoma tako močan, da odtehta protest in ogorčenost varanega moža in Meškovo obsojanje. Kajti iz ženinih besedi se motno oglašča narava zoper zakon oziroma konvencijo; narava pa je mogočen nasprotnik, ki zahteva silnejših protidokazov nego jih more nuditi Meško. Napravil si je lahko delo. Prezrl je resnico ženi-nega instinkta in jo obsodil. S tem bi bila v dobro zgrajeni povesti pretresena vsa stavba, zlasti ono, kar je Mešku na nji najvažnejše: njen poučni zmisel. V splošni majavosti in nedoločnosti njegovega dela pa se ta važen trenutek izgublja in je samo eno izmed njegovih slabih mest. V tej neumetniški sposobnosti zasledovati svojo misel zoper zmisel življenja samega, je značilen primer pisateljevega neznanja, pa tudi velike umetnostne in moralne nejasnosti.

Ta svojstva se z novo močjo pokažejo ob sklepanju računov. Koncem povesti morajo poglavitne osebe prejeti plačilo, ki jim gre. Razume se, da žena in ljubimec neusmiljeno pogineta. Pri tem je opomniti, da ni žena nikdar določno pokazana ne kot razvratnica ne kot žena, v kateri se usodno prebudi resnična ljubezen do moža, ki ni njen. Zdi se, da Meško te razlike sploh ne pozna. Žrtev nedovoljene ljubezni, mož, je poveličan. Življenje, ne, Meškov zmisel za človeške stvari privede tega normalnega in celo nekoliko topega človeka do bogoiskateljstva, več, do bogonajditeljstva. Dokler sta žena in ljubimec še živela, poroča Meško, «se je hudoval nad svojim Bogom», češ, «kako more Bog trpeti tako zlo — zakaj njega tako tepe, a onadva je pustil, da sta utekla brez kazni». Ko se poslednjič sreča z ženo, ji umirajoči reče eno samo besedo, stavi ji eno samo vprašanje: «Povej, kaj je z njim?» Drugega nič. Ko pa je tudi žena mrtva, pride temu «plemenitemu» možu razsvetljenje: «Semkaj — semkaj k njemu je privedla tista višja moč zločinko, hoteč jo uničiti tukaj pred njim ter mu dokazati, da grehu res sledi kazen, in pokazati mu, kako tista višja moč kaznuje in da ne ostane nikomur nič dolžna. — Zdravnik je bolj in bolj spoznaval svojega Boga.» V resnici se to poveličanje bere kakor norčevanje in sramotenje in zasluži, da bi cerkev dala knjigo na indeks. Tudi v tem je kajpada mnogo neznanja, toda še več umetniške in zlasti neke moralne nejasnosti, da ne rečem brezčutnosti.

Tako deli Meško na škodo povesti neprikrito in slabo utemeljeno svoje moralne simpatije in antipatije. Še manj se brzda, ko govori o stranskih osebah, ki jih ne mrzi več kot moralist, marveč ki so mu intimno zoprne. To so zastopniki treh stanov: študenti, stare device in oficirji. Ton, v katerem govori o njih, je neokusen.

Čez vse te nelogičnosti, nejasnosti, neokusnosti in prikrite nelepote je razprostrt sladkobni sijaj moralne gorečnosti. Ko se pretaka po delu hkratu z opisanimi docela nasprotnimi človeškimi pojavi, le preočito kaže, kako neskončno daleč je bil mladi Meško od prve zahteve vsega umetništva, od resnične iskrenosti, od stvarnega in brezobzirnega poznanja samega sebe in potom sebe — življenja. Po tridesetih letih je to slabo povest predelal v obliko, ob kateri je izrečeno to mnenje. Ali niti danes ne vidi, da je delo popolnoma nezrelo? In ali ne vidi vsaj moralnih pogrškov, ki sem jih poudaril radi tega, ker mu gre predvsem za moralo?

II.

Deset let po tej povesti je napisal knjigo «Na Poljani». V svoji mladostni povesti je bil v marsičem še nesvoj. Njegov zmisel za stvarnost je bil v tem prvem večjem delu pod vplivom tedanjih literarnih struj še toliko močan, da mu je dal zamisliti zgodbo, ki je bila vsaj na videz in vsaj v glavnem delu enotna in časovno pregledna, in da je z njim formuliral neko pripovedovanje, ki dela vtis stvarnosti, dasi je pogosto prepleteno s pristranostmi in neposrednimi pripombami. V povesti «Na Poljani» pa je Meško našel svoj slog. Fabula te knjige je razdrapana do nemožnosti. Cela prva tretjina knjige je sploh samo dolgozeven uvod in priprava, kar morda kaže, da je bila prvotno zamišljena mnogo širje. Povest sama je razdrobljena na celo vrsto vzporednih dejanj, ki neprestano preskakujejo iz sedanosti v preteklost in se vračajo iz prihodnosti v sedanost brez prave potrebe ali upravičenosti. Zato so dogodki zmedeni in zelo slabo pregledni. Poleg tega se zdi vse dogajanje kakor grmičje, ki ga duše neštivilne ovijalke Meškovih meditacij, opazk in liričnih izlivov. Povest dela skoro vtis, da je dejanje pisatelju samo neobhodno zlo, ki ga mora vzeti nase, da si ustvari možnost, zadostiti svoji neizmerni potrebi, govoriti lepe in blage besede, ki ga samega pripravljajo do ganutja in plakanja.

Ti izlivi so večinoma retorične tirade, mogočno nabrekle v svoji besednosti, po zmislu pa skromne in celo trhle. Nekaj nezdravega je v njih. Označuje jih prisiljena, vsakdanja in solzava poetičnost, ki se z utrudljivo doslednostjo izraža v personifikacijah in v apostrofiranju bralca, nastopajočih oseb in celo stvari. Med temi «poetičnimi» mesti poteka povest, ki je pripovedovana zdaj sladkobno idealizirano, zdaj grobo naturalistično, brez prehodov in brez prepričevalnosti.

Zmisel tega svojevrstno neužitnega pripovedovanja je propoved ljubezni. Toda pod to besedo se po svetu skriva nešteto potvor in čustvenih pojavov, ki so vse prej kot resnična ljubezen, to se pravi, zdrava in pravična dobrohotnost. Tudi ljubezen te knjige je taka nepristna stvar. Sumljive so že bobneče in solzne tirade, v katerih se opeva. Kdor ljubezen ima, je sramežljiv in veder z njo. Prav nič več pa ni glede tega sumljivo nasprotje med ljubečim in sodečim pisateljem. Drugi njegov, sodniški obraz je prikrito pokazan v skrivnih zavinkih povesti in v njegovem ravnanju s senčnimi stranmi življenja. Meško nam predstavlja vrsto dobrih osebnosti, ki jih «ljubi». Toda ljubi jih brez naravne mere in brez nagonske pravičnosti. Zato jih predstavlja sladkobno in zoprno idealizirane. Drugačno lice pokaže njegova ljubezen pri zlih ali samo neljubljenih. Mesto obžalovanja in želje po pravični in zdravi pokori, ki bi odgovarjala njegovi miselnosti, navdaja Meška do njih neko nelepo, skrivano sovraštvo. Zato je z njimi trd; zgodba njih propada je pripovedovana brutalno, z neko zlo radostjo in škodoželjnostjo. V končnem ponižanju starega Železnika pred župnikom je celo nedvomno nekaj osebnega, neko prikrito za-

doščanje in zmagoslavje, ki navzlic prizadevanju uha ja izpod pobožnega brzdanja samega sebe. Meškova ljubezen, ki jo sam smatra za pravo, za veliko, ki ji kot resnično krščansko propoveduje, je v resnici neka neodkrita in samohotna pristranost, ki hodi po svetu z večno objokanimi očmi in s srcem polnim nežnih besed. Nekaj nezdravega je v nji, nekaj samoljubnega, nekaj popačenega. Toda napovedovala se je razločno že v oni moralni zamegljenosti, ki jo je vsebovala prva povest «Kam plovemo». — Kdo razen Meška bi mogel o sebi napisati takele besede: «V tridesetih letih je Gospod videl mnogo, žalost in radost, trpljenje in srečo, greh in čednost, sveto in nesveto v človeku. Mnogo je čutilo njegovo veliko srce, mnogo je mislila njegova globoka duša. — Potem je vstal in je govoril. In beseda njegova je bila velika in mogočna, beseda ljubezni in beseda nevolje, beseda strašnega, uničujočega groma in beseda sladke usmiljene, oživljajoče tolažbe... Do danes, v tridesetih letih, si videla mnogo, moja duša... Zato govori, moja duša!»?

Meško je užival v našem slovstvu nezasluzen sloves. Del naše kritike ga je primerjal celo s Cankarjem. To je velika zabloda, ki izhaja iz pomanjkanja čuta za intimne in skrite človeške vrednote. J o s i p V i d m a r.

France Bevk: Krivda. Povest. Trst 1929. Književna družina «Luč». Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. Strani 135.

Kmetica Ana vzame Florjana Streharja, ki se pri delu ponesreči in ostane napol mrtvouden. Žena ga neguje, obenem pa vara moža s hlapcem Ivanom, svojim nekdanjim fantom. Mož muči ljubosumje, ki se polagoma spremeni v gotovost. To spravi moža v grob, najbrže ne brez Anine in Ivanove pomoči. Hlapec strahuje otroke umrlega in se čuti bolj in bolj gospodarja. Ana bi se rada poročila z njim, a doraščajoči sin Jože ji to brani. Hlapec zaklepa žozetu domačo hišo in tudi drugače podžiga v njem željo po maščevanju. dokler ga ta, naščuvan tudi po stricu, po svojem dekletu Julki in po vaščanih v gostilni, neke noči z nožem ne zabode. Pri sodni razpravi zapro tudi Ano radi suma, da je sodelovala pri smrti svojega moža, pozneje pa jo oprostijo. Ker si ne upa več med svoje otroke, uide k svoji materi. Streharjev dom je razvalina, ki morda vstane k novemu življenju, ko se Jože vrne čez tri leta iz ječe.

Povest je bogato natrpana z živahnimi prizori iz hribovskega življenja našega ljudstva na Goriškem. Dejanje se kmalu požene v silno napetost, ki ne popusti do zadnje strani. Osebe, glavne in stranske, se sproti s svojimi dejanji klešejo iz snovi, ne da bi jih pisatelj Bog ve kaj popisoval. Ana je krepko rovtarsko Adamovo rebro, ki hoče in mora roditi. Njen nagon je kakor elementarna sila, ki v zemlji kali napenja. Dasi je nezvesta žena in ne najboljša mati, vendar ni povsem odurna. Človeška pravica jo oprostí, a sama si naloži zapuščenost in izgnanstvo in vzbuja tedaj bolj sočutje nego odpor. Zelo poglobljen je značaj njenega moža Florjana, zlasti v bolezni, ko živi svoj poseben pekel. Grd, a resničen je hlapec. Jože je neodločen, vihrav, sugestijam podlegajoč mladenič, ki se toliko preveč zažene, kolikor se prej predolgo obotavlja.

Pripovedovanje je gladko, jasno in preprosto, kakor bi bil hotel pisatelj ustvariti vzorec dobre, privlačne ljudske knjige. Valovanje čustev, strasti in krvnih nagonov je zdaj naturalistično, zdaj psihološko poglobljeno. Jezik prinaša marsikaj novega kakor vselej, kadar se pisatelj z ljubeznijo zarije v kakšno snov svojih cerkljanskih hribov, v katerih je prav tako krepko zasidran kakor Pregelj v tolminskih, le da je širšim plastem Cerkljan dostopnejši in laže umljiv nego izbrušeni Tolminec. A n d r e j B u d a l.

Danilo Gorinšek: Žalostna ljubezen. Pesmi. Založila in tiskala Ptujška tiskarna v Ptujju. 1929. Strani 30.

Kvalitativno in kvantitativno neznatna zbirka. Tudi nepomembna. Vsebuje 24 slabotnih pesmi, ki nosijo naslov, ki se ne ujema z njih vsebino in je vrhu tega še slab in nesamostojen (žalostne roke!). Pravega erotičnega čuvstva ni nikjer. Sentimentalno petošolstvo, ki ga označuje omledna solzavost in nepristnost občutja. Verjamem, da je avtor resnično potrj nad svojo «žalostno ljubeznijo», da ga osebno boli; pesniško me pa tako prelivanje črnila v verze ne gane, vzbuja mi prej pomilovanje kot sočutje. Papir! Vsebine ni, ne nove, ne osebne. Niti enega pristnega doživetja nisem našel, niti enega res dobrega verza, ki bi bil prost vseh banalnosti, ki so jih polne ljubavne pesmi.

O Gorinškovem «pesnikovanju» se ne da mnogo povedati. Njegova izrazna moč je majhna. Govoriti pri njegovih pesmih o soglašanju forme (gradbe verzov) z vsebino (tudi čuvstvenim tonom, ki ga Gorinšek ne pozna!) je nezmišl. Kitice njegovih pesmi so namreč brez pomena, so mu le zunanje znamenje za pesem. Prav tako ne ve, kaj je muzikalna ubranost verzov in kitic v pesmi. Zato ne ve, kaj je rima, ne kaj pomeni. Gotovo ve, da rimani verzi v kitici še ne ustvarijo pesmi? Še nekaj. Svojevrstno je doživetje pomena stihov, ki ureja tudi obliko z občutjem in ustvarja umetniško celoto. Tu o tem kar molčimo! Notranja sestava njegovih pesmi je močno obrabljena in slepo posneta (po Jenku!). Kaže samo Gorinškovo neustvarjajočo naravo. Pesniti namreč v stilu odprtihi figur — tako, da nosita na primer prvi dve kitici (a in b) podobo, ki jo pesnik v tretji kitici (c) razplete iz prvih dveh v osebni pomen — je danes pesniška zaostalost in nesodobnost. Primer tega načina sta n. pr. pesmi št. 8 in št. 11. Razen tega so njegove pesmi polne stilističnih hib, ki kažejo avtorjevo neznanje (n. pr. «Spominčice pršijo (?) v svet modrine (?)» str. 26; «Zdaj z Bogom (!?) bela (!) roka! Moli zame!» str. 21; «Dobra majska noč krčmari (?)» str. 7, i. t. d.), polne banalnosti, posebno v tonu pesmi in v vsebini (n. pr. «Prinesla si mi davno mojo sanjo (!)» pesem str. 26, 27, i. t. d.), prav tako tudi besedne banalnosti in neizčiščenosti (lep zgled tega je vsa pesem na str. 9., bodisi v smešni podobi, bodisi v osemkratnem ponavljanju besede hram s patetičnim koncem: «O da v tem hramu v vek klečiš!»)

Dovolj. Gorinšek je slab «stihotvorec», ki ne pozna niti osnovnih pojmov lirike, o stilu pri njem kar molčimo. Zbirka je najmanj za trideset let zaostala ptica in je poleg tega še, gledana iz tistega časa, nepesniška in slaba, res «žalostna ljubezen».

Anton Ocvirk.

Dva priložnostna spisa. O priliki praznovanja 120letnice ustanovitve Ilirije, ki se je slavnostno vršila sredi oktobra z odkritjem spomenika, postavljenega v spomin Iliriji in Napoleonu, sta izšli tudi dve publikaciji. Prvo je izdal pripravljalni odbor za postavitve spomenika pod naslovom «Napoleon in Ilirija». Knjižica vsebuje na 56 straneh življenjepise Napoleona (do prihoda v Ljubljano), Marmonta in Nodierja, sestavek o pomenu Napoleonove Ilirije za slovenščino ter podroben opis francoske obrambe naših krajev leta 1815. Ponatnjen je Vrhovčev opis padca Ljubljane v francoske roke leta 1809. ter Vodnikova «Ilirija oživiljena» in Aškerčev «Napoleonov večer». Med sestavki so tudi številni citati iz Napoleonove «korespondence» in «Mémoriala», v katerih se veliki cesar izraža o važnosti Ilirskih provinc ter citati iz avtorjev najboljših del o naši Iliriji. Knjižico krasijo poleg drugih tudi več slik vodilnih mož in takratne Ljubljane ter, žal, premajhna kartografska sličica Ilirije ter Ilirije in tedanje Karadorđeve Srbije. Pripomniti moram, da je na str. 18. v sestavku o Marmontu napačno navedena površina in število prebivalstva

Ilirije. Prvo je dvakrat preveliko, prebivalstva pa je imela še manj kot polovico. Pravilno je označena površina s 54.000 km² in približno 1½ milijona prebivalci v dodatku pod naslovom «Ilirske dežele v luči statistike» v dr. Rusovi knjižici.

Druga ob tej priliki izdana publikacija pa je malo, 40 strani obsegajoče delo dr. Jožeta Rusa: «Napoleon ob Soči» (izdala založba Luč). Prvi njen del opisuje Napoleonov zmagoslavni pohod in vrnitev preko naših krajev leta 1797., ter poudarja zlasti, da je Napoleon že tedaj prepotoval obe najvažnejši prometni črti preko naših krajev, iz Vidma čez Trbiž v Leoben ter iz Leobna čez Ljubljano v Trst. Veliko važnejši in zanimivejši je drugi del, ki obravnava pod naslovom «Adrija—Soča in Napoleon» živo zanimanje velikega cesarja za strateško mejo na vzhodni strani svojega Italskega kraljestva tudi še potem, ko teh krajev osebno ni več prestopil, pač pa so bili večkrat povod hudih diplomatičnih zapletljajev in predmet njegove upravnogeografske politike. Z velikim zanimanjem bo čital vsakdo, ne samo historik, geograf in geopolitik, zlasti sestavek «Pristani istrske osnovnice in slovensko zaledje» ter «Napoleon največji praktični geograf novega veka». Nič manj zanimiv ni sestavek «Napoleon določi strugo Soče za mejo med ilirskimi deželami in Italijo», kjer avtor pokazuje, kako je Napoleona vodila pri tem, da je hotel Sočo za mejo, nujnost, da ima vse strategično vredne točke Ilirije v Italiji. Dobro omenja pri tej priliki tudi boj v Napoleonu pri določanju državnih meja med historičnim in geografičnim stališčem. Želeti bi bilo le, da dr. Rus svoja historično-geopolitična izvajanja o obeh bregovih Adrije in o soški črti «kot podaljšani osi Adrije, ob kateri se grupirajo geografski elementi, zgodovina in življenje na vsako stran zase» razširi na druge dobe zgodovine in poglobi. Tako delo bi zelo obogatilo našo strokovno literaturo. V svojem drugem delu je dr. Rusova knjižica vsekakor nekaj več kot samo priložnostna publikacija in zasluži pozornost. ž.

Lirika najmladih. Beograd. «Grupa prijatelja književnosti». 1929. Strani 42.

Deset najmlajših srbskih pesnikov — Živko Jevtić, Branko Djukić, J. Radulović, M. Vranješević, D. Jerković, O. Blagojević, N. Šop, Djuro Gavella, K. N. Milutinović in K. T. Taranovski — je izdalo neke vrste antologijo (recimo slutnjo antologije) svojih pesmi, svoje slike in kratek opis življenja. Ne bom se spuščal v podrobno analizo dela, saj je to namen srbske kritike; povedal bom le nekaj najvažnejših ugotovitev, ki bodo jasno dokazale nepomembnost te knjige.

Zbeganost uvoda mi je marsikaj odkrila. Strnil sem svoje ugovore v tri točke:

Obseg zbirke je premajhen in zato število sotrudnikov preveliko. Vsak pesnik je zastopan le s tremi pesmimi, ki pa so povrh še večinoma slabe. Torej odpade sodba o posameznikih.

V zbirki ni nikake notranje vezi, ki bi prehajala od pesnika na pesnika. Zbirka ni ubrana. Torej ni v celoti močna, ni svojevrstna sestavina, niti ne nudi časovno važnih posebnosti. (Primerjaj K. Pintus: Menschheitsdämmerung!)

Razporedba pesnikov po starosti ne ustvarja med sotrudniki sporov, je deloma zunanje pravična, toda v bistvu ni pravilna, ker pri tem ni nikoli merilo kvaliteta. To pa mora biti. Ta razdelitev tudi kaže, da med temi pesniki ni močne osebnosti, da so približno vsi na isti višini. Antologija je tudi brez slik lahko dobra, da ne govorim o življenjepisih. Neučitnost.

Sicer pa jo tudi njena zunanost, oblika, tisk in sestava obsojajo. «Lirika najmladih» me poučuje, kako ne sme biti sestavljena antologija, posebno ne antologija mladih in najmlajših.

Anton Ocvirk.

Stjepan Mihalić: Grbavica. Pasijska igra. Karlovac. 1929. Str. 38.

Mihalićeva «Grbavica» je preočit dokaz avtorjeve nejasnosti v ideji in nezmožnosti v izvedbi, kajti pisati v monologih in dialogih, še ne pomenja ustvariti dramskega dela. Avtor se bori še z izrazom in vsebino ter zato ne more ustvariti ne močne ne svojelastne drame. Najsi se v predgovoru, ki je avtorjev avtoportret, z močno gesto brani evropskih vplivov, me ni preveril, da je «Grbavica pokušaj novog». Vse bolj čutim, da je avtorju te igre več za politično tendenco ideje nego za umetniški izraz življenja. Dokaz so predgovor in igra sama. Na žalost je «Grbavica» še polna «evropskih vplivov» (Toller i. dr.) in ni tako samolastna, kot misli Mihalić, saj je v vrsti tistih del sodobne literature, ki neprestano dokazujejo, da živi na zemlji del ljudi dobro drugi slabo. Zato so njegove osebe le okosteneli nosilci pisateljevih miselnih tendenc. Tako je «Grbavica» komaj medel odblesk pravih del te vrste. Anton Ocvirk.

Jakša Kušan: Smrt mladosti. Burleska u jednom činu. Predgovor B. Jevtić. Sarajevo. 1929. Str. 30.

Enodejanka začetniškega iskanja, prežeta z refleksi iz sodobne nemške dramske produkcije, stilno neokretna in neužitna, razodevajoč avtorjevo nepojmovanje odra in njegovo neumetniško hotenje. Burleska «ideje», ki okrinkuje papirnate obraze neživih oseb, neresničnega junaka in njegovo mladost, ki govori kot političen govornik o plehki idejčici, ki naj bi bila simbol mladega in idealnega življenja. Problemov, etike in morale dela ne vidim, o kateri ve B. Jevtić tako na široko govoriti: vidim samo slabo prebavljeno miselnost sodobne politične tendence. Tudi problem uprizoritve, ki ga v predgovoru razvija B. Jevtić, ni tu pereč, ker postane nevažan, čim se človek zave, da je delo nezrelo. Vsa analiza o «unutarnjem dialogu», o «dialogu između praktičkog i idealnog» je tu odveč, ker je ta burleska res «smrt mladosti». A. Ocvirk.

G L O S E

K sporu zaradi Gradnikove «Kitajske lirike». V tej zadevi je izročil Mile Klopčič, recenzent Gradnikove knjige v Ljubljanskem Zvonu (št. 3 in 4.), uredništvu odgovor na repliko Mirana Jarca. V tem odgovoru izvaja M. Klopčič med drugim: «Odklanjam mnenje, da bi moral vzeti Gradnikove prevode kot izvirne slovenske pesmi. Kolikor sem jih le primerjal z nemškimi, so (ali vsaj hočejo biti) točni prevodi prevodov ali prepesnitev. (Glej primere na str. 196. in 249. moje ocene. Prav radi tega sem jih navedel.) — Jarc citira konec Gradnikovega prevoda Jesenski metulj ter mi ga po svoje, učeno razlaga. A ta razlaga bi še držala za Gradnika, nikakor pa ne more veljati za Pfizmaierja. «Hundertklaftrige Fichte» vendar ni isto kot «tisočletni jêla» in ne more pomeniti «vrste znova in znova pojavljajočih se individualnih... rastlin», kot bi to želel in kot nam skuša sugerirati Jarc. Prav izraz «hundertklaftrige Fichte» daje stavku (Man sieht nicht, dass der tausendjährige Storch oftmals aufsitzt auf der hundertklaftrigen Fichte) barvo ironije. Če pomislimo še, da so Pfizmaierjevi prevodi dobesedne interlinearne verzije, je prav mogoče prevesti ta stavek z: Redkokdaj vidimo, da poseda tisočletna štorcklja na stoklaftrski smreki, — kar bi bil tudi povsem logičen zaključek pesmi. To odgovarja tudi prevodu «nekega» Woitscha (ki je znanstvenik, ne pesnik!), ki sem se jaz opiral nanj. — Ker so vse Jarčeve trditve šibke, je h koncu udaril še po njih

prepesnitvah iz kitajske lirike, češ, da so slabe, in da je radi tega moj „kritični zalet še tembolj neprimeren in neupravičen“. Kritik naj bi torej smel ocenjati le stvari, ki bi jih sam zmožel vse boljše. V tak kriterij veruje le še Jarc.» Nadalje se Klopčič zavaruje proti Jarčevemu očitku, češ, da je „potvoril celoten vtis knjige“ s tem, da je „spretno zamolčal štiri petine pozitivnih vrednot“ in ugotavlja končno, da ga Jarčeva replika ni prepričala, dasi jo je (kot tudi «Kitajsko lirikó») prebral s „čisto sprejemljivostjo“.

To je v izvlečku Klopčičev odgovor, ki ga uredništvo ne objavlja v celoti, ker ne prinaša ničesar novega, kar bi čitatelju razbistrilo sporno zadevo. Kakor se vidi, se ves spor v glavnem suče krog pesmi «Jesenski metulj», ki ji je M. Klopčič odrekel smisel (Lj. Zvon, str. 230.) in jo je M. Jarc skušal raztolmačiti. (Prav zato je uredništvo tudi priobčilo Jarčevo repliko.) Prevajalec sam je uredništvu ustno skušal razložiti svoje pojmovanje te pesmi iz ljudske vere kitajskega naroda, ki tako rad govori o tisočletnih želvah, štorcljah, drevju («hundertklaftrige Fichte» seveda ne pomeni samo višine, temveč hkratu tudi starost), kar da je Pe-Lo-Tien v sklepnih stihih svoje pesmi porabil kot antitezo misli, govoreči o minljivosti vsega živega. Ali je to pojmovanje pravilno, iz zgoraj citiranega Pfizmaierja, na katerega se je Gradnik v tej pesmi naslonil, ni razvidno. Že spričo te pesmi pa je jasno, kako kočljivo je za prevajalca, ako ne zajema iz vira. Misel originala, ki se v prevodu tako rada zabriše, se v prevodu prevoda nujno še bolj zabriše in zbledi, zlasti še, ako presaja kdo iz tako daljne in tuje nam miselnosti, kakor je Evropi Orient. Gradnik je prevajal iz evropskih jezikov, v katerih je kitajski duh že presajen, prepesnjen v evropskega duha; zato se pri tej liriki ne da govoriti o prepesnitvah, temveč o prevodih. To je knjigi v škodo. Kajti ne samo angleški, francoski, nemški, tudi slovenski prevajalec zajemaj iz vira!

It najsí je Gradnik s svojim dosedanjim literarnim delom dokazal, da je znatno pomembnejši kot izviren pesniški tvorec nego kot prevajalec in dasi je njegov izbor za Slovence literarno vendarle važen, ker nedvomno kljub večjim in manjšim neuspešnostim hrani v sebi tudi estetsko pomembne vrednote, bi vendar njeno vrednost mogel pravično presoditi samo dober poznavalec originalov. Jasno je, da gre pri knjigi z naslovom «Kitajska lirika» samo za to, ali pove Gradnikova slovenitev Slovincu isto in z isto silo, kar pove in govori original kitajskemu čitatelju. Povsem razumljiv je tedaj uspeh te knjige: pri nekaterih čitateljih veliko, nedeljeno priznanje, priznanje, ki ni tako nedeljeno pri čitateljih, ki so se sami kdaj intenzivneje, v več evropskih jezikih, bavili s kitajsko poezijo. Edino merodajno sodbo bo zato mogel izreči samo dober poznavatelj originalov. A takega poznavatelja danes med slovenskimi znanstveniki, kritiki in pesniki ni.

F r a n A l b r e c h t.

«Odmevu» gospoda Janka Glaserja. Po razumljivi želji uredništva se analizirajo in podrobno razbirajo samo pomembne in pomembno ali vsaj zanimivo slabe knjige. Vaša je povprečna. — «To pa je pri Glaserju vedno tako», razumite na edino mogoč način: Kadar koli govori Glaser o intimnostih, se ne zaveda njih bistva. — Dolgočasnosti in dolgoveznosti se branite z vestnostjo? Ta krepost je dolgočasnosti bližnja sosedica, zlasti v tisti malce pretirani stopnji, ki se ji pravi pedantnost. — Ne verjemite in ne zaupajte posnemovalcem! Navadno imajo slab okus, sicer bi ne posnemali. — «V mesečini»? Vam: mikrokozmos v makrokozmu, skrajna ekonomija v besedi; meni: odmev Župančičevega «Slapa», nekoliko moteča nediskretnost, skrajno ekonomično dajanje poezije ali z drugo besedo: trezna proza. — Zakaj tajite svojo splendid isolation? Kaj drugega izražajo tile stih: «Kjer se glasil čez dan je smeh in

pljuskalo je življenje vsakdanje, da sem stal ob strani sam in tuj ...» ali: «ko mimo vozovi po prašni se cesti pode in množice v diru gneto se za srečo bežečo — jaz mirno od daleč na pisano gledam gnečo». — Po danes izvrstnem motivu napisati pesem je nekaj docela drugega kakor napisati izvirno. — Motiv moje sodbe: «zlobnost», «literarno akrobatstvo», «apriorna nerazpoloženost»? Grda pesem. — Pričakovali ste pozornosti in ljubezni? Pozornost Vam je bila. Ljubezen je treba zaslužiti s kvaliteto. J. Vidmar.

ANGELU CERKVENIKU

S a t y r u s

O Angelo, che cosa fai? —
Chi è un vero triestino
non puo andar finire mai
coll'arte propria nel — cestino!

T O J E T A K O

S a t y r u s

Spoznal bo kmalu Herwarth Walden:
«Mit diesem Černigoj und Kreft,
mit dem Delak, dem Burggastalden,
macht man im Südland kein Geschäft!»

REFORMA SLOVENSKE GLEDALIŠKE UMETNOSTI

S a t y r u s

Po F. Delakovem receptu.

Kar je sintetično — dimenzionalno
in koloristično — fonetično,
kar je harmonično — emocionalno,
kinetsko — plastično in spet sintetično —
zaklenil z gesto epohalno
v retorto svojo sem hermetično,
čez vse napravil svoj: križ-kraž!
in — hop! je vstal teater naš!

P S E V D O N I M

S a t y r u s

Izbral, profesor, lep si psevdonim.
Po naše «talpa» krt je poniglavi —
A ž njim, prijatelj, mi ne hodi v Rim,
ker tam se «talpi» tudi butec pravi!

K R O N I K A

Kettejevo pismo Franu Stamcarju 16. 7. 1898. Ga. Dominika Dularjeva, so-proga železniškega strojevodje, je iz zapuščine 29. 9. 1928. v enoinosemdesetem letu starosti v Novem mestu 229 umrle nekdanje Kettejeve gospodinje Jožefe Stamcarjeve rešila sledeče pismo, pisano na trgovski papir (29×22.5 cm):

Predragi!
Trnovo pri Ilirski Bistrici, dne 16. julija 1898.

15. sem prišel v Trnovo. Bil sem v Ljubljani, kjer nisem dobil ni Cankarja ni Zupančiča, kajti prvi je odšel v Pulj, kjer biva njegov oče,

drugi bo še do konca (leta na Dunaju)¹ tega meseca na Dunaju. Moja tetka želi imeti vso obleko (razven tega tudi pantofeljne in čevlje in klobuk) tu; prosim torej, bodite takó dôbri, spravite vse tisto, kar sem pri Vas pustil, v bavulj² pak pošljite sem; bomo tu plačali. Za Vaš trud bom Vas jaz nagradil, brž ko bo mogoče, ko pridem namreč zopet v Ljubljano in Novo mesto, in to se bo zgodilo prej ko ne še ta mesec. — Pri Murnu sem dobil Mickiewiczzeve sonete, Micheletovo «die Frau», «Moderne Probleme», neko paralelo mej Nitschejem in Chopinom, torej dovolj duševne hrane. Pisal bom sonete. Vsebinsko si moreš misliti. Po Novem mestu mi je dolg čas, pa kaj hočemo. Jutri ali pojutranjem odidem v Trst poskusit svojo srečo.

Srdačan pözdrav od Tvojega prijatelja

Dragotina Ketteja.

P. S. Pozdravi Tvojega očeta i mamico, šeska in ono, ki je ne moreš pozdraviti. Hm! Wir werden trachten, Sie zu vergessen.

Ovitke z naslovom se ni ohranil, a naslovljenec je mogel biti samo sin Kettejeve gospodinje tudi že davno pokojni Fran Stamcar, ki je bil v šolskem letu 1897./1898. dovršil četrti razred novomeške gimnazije. Za to govori dejstvo, da se je pismo našlo v zapuščini njegove matere, ter pasus o Kettejevih stvareh, katere je bil pesnik ostavil na svojem osmošolskem stanovanju, ko je po maturi, ki se je končala dne 7. julija 1898., odhajal iz Novega mesta. — To je bil storil morda zato, da bi o počitnicah imel izgovor za obisk dolenjske metropole pred odhodom k vojakom. Sicer je bil večino svojih stvari naprej poslal v zaboju (Jubilejni zbornik... Otona Župančiča, 17), a skrbna teta je hotela imeti vso njegovo opravo doma: odtod Kettejeva prošnja v pismu takoj drugi dan po prihodu v Trnovo. — Radi drugih stavkov bi sicer imel človek pomisleke, da bi bilo pismo namenjeno po šolah štiri, po dobi pa gotovo še več let mlajšemu Stamcarju, ker pa je po izjavi njegove matere podpisanemu (1922) njen sin bil prepisovalec Kettejevih pesmi (za uredništva in literarne prijatelje?), je razumljiva tudi intimnost teh vrstic.

V Ljubljani, kjer se je Kette na poti z Dolenjskega na Notranjsko za nekaj dni ustavil radi obiska prijateljev, ni našel ne Cankarja ne Župančiča, Murn, ki mu je posodil v pismu navedene knjige, pa je z drugimi vred imel «pösla čez glavo radi mature». O svojem tedanjem razpoloženju je dne 12. julija 1898. pisal Župančiču: «Maturu sem zvršil, ljubico zapustil, že veš, kaj se to pravi. Potlej veš, kako vesel da moram biti v Ljubljani.» (Jubilejni zbornik... Otona Župančiča 17—19.) In pismu je priložil dve med zadnjimi v Novem mestu zloženi pesmi: svoje slovo od mladosti in ljubezni — sonet «V kriпти» in romanco «Zapuščeni».

Ista bolečina slovesa, spomina in hrepenenja diha iz skopih, ker moško sramežljivih besed Kettejevih v gorenjem pismu iz Trnovega mlademu prijatelju v Novem mestu, kateri ne more pozdraviti njegove nedosežne Angele: njej bo pisal sonete — žensko naturo hoče študirati iz knjig (Jules Michelet: La Femme, 1859!) —; čisto na koncu v postskriptu pa se mu iz peresa pociodi napoved poskusa odpovedi: «Wir werden trachten, Sie zu vergessen».

Biografsko nov je v pismu podatek: «Jutri ali pojutranjem odidem v Trst poskusit svojo srečo». Dvaindvajsetletni Kette, ki si je bil v novoletnem pismu Ivanu Cankarju (Dom in svet 1926, 186) želel, da bi «imel kmalu prašne šolske sobe, vojašnico za seboj», je sedaj po maturi takoj poskusil doseči, da se mu

¹ Kar je tu v oklepaju, je v pismu prečrtano.

² = kovčeg, iz italijanščine: baúle.

triletni vojaški rok spremenil v enoletno prostovoljstvo. (Primerjaj Aškerčeve navedbe v drugi izdaji Kettejevih Poezij, XVI!) Poskus pa se mu ni posrečil.

Umetniški plod tega nekajdnevnega pesnikovega bivanja v Trstu o počitnicah je bilo devet sonetov s prvimi motivi morja v Kettejevi liriki: sonet «Kritikom», med kakršnimi je bil novomeški profesor njegov Ivan Polanec (Dr. Niko Županič, Dragotin Kette 22), in ciklus «Adrija», posvečen Angéli — ángelu poetovemu v tedanjih njegovih tržaških bojih za krepost, iz katerih se je vrnil kot mož in s sklepom zvestobe:

«Drugih rož
ne bo plamteče mi srce ljubilo,
ni drugih lilij s pesmimi častilo.»

Obe pesnitvi je prinesla septembrska številka Ljubljanskega Zvona 1898. (548—551) in pod obema se je avtor prvič podpisal s pravim imenom: «Kette».

In šele sedaj, konec septembra, je izvršil v pismu Stamcarju izraženo namero ter — z Nietzschejevim «Zarathustro» v roki — priromal v Novo mesto — po zadnje slovo in razočaranje (Dr. Niko Županič, Dragotin Kette 16, 21—22), preden se je napotil k vojakom v Trst po bolezen in smrt. Alojz Turk.

Kettejev «Načrt za učenje med počitnicami leta 1898.» Šola je bila Ketteju «deveta skrb» (Dom in svet 1926, 184): pri svoji nadarjenosti in svojem veselju posebej do nekaterih predmetov (Dr. Niko Županič, Dragotin Kette 22) je ne le brez težave sam izdeloval, temveč je po izvestju «zadružana» Mihaela Zevnika, župnika v Begunjah, tudi lahko «sošolcem spisoval domače slovenske in nemške naloge». Zato pa je mnogo čital in študiral, kar ga je zanimalo. «Študiral ni zaradi svojih verzov in ne zato, da bi se imenitil pred svetom. On je bil izmed tistih redkih ljudi, ki se uče in se trudijo, da bi spoznali resnico...» (Ivan Cankar, Zbrani spisi III. 297.) Kako si je v dijaških letih sam razširjal obzorje, kažejo trije dnevnik, katere je v izvlečku priobčil Aškerc v uvodu k drugi izdaji njegovih Poezij. Da pa je hotel intenzivno porabiti tudi počitnice po maturi pred odhodom k vojakom za tri dolga leta, priča njegov sledeči, na osemki velike pole napisani načrt, ki mi ga je v objavo prepustil Josip Klemenčič, sedmošolec v Novem mestu:

Načrt

za učenje med počitnicami.

S n o v.

Prešern (kolikor mogoče iz glave) Jenko (kolikor mogoče na pamet). Zvon (več letnikov) Slov. slovstvena zgodovina. Dušeslovje. Modroslovje. Slovenska in slovanska zgodovina. Češka, ruska in poljska slovstvena zgodovina. Učenje ruščine. Lermontov (kolikor mogoče na pamet). Turgénjev (Senilia na pamet.) Gogolj (Starasvjétski pamjéščiki) Razne slovstvenike. Prevode iz ruščine (kolikor jih imam) prečitati. Goethe. Heine. Drugi nem. slovstveniki. Šenoa (VIII.). Druge spise hrvaške. Srpske narodne pesmi (na pamet).

Koliko tega nepopolno ohranjenega («Snov»!) načrta je pesnik res izvršil, se ne da soditi. Da ga je še razširil in skušal razširiti, vemo iz njegovega pisma Franu Stamcarju dne 16. julija 1898. in njegove prošnje na pismu Otonu Župančiču dne 12. julija 1898: «Apporta nobis libros multos». (Jubilejni zbornik... Otona Župančiča 17.)

A l o j z T u r k.

Jurčičev Krjavelj. O Jurčičevih literarnih predlogah že imamo nekaj kritičnih spisov, ki osvetljujejo njegovo razmerje do W. Scotta, Gerstäckerja, Puffa, Proschka in Erben. Kolikor mi je znano, se še ni pisalo o tem, da je

imel Jurčič tudi za svojega Krjavlja nekakšno predlogo. Grafenauer (Jurčičevi Zbrani spisi. III., 229) pravi, da se kaže Jurčičeva prava sila v risanju kmet-skih značajev in drugih oseb, ki so povsem Jurčičeva last, tako n. pr. vaški posebnež Krjavelj. Prijatelj (Jurčičevi Zbrani spisi. III., str. XXXXI.) ugotavlja, da je Krjavelj deloma kopiran po «Lüškem Mrtinku», na str. 431. pa pravi, da riše Jurčič Krjavlja po resničnem originalu, ki je bil pod tem imenom v pisateljevih mladih letih po vsem muljavskem okolišu znan.

A vendar se zdi, da si je Jurčič izposodil nekatere Krjavljeve poteze iz romana E. Lyttona Bulwerja «Eugene Aram», ki je izšel leta 1832. Nemški prevod Teodora Rotha (1845, Stuttgart, Scheible, Rieger & Sattler) je bil okoli leta 1865., ko je naš pisatelj koncipiral «Desetega brata», zelo razširjen, in ker je Jurčič rad prebiral W. Scotta, je dovolj verjetno, da je poznal tudi Bulwerjev roman.

V tem angleškem romanu je edina komična figura Jacob Bunting, bivši korporal v britski vojski. Stanoval je v koči sredi vasi. Mož je bil bahač, ki je po vsaki deseti besedi naglašal, da je videl veliko sveta. Kakor Krjavelj je tudi Bunting velik prijatelj pijače. («Češče kot kdo drugi je pil s krčmarjem.») Govoril je hitro, presekano. Zaradi njegove gostobesednosti ga imenuje Bulwer «klepetavega starega vojščaka». (9. poglavje.)

V XI. poglavju pravi avtor, da je Jacob sebičen (samopašen) čudak, a tudi lažnivec — prav kakor naš Krjavelj. Kot ljubi Krjavelj svoji kozi, tako ima Bunting svojo mačko rad, ki ji pravi v 11. poglavju: «Malo veš za laži, ki jih govorim zavoljo tebe.»

Krjavelj je šaljivec kakor Jakob (primerjaj II. knjigo «E. Arama», 5. poglavje!). Obadva govorita rada o svojih vojaških letih — seveda več laži kot resnice. — Zlasti pa je neki prizor v 15. poglavju «Desetega brata» zelo podoben prizoru v 8. poglavju V. knjige «E. Arama». Ko je dobil Jakob napitnino za svoja poročila, prosi graščaka Walterja, naj ne pozabi svoje obljube zastran krompirjeve njive. Ko mu Walter to obljubi, prosi Jakob dalje, da bi se njegova koča oprostila najemščine.

Ko mu Walter ugodi, prične Jakob dalje moledovati: «Pa Vaša milost — pa —», toda Walter hitro odjezdi, da uide tretji in nadaljnjim nadležnim prošnjam.

Prav tako se vede Krjavelj. Najprej prosi graščaka, naj kupi od njega kaj smolnjaka za kolo. Ko mu graščak to obljubi in mu dá petico za napitnino, prosi Krjavelj, da bi smel posekan javorjev hlod domov vzeti, češ, da bi si rad izdolbel novo žlico. Graščak mu obljubi žlico. Tretja prošnja: da bi smel svojo kozo-molzaro včasih malo popasti po grajski senožeti. Odgovor: Pasel boš jeseni. Četrto prošnjo pa zaduši gospod Benjamin v kali, rekoč: «Le pojdi, le pojdi! Zdaj ne utegnemo.»

Med Jakobom in Krjavljem so pa tudi razlike; n. pr. prvi je velik, čedne postave, ima skrbno izkrtačeno suktnjo, drugi pa je srednje velikosti, zabuhlega obraza, slabo in zanikrno oblečen itd. Ivan Koštiál.

Antologija francoskih sodobnih esejistov. Današnji esej nima samo veliko avtorjev, marveč tudi mnogo čitateljev. Esejistične zbirke, biografije in kritike časovnih pojavov so — po pričevanju nemškega publicista R. Kircherja v najnovejšem pisu «Wie es die Engländer machen» — Angležem, ki ne iščejo v literaturi samih fikcij, dobra tolažba sredi neskončne povodnji slabih romanov. Na Francoskem je vnema za esej in romanizirano biografijo dokazljiva s številkami; naklade, ki jih dosežajo pomembnejše esejistične knjige, so več kot

spodobne. V obsežni Anthologie des Essytes Françaises contemporaines», ki jo je izdalo pred nekaj meseci založništvo Kra v Parizu, čitamo v zgoščeni, a prav bistroumni uvodni besedi, da se Francija ni še nikdar tako ogrevala za esej kot v naših dneh. In vendar se, da govorimo z izdajateljem, francosko slovstvo že od nekdanj ponaša z dobrim esejem, ki ga je gojilo nemara več nego katerakoli druga literatura. Ta cvetober je prvi poizkus te vrste, prvi prerez skozi moderni francoski esej, prvi skupen reprezentativni nastop onih, ki vsaj karakterizirajo francosko duhovno sodobnost, kolikor ji ne dajejo smeri. Zastopanih je 30 esejistov, kar po številu ni mnogo, a je zato izbira elitna, dasi pogrešaš še to ali ono ime; posebno vrednost daje Antologiji to, da so v nji pretežno še neobjavljeni eseji. O tem, kaj hoče in kakšen je sodoben francoski esej, čitamo v uvodu nekoliko dobrih opazk: Esejisti se ne ločijo tako kot pesniki in pripovedniki po novih stilnih karakteristikah; bolj nego formi se podrejšo idejnemu gibanju. Njih cilj je «ustvarjati, povdarjati ali natančno določati ideje, ki dajejo neki dobi nje smer». Ker pa je bistvena poteza našega časa različnost in mnogoternost idej, je umljivo, da Antologija te najbolj idejne literarne panoge nudi vpogled v vso protislovnost sodobnega mišljenja. Naš čas vleče s seboj idejno zapuščino minulih stoletij in se zdi, da ne mara popolnoma zapustiti nobene poti, niti največjega ovinka ne, ki obeta duhu količkaj zadoščanja. Skoraj vse ideološke šole, ki so se, čeprav le prehodno, uveljavile kedaj v preteklosti, imajo danes svoje obujevalce in branitelje. Toda njih skupine niso niti tako velike, da bi lahko govorili o smereh: koliko ljudi pač zastopa danes neko gibanje? Ta mnogoternost je do neke mere zakrivila današnjo negotovost; pod njenim vplivom so začeli nekateri duhoviti ljudje v Evropi napovedovati propad tiste civilizacije, ki sicer še ni izgubila vere v svoj napredek. Poleg tega pesimizma so se esejisti oprijeli neke druge bolezni našega časa: potrebe bega (besoin d'évasion). Dalje vidimo, kako na vsakem področju, naj bo že literarno, politično ali ekonomsko, nastajajo majhne skupine, ki jih navdaja divja in sektarska vera. «Vsaka sredi noči sodobne zmede vpira pogled h kaki drugi zvezdi.» Današnja diferenciacijo pa še povečuje dejstvo, da imamo mnogo področij intelektualnega udejstvovanja. Tudi pri katerem našem sodobniku bi lahko odkrili aspiracije Goetheja ali duha Voltairejeve kritike, toda nobeden nima več univerzalne kulture. Zato je specializacija ena najbolj značilnih potez sodobnega esejista. Pri izbiri esejistov za Antologijo je izdajatelj upošteval, da so čisto moderni najvplivnejši. Dobro pa pravi: Mladost nekega duha ni v njegovih idejah, marveč v njegovem karakterju. Kar je pri sodobnem poetu oblika verza ali fraze, to je pri esejistu način njegovega izražanja in moč njegove ekspozicije. Esezist ni ustvarjalec novih idej; to mesto gre filozofu. Esezist v nekem zmislu preustvarja že obstoječe ideje, toda tako «prestvarjanje» ima včasih znatnejšo veličino in trajnejšo lepoto nego izvirna stvaritev.

Te misli iz uvoda pričujejo že same dovolj zgovorno, da je odločal pri izbiri visok kriterij in da Antologija ni samo produkt založniških ambicij ali pripomoček za šolski slovstveni pouk. Na tem mestu ni prostora, da bi karakterizirali vsakega zastopanega avtorja po njegovih značilnih potezah; če bi izbrali le nekatere, bi storili napako, da smo prezrli druge, zakaj vsak ima svoj aspekt in nobenemu ne moremo odreči manjše značilnosti, dasi so n. pr. ideje Alaina, Bende, Massisa, Mauroisa, Suarèsa, Thibaudeta večjega pomena nego ameriške impresije Andrèa Siegfrieda ali sicer zelo interesanten esej Leona Pierre-Quinta o poslednjih dnevih Marcela Prousta. Na splošno je pisca teh

vrstic nekam presenetilo, da se je sodobni francoski esej precej odmaknil artizmu. Toda to mu je dalo večjo razgibanost in živahnost. Ideje, ki zanimajo francoske esejiste, niso gole abstrakcije in hladni simboli, marveč toplo, ponekod strastno animirani odnosi med intelektom in življenjem. Današnje mišljenje potrjuje tudi na teh primerih svojo sveto zamaknjenost v življenje kot fenomen vseh fenomenov. Predvsem pa spoznaš iz Antologije, koliko danes tudi tradicijsko usmerjene francoske pisatelje zanimajo socialni problemi in obči problemi kulture in politike. Usoda Evrope in nje položaj v svetu, mednarodno ekonomsko ravnovesje, pacifizem, proletarsko gibanje, princip demokracije in aristokracije — o tem razpravlja mnogo več esejistov nego o času odmaknjenih problemih umetniške forme. Ta živa aktualnost pa vzlic vsemu stremljenju po sproščenosti ne zametuje nujne discipline, ki je potrebna tudi esejistu pri njegovem delu, da se po svoji rekreativnosti in odgovorni formi loči od časnikarske feljtonistike in enodnevnne kozerijske spretnosti. Teh principov, ki jih pri nas nasprotniki umetniške discipline pisanja srečujejo s sektarsko zaničljivo gesto, Francozom ni treba naglašati določeno, tendenčno, ker sta njihov jezik in stil že tako kultivirana, da jim je dobro pisanje «v krvi in mešu». V pogledu «mere, jasnosti in okusa» se sodobni francoski esejisti nimalo ne razlikujejo od svojih predhodnikov od Montaignea do Renana.

B. B o r k o .

«Populizem» — nova literarna smer v Franciji. — Po vsej simbolistični literaturi, značilni za konec 19. stoletja in sodeč po prevratnih, čeprav življenjsko bledih in slabotnih strujah, ki so se pojavile v prvi četrti 20. stoletja — futurizem, ekspresionizem, kubizem, dadaizem — je bil povratek k naturalizmu ali vsaj zmernemu realizmu v literaturi nemogoč. Geslo «l'art pour l'art» je sicer vodilo «realista» Flauberta, a le zato in v toliko, v kolikor je ta realist z muko in težavo prikrival in dušil v sebi otožnega romantika, opazujočega z razočaranjem in pesimizmom, kako se blesteči romantični sen o lepoti življenja drobi in razbija ob vsakodnevnih banalnostih nizkotne, bedaste in zlobne resničnosti. A v nadaljnjem poteku 19. in v pričetkih 20. stoletja se je to, za Flauberta zgolj obrambno geslo proti buržujski moralni, poostrilo in zadobilo mnogo globlji kulturno psihološki pomen. Razvilo se je v simptom razkroja vseh življenskih vrednot. Čustvovanje radi čustvovanja samega, doživetja, draženja, občutki radi doživetij, draženj, občutkov samih, to je, kar išče novoromantični umetnik, kakor hitro se je prebudila v njem sla samoanalize. Ko so pričetki 20. stoletja pritirali to estetsko naziranje do skrajnosti, se je pojavila popolna ravnodušnost do vseh kulturnih vrednot. Ostaja samo še ena vrednota: umetnost. Vendar tudi umetnosti ne vrednotijo več kot izraz zvišane, stopnjevane človečnosti, marveč le kot povzročiteljico vedno jačjih, vedno nenavadnejših mikavnosti. Geslo l'art pour l'art je zadobilo svoj končni pomen šele, ko je začelo značiti hoteno odtujevanje umetnosti katerikoli vrednotam in vsemu preprosto naravnemu življenju človeštva. Artistična umetnost se je zaprla pred življenjem, a plačuje svojo bahavo odločenost in vzvišeno samoto z neplodnostjo, polno samomučenja in subtilnih analiz lastnega jaza.

Velika večina povojnih francoskih romanov zlasti mladih avtorjev ni umela pretrgati vezi s predvojnimi l'art pour l'artizmom, pač pa ga je v mnogih primerih tirala še dalje do popolne apatije in ravnodušnosti do vsega, kar količkaj diši po objektivnosti, uravnovešenosti, močni kompoziciji, življenskemu toku, ki gre svojo pot, nezavisno od romanopiščeve koncepcije. «Romanfleuve», kakor so ga pisali Tolstoj, Dickens, Balzac, Eliot, Zola, se je prelevil

v čisto subjektivno razkazovanje trenutnih duševnih razpoloženj, ki so tem privlačnejša, čim bolj so nenavadna in brezvezna. Z druge strani pa se je pod Morandovim vplivom razbohotil kozmopolitski roman, nervozno, kinematografsko projicirano življenje višjih slojev povojne družbe, odigravaajoče se v salonih, dancinških, spalnih vozovih, luksuznih parnikih, na dirkališčih in v elegantnih beznicah.

Zdi se, da so se Francozi danes preobjedli te modne hrane in da so zastremeli za naravnejšim, preprostejšim, življensko pristnejšim. Populizem ali novo oživljeni naturalizem, struja, ki ji hoče utreti pot skupina večinoma mladih, pa tudi starejših pisateljev, priča o tem stremljenju. Na čelu te nove skupine «populistov» stojita André Thérive, romanopisec in kritik, naslednik nedavno umrlega Paula Soudaya v «Tempsovem» feljtonu in pa še mladi romanopisec Léon Lemonnier. Slednji je pred kratkim označil stališče te skupine v «Revue mondiale»: «V modnih romanih sem čital toliko narejenih zgodb, neodkritosrčnih analiz, sem videl, kako iščejo nenavadno in beže pred resničnim s takim prizadevanjem, da sem se vprašal, ali niso edini pomembni sodobni pisatelji učenci naturalistov. — Ne gre za socialne ali politične doktrine, toda nekaj pisateljev je zadnje čase večinoma nezavedno reagiralo proti sodobni smeri nekega dela literature, ki hoče predstavljati samo elegantne ljudi in pokvarjene brezdelice.» Jean Finot je v svojem nedavno izišlem romanu «L'Allumeuse» napisal predgovor, ki pomeni za nekatere pravi manifest nove smeri. V njem izraža gnus pred snobizmom v literaturi ter stremljenje po široki ljudski preprostosti in po odkritosrčnosti brez pretenzij.

Doslej so se pridružili tej skupini André Thérive, pisec znanih romanov «Souffrances perdues» in «Sans âme», André Lemonnier, Louis Chaffurin, ki je napisal zanimiv roman iz življenja lyonskih krojačev «Pique-Puce», Louis Guiloux ter Céline Lhotte («La petite fille aux mains sales»). Izmed starejših pa so se pridružili novi skupini Lucien Descaves, Georges Duhamel ter Charles-Henry Hirsch.

St. L e b e n .

Hugo von Hofmannsthal in avstrijstvo. V novembrski številki znane berlinske revije «Die neue Rundschau», ki je skoro vsa posvečena spominu pokojnega dunajskega pesnika Hugona von Hofmannsthala, je za Slovence posebno zanimiv prispevek esejista Henrika Edvarda Jacoba, ki je pod naslovom «Avstrijska oblika» skušal raztolmačiti bistvo pesnikovo na temelju zgodovinsko-tradicionalnih, verskih in narodnostnih posebnosti bivše Avstrije, te čudne, docela nemogoče sestavine najrazličnejših narodnosti evropskih. Osnovo «avstrijske oblike» vidi Nemeč Jacob v baroku. Ker tudi del današnje slovenske kritike in esejistike skuša raztolmačiti duhovno obličje slovenskega človeka iz baroka, je zanimivo, kako razvija Jacob to misel pri avstrijsko-nemškem pesniku. Njegova izvajanja se glase:

«Kdor stopi prvič v Rimu v Petrovo cerkev, mu v efektni praznoti ogromne ladje z neko grozo stopijo naproti štirje Berninijevi stebri. Ti stebri, ki so svoj čas pomenili največji triumf protireformacije, se mi vidijo še danes tako novi in smeli kakor prvi dan. To so iz samih zavinkov spleteni stebri. Ti zavinki, ebenovinasto črni in barbarsko silni, stoje tam, ko da ni bilo nikoli na svetu dorskih stebrov. To sploh niso stebri. Vzpete spirale so, ki nosijo baldahin božji. Spirale: to so linije diha, v plastiko izpremenjeni dih. Ta arhitektura temelji na opažanju, da se dim človeškega darovanja ne vije kvišku naravnost, temveč se vzpenja v vijugah. V vijugah so se vse življenje vzpenjali kvišku moč in beseda, gledanje in mišljenje pesnika Hofmannsthala.

V dobrem naslovu knjigi «Barok kot umetnost protireformacije» je Werner Weissbach dal vsaj majhen migljaj, kako bi se duhovno-zgodovinsko dale neke stilistične posebnosti baroka tolmačiti iz antiluteranske duševne usmerjenosti. V duhovni osebi Hofmannsthalovi sta se protireformacija in barok stopila do identičnosti. Ker je bil človek našega časa, je za plehkoumneže seveda povsem na dlani, da mislijo, da ga je k baroku pritezalo zgolj umetnostno-zgodovinsko in h katoličanstvu samo duhovno-zgodovinsko zanimanje. Nič ni bolj napačnega ko to. On si ni izbiral ničesar: te stvari so od rane mladosti oblikovale njegovo osebnost. Te tako avstrijske stvari: barok in protireformacija.

Barok in protireformacija! Protestant pravi: «Tu stojim, ne morem drugače!» In doživi, ko izgovori to, trenutek največjega junaštva v svojem življenju. Katoličan pa more še drugače. «V tisoč podobah te vidim, Marija, ljubeče izraženo!» Čemu bi torej ostajal pri eni sami podobi? Čemu bi pisal kratko in skopo, čemu izbiral med dvema točkama ravno črto, če je ovinek pač vabljivejši, bogatejši, življensko obilnejši? To je Hofmannsthalov zaviti slog. To je Hofmannsthalov katoliški in avstrijski slog. Katoliški in največji meri tudi tedaj, če je posvetne vsebine. So namreč neki formalni znaki, ki brezpogojno razodevajo, ali živi pisatelj v katoliškem ali protestantskem kulturnem krogu. Pesniki, ki so «nedramatični»; pesniki, ki uporabljajo zelo veliko tautologij, ki ljubijo ponavljanje, pesniki, ki delajo v spiralnih oblikah in se «v višjem zavinku spet vračajo v položaj svoje začetne misli»: taki pesniki so (tudi če tega niti ne slutijo) odločilno vplivani po katoliški liturgiji in po samem obstoju katoliške maše. Predvsem pa je obstoj spovedi, ki vse ljudi, živeče v katoliškem kulturnem okrožju (celo tedaj, če spovedniki niso duhovniki, temveč psihoanalitiki!) docela odloča od ljudi in pokrajin, v katerih je Luter odstranil spoved. Če se spomnimo pri Hofmannsthalu onih dolgih, dolgih — ne več po zakonih drame, temveč po zakonu spovedi narekovanih — samorazgaljenj, ki jih je severnonemški kritik Herbert Ihering z grajo nazval «arije»; vsekakor ne da bi bil vedel, da je bilo to manj očitek nego karakteristika. Kajti kakor sije izza Lessinga kot oplajajoče in nedosežno solnce nad severnonemško literaturo zakon Shakespearejev — togo solnce z ravnimi in dramatičnimi žarki — tako sije ob Donavi, zelo legitimno, dramatično protisolnce Calderonovo. Onega Calderona, v čigar dramah je toliko arij, epične izpovedi in nepregnantnih ovinkov. Ne samo Calderon, tudi Hofmannsthal je bil velik mojster troheja, tega počasi se vijočega in razvijajočega, skopo izraznost izbegava-jočega verza.»

Iz te zanimive, dasi ne docela nesporne osnove duhovnega obličja avstrijskega človeka, ki bi se v neki meri nedvomno dala aplicirati tudi na neke slovenske sodobne pisatelje, skuša Jacob, osvetljujoč nerazumevanje avstrijstva s strani severnega protestantskega nemštva, raztolmačiti nekako panavstrijsko duhovno ozračje, ki da je sestajalo iz najraznolikejših romanskih, germanskih in slovanskih elementov. Ta panavstrijska težnja, iz katere se je po vojni spočela ideja o Panevropi, ki ji je tudi duhovni vir na Dunaju, se je zlasti koncem vojne izraziteje oblikovala v nekaterih kulturnejših avstrijskih Nemcih, morda kot poslednji poizkus, ohraniti, kar je bilo politično že izgubljeno. Eden glavnih zastopnikov te miselnosti je bil Hofmannsthal. Najsi njegovo «panavstrijstvo» seveda ni zajelo ne slovanskih, ne romanskih avstrijskih narodov in tudi avstrijskih Nemcev ne, ki so bili preveč prežeti z nekulturnimi težnjami političnega in kulturnega hegemonizma, so Jacobova izvajanja zanimiva in omembe vredna tudi za Slovenca.

Jacob smatra, da ne gre avstrijske literature smatrati za nekako nemško provincialno literaturo, in pravi: «Avstrijska literatura je nekaj jako čudnega.

To je južnovzhodnoevropska literatura v nemškem jeziku. Na nepoznavanju tega duhovno-fizikalnega dejstva (ne na njega zanikanju; kajti še da bi ga bili zanikali, nam je bilo to dejstvo mnogo preneznano!) temelji nesporazum, ki so ga bili deležni zadnjih sto let v nemškem jeziku pišoči zastopniki avstrijskega pesništva. — —

Hofmannsthal je bil pesnik južnovzhodnoevropskih ljudskih množic, ki so se v teku stoletij po habsburški rodbini ustvarile in zrasle skupaj. Naj kdo politično o tem bivšem cesarstvu misli, kar hoče — duhovni zgodovinar mora računati z življenjem teh narodnosti druge preko druge in druge ob drugi kot z neko «natura naturato». Na tej «naturi» (komaj je kdo doslej to razumel) temelji Hofmannsthal. Pesništvo Hofmannsthalovo je velikanski poskus, da bi prvič dal priti vsej Avstriji do besede, pesniti v neki panavstrijski obliki. Zajel je veter, ki prihaja s Krasa: ampak tržaška bora je v Laibachu, ki se prav za prav imenuje Ljubljana, že polna otožnega koruznega vonja slovenskih polj: zrak, ki prihaja iz Slovenije na Štajersko, se spet okrepi ob besedi najjužnejših Bajuvarov. Koliko običajev in narodnostnih pustolovščin so doživeli beseda, misel, prizor, preden so prišli na Dunaj in do one pisalne mize v Rodaunu! Ah, to poslušanje iz vetra, ta radiotelefonija vseh delov cesarstva in vseh kultur v pesnikovo srce — — —

Avstrijska literatura je južnovzhodnoevropska literatura v nemškem jeziku. Prvi, edini in poslednji zastopnik te literature je bil pesnik Hofmannsthal, čigar dela, pisana v nemškem jeziku, so izdihavala soj meranskega grozdja, divjost praških husitov, bedo ciganov s Puste in švabski sinji pogled Bodenskega jezera hkratu. Ne kot slikanje krajine (to bi bili sodobniki radi prenesli), marveč kot duha. In ravno to je bilo pri kritikih njegova poguba! Hofmannsthalova volja do avstrijske celokupnosti se je dokumentirala v tem, da čutimo z vsake strani njegovih spisov duševno skalo avstrijskih narodov, da je na primer verz v njegovi drami tako mehak in tako divji hkratu, tako nemški in tako nenemški, kakor je bil nemško-slovansko-romanski Avstrijec v vsaki minuti svojega duševnega življenja. Kako maloštevilni so razumeli to! — —

... Hofmannsthal je legitimni sin, tako rekoč prestolonaslednik, onega panavstrijskega sveta. Zato ga tudi hvaležno izraža, v vsakem verzu, v slednjem stavku in v tako številnih svojih značajih. Zaradi tega enkratnega duhovno-zgodovinskega stališča so Hofmannsthal tako maloštevilni razumeli. Ne samo severno-nemška protestantska estetika berlinske gledališke kritike, ki je kulminirala v naturalistično-nravnostni volji po resnici, ni vedela ničesar pričeti z njim. Tudi čistemu slovanstvu bi se moral videti Hofmannsthal preromanski in prenemški; prav tako kot je moralo Italijana prevladovanje nemških in slovanskih vsebin v njegovem delu odbijati kot nekaj tujega. — —

Hofmannsthalova avstrijska tragika bi bila nepopolna, če mu ta Avstrija ob začetku in koncu njegovega življenja ne bi bila pokazala, da te «volje zase» na zagoneten način nikoli imela ni.»

Ne da bi se spuščal v podrobno oceno Jacobovih duhovno-zgodovinskih razmotrivanj, se vendar zdi, da pisec nekako podcenjuje avtonomno silo resnično potentne umetniške osebnosti. Hofmannsthal je bil eden najčistejših reprezentantov kulturnega, torej v bistvu artističnega, ne pa elementarno tvornega, umetniškega stvaritelja. Kot tak pa je bil tudi, če ne največji umetnik, nedvomno najkulturnejši duh, kar jih je rodil nemški narod v bivši Avstriji.

F. A.

Urednikov «imprimatur» dne 28. novembra 1929.

Nove knjige

Uredništvo je prejelo v oceno sledeće knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

- Albreht Ivan, *Odsevi*. Celje. Komisijska založba Zvezne tiskarne. 1929. 60 str.
- *Bartulović Niko, *Na prelomu*. Roman. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. X + 264 + 8 str. (Kolo XXXII. Br. 214.)
- Cerkvenik Angelo, *Daj nam danes naš vsakdanji kruh...* Povest. Ljubljana. Cankarjeva družba. 1930. 134 str.
- *Dil Šarl, *Vizantinske slike*. Druga knjiga. Prevela s francuskog Olga Kosanovičeva. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. XI + 171 str. (Kolo XXXII. Br. 215.)
- Häusler Karlo, *Kao živa...* Drama u pet činova. Križevci. Naklada autorova. 1929. 96 str.
- *Jovanović Jov. M., *Stvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca*. Knjiga druga. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. 198 str. (Kolo XXXII. Br. 215.)
- Koledar Cankarjeve družbe za navadno leto 1930. Ljubljana. Cankarjeva družba, 1930. 168 str.
- Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1930. Ljubljana. Družba sv. Cirila in Metoda. 1929. 127 str. Cena 15 Din.
- *Kranjčević Silvije Strahimir, *Izabrane pjesme*. (Uredil in predgovor napisal Antun Barac.) Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. XL + 102 str. (Kolo XXXII. Br. 211.)
- *Lazarević Milutin D., *Naši ratovi za oslobodjenje i ujedinjenje*. Srpsko-turski rat 1912. godine. Knjiga druga. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. 273 str. (Kolo XXXII. Br. 216.)
- London Jack, *Mož z brazgotino in druge novele*. Priredil Tone Seliškar. Ljubljana. Cankarjeva družba. 1930. 96 str.
- Lončar Dragotin, *Kako je nastalo današnje delavstvo in njegovo gibanje*. Uratnik Filip, *Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije*. Ljubljana. Cankarjeva družba. 1930. 100 str.
- Mironova Milica, *Snežana*. Bajka u pet činova, napisana po Grimu. Sarajevo. «Cvijeta Zuzorić». 1930. 46 str. Cena 6 Din.
- *Mladenović Ranko, *Dramske gatke*, III. Grivna. Beograd. S. B. Cvijanović. 1929. 30 str. Cena 20 Din.
- *Nenadović Ljubomir P., *O Crnogorcima*. Pisma sa Cetinja 1878. godine. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. VI + 229 str. (Kolo XXXII. Br. 212.)
- *Ratković Risto, *Zoraj*. Tragedija. Beograd. «Narodna Misao.» 1929. 69 str. Cena 15 Din.
- Tavčar Ivan, *Streghe e Demoni*. (Cronaca di Visoko.) Traduzione dallo Sloveno di Umberto Urbani. Trieste. Libreria internazionale Treves. 1929. IX + 191 str. Cena 10 lir.
- *Vasić Dragiša, *Pripovetke*. Beograd. Srpska književna zadruga. 1929. VIII + 187 str. (Kolo XXXII. Br. 213.)



Nova drama Lojza Kraigherja

Na fronti sestre Žive

Drama v treh dejanjih. — Str. 128.

Kraigher je svoj čas s svojim obsežnim romanom „Kontrolor Škrobar“ razburkal vso slovensko javnost. Sedaj je napisal dramo, ki se odigrava med svetovno vojno v slovenskem garnizijskem mestu in ki bo po svoji erotični vsebini vzbudila enako zanimanje kot zgoraj omenjeni roman. Drama je pisana zelo živahno in zanimivo.

Elegantna knjiga velja broširana 44 Din, vezana 56 Din.

Naročila na knjigarno Tiskovne zadruge
v Ljubljani, Prešernova ulica 54.

NAJNOVEJŠE KNJIGE

knjigarne Tiskovne zadruge v Ljubljani:

Tavčarjevih zbranih spisov. II. zvezek.

Uredil dr. Iv. Prijatelj. Vsebina: Soror Pia. Tat. Čez osem let. V Karlovcu. Gospod Ciril. Mrtva srca.

Broš. 84 Din, platno 100 Din, polfranc. 108 Din.

Z začarane police. (Mladinske knjige z večbarvnimi slikami): **Koko in druge živalske zgodbe.**

Mihec in princ Lenuhar.

Čarobni studenec.

Božične pripovedke.

Vsaka knjižica velja broširana 12 Din, vezana 16 Din.

Dr. M. Škerlj: **Menični zakon in čekovni zakon.**

Opremljena z opazkami. - Broš. 100 Din, platno 116 Din.

Dr. Metod Dolenc: **Tolmač h kazenskemu zakoniku.** Broš. 230 Din, platno 260 Din.